

POLITIČKE analize

TROMJESEČNIK ZA ANALIZU HRVATSKE I MEĐUNARODNE POLITIKE

Sadržaj

Tema broja: BiH - 15 godina nakon Daytona

Ugo Vlaisavljević: Glasovi iz podijeljene zemlje	1
Višeslav Raos: Politike teritorijalnosti u BiH	6
Berto Šalaj: Socijalno i političko povjerenje u BiH	11
Božo Skoko: Što Bošnjaci, Hrvati i Srbi misle jedni o drugima	16
Vedran Obućina: Hrvatski transsuvereni nacionalizam u BiH	21
Prilog: Rezultati izbora u BiH od 3. listopada 2010.	25

U žarištu: Politika i nogomet

Dražen Lalić: Je li hrvatski nogomet mrtav i može li se oživjeti?	29
---	----

Političke ideje: Politička korektnost

Radule Knežević: Povijest i značenje pojma	34
Enes Kulenović: Kraj "mentalne tiranije"	38
Tomislav Sunić: Jezična i zakonodavna represija	41

Profil političke organizacije: Jobbik

Neda Milišić: Nova krajnja desnica u Mađarskoj	45
--	----

Profil krize: Belgija

Dražen Dumančić: Konfederalizacija ili dezintegracija Belgije	48
---	----

Profil državnika: Luiz Inacio Lula da Silva

Lidija Kos-Stanišić: Odlazak tvorca "novog doba" u Brazilu	53
--	----

Politološki pojmovnik: Bliski istok

Mirjana Kasapović: Bliski ili Srednji istok?	57
--	----

Politološki pojmovnik: Dužan k'o Grčka

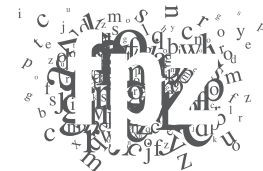
Damir Grubiša: Dužan k'o Grčka	59
--------------------------------	----

Politološka lektira: Što čitati

Tonči Kursar	
Jacques Rancière: <i>Mržnja demokracije</i>	61

Politološka lektira: Što ne čitati

Dario Čepo	
Jasna Omejec: <i>Vijeće Europe i Europska Unija</i>	63

Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu

Glasovi iz podijeljene zemlje

Ugo Vlaisavljević

Razlika između izbora građana i izbora izabranih političara u tome je što su prvi uglavnom birali kao pripadnici jedne nacije, a drugi su prinuđeni birati svoje partnere među izabranicima iz drugih nacija

Otkako su završeni opći izbori u Bosni i Hercegovini mnogo se riječi i medijskog prostora utrošilo u analize njihovih rezultata. Izborna je utrka nastavljena i nakon objavljenih rezultata sudeći prema žustrim izjavama izabranih i neizabranih političara, te prepirkama komentatora o pravom smislu i posljedicama izbora. U posljednje vrijeme stalno se čulo kako se državna vlast može formirati bez svakoga, pa i bez onih koji su postigli najveći uspjeh na izborima. To je krilatica pod kojom se odvijao užurbani i nervozni proces dogovaranja o koalicijama. U njemu biraju oni koji su izabrani, a pregovori i pogađanja o savezima mogu trajati prilično dugo i unijeti nemir i pomutnju u ionako nestabilnu državu koja jedva preživljava između dva izborna ciklusa. Razlika između izbora građana i izbora izabranih političara u tome je što su prvi uglavnom birali kao pripadnici jedne nacije, a drugi su prinuđeni birati svoje partnere među izabranicima iz drugih nacija. Nedavno je talijanski ministar vanjskih poslova Franco Frattini za ljubljansko *Delo* izjavio da su nedavni izbori u BiH pokazali da su "birači još etnički orijentirani" (*Oslobođenje*, 26. listopada 2010). Je li doista ishod posljednjih izbora dao etničku legitimnost državnoj vlasti, to jest opet ovjerio podjelu najviših političkih predstavnika prema njihovoj nacionalnoj pripadnosti?

Nova legitimacija etničkih podjela

Pogledajmo stanje u Republici Srpskoj.¹ Velik uspjeh ostvarili su Dodikovi socijaldemokrati osvojivši 37 od 83 mjesta u Narodnoj skupštini. Izornoj pobjedi te stranke posebno je pridonijela pobjeda njezinog vođe u natjecanju za predsjednika Republike

Ugo Vlaisavljević, redovni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Sarajevu. Predaje, među ostalim, Epistemologiju i Filozofiju jezika. E-pošta: ugovlais@epn.ba

Srpske. Uvjerljiva pobjeda SNSD-a nipošto ne dovodi u sumnju odavno ustanovljeni pravac vladajuće politike u tom entitetu kao srpske nacionalističke politike. Da je riječ o opredjeljenju goleme većine birača, potvrđuju i mandati koje su, nimalo ne skrećući s tog pravca, osvojile druge srpske stranke. Osvrnemo li se na predizborne programe koji su nuđeni biračima, možemo reći da nije bilo značajnijeg takmaca koji se zauzimao za neku drugu politiku osim politike zastupanja srpskih nacionalnih interesa u "zajedničkoj državi". U tom je smislu indikativan uspjeh Mladena Ivanića kao kandidata za Predsjedništvo BiH, koji je ozbiljno ugrozio svoga suparnika iz SNSD-a Nebojšu Radmanovića, a koji je u svojim predizbornim istupima isticao da bi bio mnogo čvršći i radikalniji zastupnik srpskih interesa, makar i po cijenu blokade rada Predsjedništva. Radmanovića je prikazivao javnosti kao suviše pomirljivoga i bojažljivog izaslanika koji je tek u Banja Luci znao progovoriti o svojim sukobima s druga dva "predsjednika" umjesto da to učini u Sarajevu.

Je li u Federaciji drukčija slika? Nije li i na ovim izborima ponovno ovjerena politika beskompromisnog zastupanja nacionalnih interesa? Tu imamo dva naroda koji su na određenim teritorijima većine, pa bi trebalo preispitati legitimnost pobjedničkih stranačkih politika upravo u pogledu na biračku volju dva naroda. Tome na putu stoje dvije prepreke, jer su pod gotovo neprozirnim velom i aktualna demografska slika u Federaciji i etnički identitet pojedinih birača. Ipak se kolektivna volja birača može odgonetnuti, ako ne po tome tko je glasovao, onda po tome tko je dobio glasove. Treba samo oduzeti manjinu od većine ili manju "većinu" od veće "većine". Čini se da je hrvatska biračka volja posve prepoznatljiva utoliko što je podržala hrvatske stranačke politike, prije svega politiku HDZ-a BiH. U županijama je, naime, došlo do izražaja "etnički orijentirano glasovanje". Broj glasova i mandata što su ih osvojile pojedine stranke daje prilično pouzdanu demografsku sliku svake županije. Kao nacionalno mješovite administrativne jedinice

Broj glasova i mandata što su ih osvojile pojedine stranke daje prilično pouzdanu demografsku sliku svake županije

pokazale su se Srednjobosanska i Hercegovačko-neretvanska županija sudeći prema odnosu snaga između HDZ-a i HDZ-a 1990, s jedne, i SDP-a i SDA, s druge strane. Većina bošnjačkih birača opredijelila se za SDP i SDA, a hrvatskih za HDZ i HDZ 1990. Politička volja Srba gotovo se nije ni iskazala, osim u Livanjskoj županiji, jer je u njoj SNSD dobio tri mandata. Ta tri mandata u Federaciji govore isto ono što govore tri mandata SDA u Narodnoj skupštini Republike Srpske, kojima bi vjerojatno trebalo dodati i tri mandata SDP-a u tom tijelu. U Narodnoj skupštini Republike Srpske nema nijednoga "hrvatskog stolca", dok SNSD u parlamentu Federacije ima samo jedan. Gdje počinju i gdje prestaju "vruće nacionalističke politike" te koliko su duboko prodrle do građana, vidi se po osvojenim mandatima

u skupštinama, pogotovo u skupštinama županija. U svojim prvim reakcijama na izborni uspjeh predsjednik HDZ-a Dragan Čović je rekao: "HDZ BiH je apsolutni pobjednik među Hrvatima... Niti jedna stranka ili bilo tko iz druga dva naroda nema takve rezultate. SNSD će imati uvjerljivu pobjedu u RS-u, ali naši postoci među Hrvatima su mnogo bolji... U svim županijama gdje su Hrvati većina imamo apsolutnu vlast i bez nas se ne može ništa uraditi" (*Dnevni list*, 4. listopada 2010).

Važno je bilo, dakle, ustanoviti nacionalnu pripadnost i brojnost birača, ali i njihovu teritorijalnu poziciju. Zastupati hrvatsku "nacionalističku politiku" impliciralo je, među ostalim, pokušati na temelju izbornih rezultata rekonstruirati hrvatsku političku zajednicu u BiH i stanje u njoj, unatoč relativnoj teritorijalnoj i institucionalnoj izmiješanosti s bošnjačkom političkom zajednicom i velovima koji otežavaju takav uvid, od klauzula izbornog zakona do nedostatka popisa stanovništva. Čitamo na hercegovačkim internetskim portalima članak novinara Zorana Krešića u kojem piše: "Nakon posljednjih izbora HDZ BiH je osvojio najveći broj glasova hrvatskih birača – 114.428, dok je Hrvatska koalicija HDZ 1990 – HSP BiH zadobila povjerenje 50.046 birača, što u ukupnom omjeru čini više od 95 posto potpore Hrvata u BiH koji su izašli na izbore." ("Moguće potpisivanja mini kreševske deklaracije", *Večernji.ba*, 25. listopada 2010). Međutim, problem je u tome što je premalo Hrvata izašlo na izbore. U *Dnevnom listu* Dario Pušić govori o nedopustivoj apatiji hrvatskih birača: "Pogledajmo brojke: hrvatski kandidati su na izborima zajedno osvojili blizu 200 tisuća glasova, što je pokazatelj kako hrvatski narod u BiH nije bio svjestan kako su mu opći izbori bili možda i posljednja šansa da se popravi težak politički položaj" ("Od zaštite naroda važnija je međusobna borba i podmetanja", *Dnevni list*, 6. listopada 2010). Za apatiju taj novinar okrivljuje političke stranke s hrvatskim predznakom, "koje su se uoči ovogodišnjih izbora podijelile kao nikada do sada". Odatle proizlazi da su glasovali samo politički svjesni Hrvati te da su glasovali u svome nacionalnom interesu. Međutim, na možda najvažnijim izborima na kojima je doista riječ o predstavljanju Hrvata u najvišem državnom tijelu nikakvo buđenje iz apatije ni složno okupljanje oko jednog kandidata izgleda ne bi pomogli. Jer, Hrvata su u Predsjedništvo BiH opet izabrali Bošnjaci, što je lako izračunati unatoč naizgled neprozirnom velu što ga je nametnuo izborni zakon, i to tako da se zbroje glasovi koje su dobili kandidati hrvatskih stranaka i kandidat SDP-a te pod pretpostavkom da Bošnjaci nisu glasovali za kandidate hrvatskih stranaka, a Hrvati za Izetbegovića ili Radončića. Nije čudo da su se među razočaranim glasačima čuli komentari da formalna konstitutivnost hrvatskog naroda ne znači ništa u sudaru s brojnošću pojedinih nacionalnih zajednica. Zatečen rezultatima glasovanja za hrvatskog člana Predsjedništva BiH – Željko Komšić (SDP) je dobio čak 336.961 glas – Dragan Čović je izjavio da mu je "žao što bošnjački narod nije prepoznao poruku hrvatskog naroda i što je dopustio sebi da brutalnom većinom bira hrvatskog člana Predsjedništva BiH". Griješi li Čović kada tu volju naziva bošnjačkom, ako je ona zapravo bila volja građana koji nisu htjeli uvažiti nacionalne podjele koje podrazumijevaju suverenu vlast na omeđenim teritorijima? Nema sumnje da većina Komšićevih birača jesu Bošnjaci – prema procjenama koje su se čule u javnosti, najmanje 90 posto njegovih glasova bili su

bošnjački – ali oni su možda glasovali kao oni koji nisu željeli biti poistovječeni s jednom "etničkom grupom".

Je li SDP "remetilački čimbenik" u BiH?

Kao kandidat SDP-a, Komšić je morao privući glasače te stranke. Riječ je stranci koja odbacuje svaku vrstu međunarodnog razgraničenja, pa i osiguravanja posebnih nacionalnih pista i okruga na izborima. Slobodan Popović, potpredsjednik SDP-a, nedavno je izjavio: "SDP nikada neće prihvatiti da Bošnjake mogu predlagati samo bošnjačke partije, Srbe samo srpske, a Hrvate samo hrvatske" (*Oslobođenje*, 26. listopada 2010). Nimalo neočekivan stav, jer u tom slučaju SDP, koji se javno deklarira da nije ni bošnjačka ni hrvatska ni srpska stranka, ne bi mogao ponuditi nijednog kandidata. Zašto bi se takva stranka uopće natjecala na izborima za najviše državno tijelo kada u njemu trebaju sjediti zastupnici etnički definiranih zajednica? Možda zato što je riječ o stranci koja je istodobno i bošnjačka i hrvatska i srpska? Ako se SDP ne povlači pred zahtjevima nacionalnog zastupanja koji su utkani u temelje najvažnijih političkih institucija zemlje, onda može biti "brutalna" prema tim zahtjevima koje njezini ideolozi nazivaju "nacionalističkim", jer je takva pozicija imanentna njezinu unutarnjemu "stranačkom poretku". Upravo zato što SDP nije apstraktno građanska nego višenacionalna ili nacionalno polivalentna stranka, on može "jezditi" kroz politički prostor zemlje i potkopavati zidove podjela. SDP-ov Hrvat jest Hrvat, ali je Hrvat za kojega su glasovali i Bošnjaci i Srbi koji nisu "nacionalisti", pa čak i neki Hrvati. No nije teško uvidjeti da takav predstavnik u tročlanom Predsjedništvu djeluje subverzivno, jer potkopava logiku legitimnosti te institucije, unatoč nesumnjivoj legalnosti izbora. Ako iza jednoga izabranog predstavnika stoje, makar virtualno, birači iz tri naroda, a iza druga dva birači iz po jednoga naroda, onda predstavništvo ili prvoga ili druge dvojice ima neki legitimacijski deficit. Kada bi Komšić doista bio izabran voljom triju naroda, onda bi tri "predsjednika" bila suvišna. Ako je još velika potreba za tri predsjednika, onda je jedan od te trojice "više nego potreban" ili možda suvišan?

Sa svojim velikim izbornim uspjehom, pogotovo na izborima za Predsjedništvo BiH, SDP se pokazuje kao remetilački faktor u postojećemu državno-političkom poretku. Na neki način SDP ne može igrati prema pravilima dejtonske "tronacionalne konsocijacije" (M. Walzer), a pogotovo to ne bi mogao kad bi uspio ostvariti proklamirane ciljeve. Kada bi ta stranka okupila većine iz sva tri konstitutivna naroda, onda bi to bio kraj "nacionalističke politike" koja utemeljuje postojeći poredak, pa tako i samog poretka. Ne čudi stoga što su oči brojnih utjecajnih diplomata iz "međunarodne zajednice" odavno s puno nade uprte u poteze te stranke koja obećava da bi sadašnju "nefunkcionalnu državu" mogla povesti ka žuđenim integracijama. Ono što je čini nefunkcionalnom upravo je komplicirani državni sustav koji jamči kolektivna prava i suverenost triju nacija. Svoje dosadašnje neuspjehe ideolozi SDP-a opravdavali su upravo sustavom koji nameće logiku etničkog svrstavanja i entitetskog glasovanja. Prema njihovu mišljenju, dejtonska politička mašina proizvodi "svoju" etničku legitimnost i isključuje sve ono što bi je moglo zaustaviti. Ipak, ništa nije sprečavalo Lagumdžiju da ode češće u Banja Luku ili njegovu stranku da osvoji više od tri mandata u

Narodnoj skupštini Republike Srpske. SDP kao stranka koja ne priznaje etničke granice ostaje čvrsto ukorijenjena u Federaciji, i to njezinu većinskome bošnjačkom dijelu. Nikola Špirić (SNSD), koji je u proteklom mandatu bio predsjedavajući Vijeća ministara BiH, stoga je nakon izbora trijumfalno izjavio da "politika SDP-a ne stanuje u Republici Srpskoj". Nije li to zato što su srpski birači na SDP gledali kao na eminentno bošnjačku stranku? Na temelju osvojenih mandata isto se može reći za Zapadnohercegovačku, Hercegbosansku i Posavsku županiju. Neumljivi su pokazatelji bošnjačke teritorijaliziranosti SDP-a. Bošnjačku prirodu razotkriva i nacionalni sastav članstva, unatoč neprozirnom velu kojim ga vodstvo stranke brižljivo pokriva pred znatljivim pogledom javnosti. Veliku sumnju u samoproklamiranu multietničnost stranke stvara i nedosljedna politika famoznog

Kada bi Komšić doista bio izabran voljom triju naroda, onda bi tri "predsjednika" bila suvišna

"ključa" u obnašanju najviših stranačkih funkcija, a pogotovo uporno stolovanje predsjednika Bošnjaka koji nikako da se makar malo i makar džentlmenki "zarotira" na toj funkciji. Ovako se čini da samo Bošnjak, koji ima veliko povjerenje svojih sunarodnjaka u stranačkom članstvu, može predložiti Hrvata za najvišu državničku funkciju. Pod uvjetom, dakako, da je potonji više "politički esdepeovac" ili, prema SDP-ovoj predizbornoj kritici, "čovjek", nego "politički Hrvat". Ako je najveći pothvat u političkoj animaciji SDP-ova članstva bio usmjeren na Komšićevu kandidaturu, nije li to učinjeno kako bi se skrio bolni manjak nebošnjačkog članstva? Nisu li Bošnjaci u SDP-u, upravo kao Bošnjaci, na najbolji način jamčili svojim sunarodnjacima bez stranačke iskaznice za nebošnjačkog kandidata? U najspektakularnijem segmentu izbora angažirala se bošnjačka stranka koja se nipošto ne želi javno predstavljati takvom. Na koji uvjerljiv način SDP može otkloniti sumnje u to da je bošnjačka stranka koja je predložila neke nebošnjačke kandidate da bi preko njih vodila zakulisne igre potkopavanja i delegitimiranja postojećega ustavnog poretka? Možda tako da na sljedećim izborima predloži za člana Predsjedništva Bošnjaka za kojega bi uglavnom glasovali Hrvati i Srbi, i to na temelju povjerenja u svoje sunarodnjake u članstvu SDP-a? Ili bi trebalo napokon zaigrati na kartu "ostalih"? Pritom bi se možda pokazalo da članstvo SDP-a gaji nacionalnu samosvijest koja nije manja od samosvijesti članova "nacionalističkih stranaka". Nije li, možda, jedina realna i poštena politička strategija trebala biti usmjerena k reintegraciji društva na temelju izgradnje posebnog "segmenta" (A. Lijphart) pored tri "konstitutivna naroda". Tada bi im mjesto u Predsjedništvu osigurala strazburška presuda u "slučaju Sejdić-Finci". Ali onda bi opet mogli očekivati reakciju autentičnih "ostalih", nalik na reakciju čelnika hrvatskih stranaka koje se žale da su hrvatsko mjesto u Predsjedništvu uzurpirali Bošnjaci. Koliko je rizično odbacivanje etničke samoidentifikacije u politici pokazala je Naša stranka, koja je s ovim izborima praktično nestala s političke pozornice. Da se javnosti ne bi predstavila kao bošnjačka,

a pogotovo kao sarajevska bošnjačka stranka, ona je za svoga predsjednika ustoličila Bojana Bajića, mladog Srbina iz Rudog u Republici Srpskoj, i ušla u predizbornu koaliciju s Novom socijalističkom partijom Zdravka Krsmanovića, gradonačelnika Foče, također iz Republike Srpske. Naša stranka je svoju prepoznatljivost gradila i na radikalnome protunacionalističkom programu, koji SDP nikad nije pokušao ozbiljno provesti.

Građansko i nacionalno u stranačkim politikama

U sklopu velikoga izbornog uspjeha SDP-a među Bošnjacima trebalo bi osvijetliti vezu između "građanskoga" i "etničkog/nacionalnog" kao dva konstitutivna elementa ili dvije dimenzije u oblikovanju stranačkih politika kako među Bošnjacima tako i među Hrvatima i Srbima. Može se pokazati da specifična kombinacija tih "sastojaka" daje prepoznatljivost vodećim politikama. Nije li formula uspjeha SDP-a upravo bila u svojevrsnoj kombinaciji "otvoreno građanskoga" i "prikriveno nacionalnog"? Neočekivani neuspjeh Harisa Silajdžića i njegove stranke također su dobar razlog da se bavimo takvim formulama. Tri vodeće bošnjačke stranke do ovih su izbora nudile paradigmatičke kombinacije spomenuta dva elementa kao ključ svoje javne prepoznatljivosti. Upečatljivo obilježje dominantne bošnjačke politike u poslijeratnom razdoblju bilo je nastojanje da se nacionalni interes nerazlučivo veže za državu BiH koja se shvaća kao vlastita nacionalna država. Tri su se stranke profilirale u slijedećim paradigmatičkim kombinacijama: SDA je nacionalno stavljala ispred građanskoga, Stranka za BiH je ustrajavala na potpunom poistovjećivanju građanskoga i nacionalnog, SDP je stavljala građansko ispred nacionalnoga.

Na srpskoj političkoj pozornici element građanskoga u vodećim strankama nema nikakvu ulogu ili bi trebalo govoriti o reduciranom elementu građanskoga, jer mjesto BiH u bošnjačkoj politici zauzima Republika Srpska u srpskoj politici. Srpska je politika, kao i bošnjačka, postigla konsenzus o državi ili kvazi-državi. Hrvatska je politika, čini se, u tom pogledu u otvorenom sporu o tome je li nacionalni interes stvaranje zasebnog entiteta ili zajednička država. Taj spor stalno tinja i povremeno plamti, kao što se dogodilo nakon proteklih izbora kada je čelnik HDZ-a Dragan Čović javno iskazao čvrstu opredijeljenost za treći entitet. Na gubitak "građanskog" strpljenja vodeće hrvatske stranke utjecao je upravo nametnuti izbor esdepeovskog Hrvata u Predsjedništvo, kojim se pokazalo da nije zajamčeno upravo ono što je trebalo biti zajamčeno važećim društvenim ugovorom. Znači li to da bi dejtonski ustav trebalo učiniti još "dejtonskijim", to jest teritorijalizirati i (kvazi)etatizirati i hrvatsku političku zajednicu? Ili bi trebalo krenuti putem pune građanske (re)integracije? Za srpske političke vođe potonje je rješenje nedopustivo, jer su uvjereni da bi njime Srbi bili dovedeni u položaj Hrvata u odnosu prema bošnjačkoj većini u Federaciji. Stoga je razumljiva svesrdna Dodikova potpora Čoviću, dakako pod uvjetom da se teritorij za treći entitet osigura samo u Federaciji.

I u zasebnom spektru hrvatske nacionalne politike ključnim se pokazuje pitanje artikulacije "građanskoga" i "nacionalnog". No ta politika ukazuje i na važnost pozicioniranja sjedišta stranačkog stožera prema većinskom staništu jednog naroda. Time

se potvrđuje da je etnoteritorijalna podjela BiH gotovo dovršena. Protekli su izbori pokazali da hrvatske stranke i građanske udruge sa sjedištem u Sarajevu – a ostale su samo koalicija Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Nove hrvatske inicijative (NHI), a od drugih najglasnije je Hrvatsko narodno vijeće (HNV) – i dalje inzistiraju na artikulaciji i građanskoga i nacionalnog, energično se protiveći novome entitetskom ustroju zemlje. Pobjednička hrvatska stranka više je nego ikad prije dovela u pitanje mogućnost te artikulacije. O žestini unutarhrvatskog spora rječito govori nedavna javna reakcija predsjednika Hrvatskoga kulturnog društva "Napredak" iz Sarajeva Franje Topića, koji je predsjedniku HDZ-a zamjerio njegovo nesmotreno okretanja leđa glavnom gradu. Kao posebno tešku provokaciju Topić je primio Čovićevu izjavu da su "samo nesposobni (Hrvati) ostali u Sarajevu". Pokazalo se da je Napretkov predsjednik imao pravo kada je još prije tri godine u svome pismu hrvatskim dužnosnicima upozorio na to da njihov boravak izvan Sarajeva jako ugrožava ostvarenje najviših interesa hrvatske politike. Možda doista mjesta obitavanja – Banja Luka, Zapadni Mostar i Sarajevo – stranačkih čelnika nude dragocjen uvid u političko stanje u zemlji. Ti gradovi izgledaju kao "vruća jezgra" većinske populacije sva tri naroda. Nije li etnoteritorijalna podjela dosegla vrhunac upravo time što se nacionalisti oglašavaju samo još iz mjesta u kojima borave – iz središnjih zona etnički homogenih ili "etnički očišćenih" teritorija?

Odvajanje "nacionalnoga" elementa od "građanskog" pretvara stranačke politike u poligone "vrućeg nacionalizma". Izborna "afera Komšić" u redovima pobjedničke hrvatske stranke

Upečatljivo obilježje dominantne bošnjačke politike u poslijeratnom razdoblju bilo je nastojanje da se nacionalni interes nerazlučivo veže za državu BiH koja se shvaća kao vlastita nacionalna država

pokrenulo je okidač takvog nacionalizma. U javnosti se prepoznaje u obliku separatizma. Upravo zahvaljujući postojanoj i čvrstoj artikulaciji s elementom "građanskoga", bošnjački nacionalizam pojavljuje se kao "hladni nacionalizam". Na svoje etničke "srodnike" ideolozi tog nacionalizma mogu se referirati kao na obične "građane", jer se promicanje interesa države poklapa s promicanjem najvišega nacionalnog interesa. Umjesto borbenih pokliča dovoljno je bdjeti nad besprijekornim funkcioniranjem državnih zakona i institucija. I srpski nacionalizam postaje užaren onoga trena kada se dovede u pitanje postignuto vezivanje nacionalnog bića za poseban državni entitet, Republiku Srpsku, a upravo ga je to vezivanje u poslijeratnom razdoblju u velikoj mjeri uspjelo ohladiti. Ako je istina da se najvažnije razlike među stranačkim politikama očituju u specifičnim oblicima artikulacije nacionalnoga i građanskoga, onda se definiranje političkih platformi odvija po nacionalnim blokovima. Drugim

riječima, nacionalni prefiksi govore vrlo mnogo o posebnim stranačkim politikama, a opet nikad dovoljno, jer se njihova posebnost počinje kristalizirati tek ispod praga nacionalne pripadnosti. Originalnost i uvjerljivost u definiranju vlastitoga nacionalnog interesa određuje karakter neke stranačke politike, pa nije čudo što se glavni politički protivnici nalaze u vlastitim nacionalnim blokovima.

U tom je smislu zanimljiva pojava Fahrudina Radončića i njegove Stranke za bolju budućnost (SBB). On se uspeo na političku scenu Bošnjaka kad je Silajdžić s nje sišao. Kada bismo strukturno analizirali bošnjački nacionalni blok prema spome-

Upravo koalicijska polivalentnost stranaka, koja ih čini sposobnima za saveze kako unutar nacionalnih blokova tako i izvan njih, ulijeva nadu da u bliskoj budućnosti neće biti ozbiljnijih međunacionalnih sukoba

nutim paradigmatiskim elementima, moglo bi se zaključiti da Silajdžićevo poistovjećivanje građanskoga i nacionalnog više nije bilo uvjerljivo biračima. Nije li naočigled iznevjerenih očekivanja da će hrvatski i srpski političari pristati na "građansku opciju" ili bosanskohercegovački državni patriotizam bošnjačkim biračima trebalo ponuditi uvjerljivu ili prograđansku ili pronacionalnu politiku, kao što su to učinili SDP i SDA? Možda je prestrukturiranje na bošnjačkoj političkoj pozornici uzrokovao upravo Radončić koji je svojim takmacima zaprijetio nečuvanim realizmom: spuštanjem bošnjačkog nacionalizma na zemlju, jer je najavljivao da bi građanstvo mogao lišiti njegove "transcendencije" (D. Schnapper) i svesti ga na *modus vivendi* sa Srbima i Hrvatima. Ta bojazan ima najmanje dva valjana razloga. Prvo, kao vrlo uspješan biznismen Radončić je očito sklon liberalnom gledanju na sklapanja ugovora na temelju čistoga nacionalnog ili ekonomskog interesa. Drugo, njegova bliskost sa reisom-ulemom Mustafom efendijom Cerićem u očima sekularne bošnjačke inteligencije navještavala je srozavanje bošnjačkog nacionalizma na klerikalni nacionalizam kakav oni vide kod Srba i Hrvata. Možda u novim oblicima bošnjačke artikulacije nacionalnoga i građanskoga za Silajdžićevu opciju više nema dovoljno mjesta. Sada je srednju poziciju između SDP-a na lijevoj i SBB-a na desnoj strani zauzela SDA. Zanimljivo je i kako je predsjednik SDP-a Zlatko Lagumdžija, tek što je proslavio svoju izbornu pobjedu, zauzeo oštar "građanski", "probosanski" stav,

pa je u maniri Silajdžića, ali i njegova dojučerašnjeg sekundanta u Predsjedništvu Željka Komšića, ismijao Čovićeve izjave, a Dodiku zaprijetio da će "fizičkom silom zaustaviti (njegovu) kršenje Ustava" (nav. u *The Times*, 12. listopada 2010).

Protekli su izbori, nesumnjivo, opet bili u znaku pokušaja rješavanja nacionalnog pitanja. Stranke iz sva tri naroda natjecale su se u ponudi najboljih rješenja, pa su njihovi najvažniji takmaci bile ekipe u istim nacionalnim dresovima. Ugledni mostarski književnik Veselin Gatalo dobro je primijetio da su izbori ustvari bili besmisleni, jer se na njima opet pokušavalo riješiti nacionalno pitanje. Nemilosrdno nadmetanje u nacionalnim kategorijama gurnulo je sve predizborne rasprave na predpolitičku razinu na kojoj birači nisu ozbiljno shvaćali ponuđene *političke* programe. Predizborne su rasprave bile unutarnacionalni sukobi koji su trebali iznjedrili pobjednike za novi krug borbi nakon izbora. Svaki je narod imao svoju utakmicu, ali su birači preko medija uzbuđeno pratili kako se takmaci u susjednim nacionalno-političkim arenama spremaju za predstojeći međunacionalni obračun na državnoj razini. Čini se da je za stabilnost zemlje vrlo važno što, osim glavnih pobjednika, postoji još dovoljno jakih takmaca koji mogu spriječiti da jedna jedina stranka predstavlja cijelu naciju. Iako su čelnici SNSD-a kod Srba, HDZ-a kod Hrvata i SDP-a kod Bošnjaka skloni nazvati se "apsolutnim pobjednicima" izbora, državna se vlast može formirati bez svakoga od njih. Pregovori o mogućim koalicijskim pokazali su da ni nacionalni predznaci ni plakatirane političke platforme nemaju odlučnu ulogu u prepoznavanju partnerskih afiniteta za pregovaračkim stolom. Iznenaden nedostatkom dosljednosti u poštovanju ponuđenih izbornih programa i spremnošću za paktove stranačkih čelnika, politički analitičar Žarko Papić predložio je da se ne govori o koalicijskim nego o "političkim kartelima" (*Oslobođenje*, 30. listopada 2010). Međutim, u okrilju postojećega stranačkog pluralizma upravo koalicijska polivalentnost stranaka, koja ih čini sposobnima za saveze kako unutar nacionalnih blokova tako i izvan njih, ulijeva nadu da u bliskoj budućnosti neće biti ozbiljnijih međunacionalnih sukoba. Kako vrijeme odmiče, čini se, da politički protivnik iz vlastitog naroda postaje sve važniji, a saveznik iz drugoga nacionalnog bloka sve poželjniji. Paradoksalno, ali dok traje nezaustavljiva mononacionalna reaproprijacija teritorija BiH, politički akteri raznih nacionalnosti tkaju mrežu međusobnih ovisnosti koja nipošto nije tako labava kako se možda čini.

Bilješke

- 1 Rezultati izbora za predstavnička tijela BiH, Federacije BiH i Narodne skupštine Republike Srpske, te za Predsjedništvo BiH dani su u Prilogu ovome tematskom bloku. ■

Politike teritorijalnosti u BiH

Višeslav Raos

**Uloga prostora i prostorne
prisutnosti posebice je naglašena
u fragmentiranim društvima s
dubokim vjerskim, jezičnim i
etničkim rascjepima**

Unatoč sve većoj ulozi informacijsko-komunikacijskih tehnologija i virtualnih društvenih arena na političku promidžbu i komunikaciju, globalizacijskih procesa koji proizvode međuovisnost država te europskih i atlantskih integracija koje nadilaze i redefinišu suverenost, fizički prostor odnosno teritorij još je bitna odrednica političkog djelovanja i predmet političkoga. Uloga prostora i prostorne prisutnosti posebice je naglašena u fragmentiranim društvima s dubokim vjerskim, jezičnim i etničkim rascjepima. Društveni, pa i etnički, odnosi po pravilu sadržavaju i komponentu prostornih relacija (Cox, 2002:147). Teritorijalnost je akt političke proizvodnje, dinamične i promjenjive konstrukcije, koja zbog svoje inherentne isključivosti vodi k razgraničenjima i prijeporima (Blacksell, 2006:20). Prostor odnosno teritorij ujedno je i fizički opipljivo tlo, građevinsko i poljoprivredno zemljište koje je podložno diobi, ali i nematerijalni prostor koji je u percepciji nositelja kolektivnih identiteta nedjeljiv (Toft, 2003:127). Na primjeru postdejtonske BiH i njezine administrativne podjele pokušat ću pokazati ulogu teritorijalnosti u politici.

Međuentitetska granica i podijeljene općine

Općim okvirnim sporazumom za mir u BiH, poznatijim pod nazivom Dejtonski sporazum, definirane su i ozakonjene unutardržavne teritorijalne promjene koje tvore podlogu suvremenoga političkog života u toj zemlji. U pregovorima u Daytonu uspostavljena je Međuentitetska crta razgraničenja, odnosno granica između Federacije BiH i Republike Srpske, koja uvelike odstupa

Višeslav Raos, znanstveni novak u Centru za politološka istraživanja i polaznik doktorskog studija iz komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. E-pošta: viseslav.raos@cpi.hr

od crta bojišnica u jesen 1995. Od kraja misije nametanja mira (*peace enforcement*) SFOR-a (Stabilisation Force, međunarodna vojna misija pod vodstvom NATO-a) 1998. ona više nema obilježja carinsko-policijske granice, no ostala je ključno mjesto bosanskohercegovačke politike. Riječ je o prvoj granici utvrđenoj multilateralnim pregovorima zasnovanim na geografskoj dokumentaciji, odnosno na satelitskim snimkama koje omogućuju najveću preciznost u razgraničenju. Uoči općih izbora u BiH u listopadu 2010. Milorad Dodik, predsjednik Stranke nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), tada premijer, a nakon izbora predsjednik Republike Srpske, zatražio je fizičko označavanje Međuentitetske crte razgraničenja, ustvrdivši kako je Republika Srpska „1 posto manja nego što je previđeno crtom razgraničenja“, te se pozvao na podatke Uprave za geodetske i imovinskopravne poslove Republike Srpske prema kojima „oko 14.000 građana čeka da se riješe imovinskopravni odnosi upravo zbog toga što linija međuentitetskog razgraničenja nije markirana“ (*Poskok.info*, 18. rujna 2010). U tom se zahtjevu ocrtava Dodikova politika što jačeg razdvajanja dvaju entiteta i onemogućavanje jačanja BiH, ali i važnost teritorija u političkom imaginariju BiH. Administrativno-teritorijalne promjene u postdejtonskoj BiH doista proizvede niz praktičnih problema, među njima i one zemljišno-pravne prirode, no upitno je može li „cementiranje“ Međuentitetske crte razgraničenja, koja je podijelila i isparcelizirala predratne općine, pomoći učinkovitijem radu javne uprave. I sama je uporaba riječi „granica“ (nasuprot crti razgraničenja, *boundary*) bila predmetom spora, budući da su vlasti Republike Srpske razgraničenje entiteta nazivale „granicom entiteta“, dok je Ustavni sud BiH to osporio, pozivajući se na činjenicu da Dejtonski sporazum riječ „granica“ (*border*) spominje samo u kontekstu vanjskih oboda bosanskohercegovačke države.

Podijeljene jedinice lokalne samouprave

Ratnim zbivanjima 1992-1995. i određivanjem Međuentitetske crte razgraničenja podijeljeno je 28 općina, značajno su im promijenjene granice, a od dijelova preostalih starih općina u drugom entitetu stvorene su nove općine. Premda je i u Federaciji BiH zbog hrvatsko-bošnjačkog sukoba došlo do podjela prijeratnih općina (primjerice Tešnja), odnosno formiranja novih općina (primjerice Usore), zbog ograničenog prostora u ovom se članku poglavito bavim općinama koje su podijeljene Međuentitetskom crtom razgraničenja. Općina Bosanska Krupa najvećim je dijelom, uključujući istoimeni grad, pripala Federaciji, dok je od manjeg ostatka u Republici Srpskoj formirana općina Krupa na Uni sa sjedištem u selu Donji Dubovik. Imenovanje te općine služi kao primjer dvaju ključnih obilježja politike identiteta i teritorijalnosti u BiH. Prvo, politiku preimenovanja u Republici Srpskoj obilježuju pokušaji prikrivanja odnosno minimaliziranja pojave općebosanskog identiteta i materijalnih označitelja koji upućuju na njega. Sukladno tome, preimenovana su naselja koja su prije rata u nazivu imala pridjev „bosanski“. Premda se iz diskursa dijela bošnjačke strane može zaključiti da je posrijedi pokušaj poistovjećivanja odrednica „bosanski“ i „bošnjački“ - što se donekle nazire i u nazivu jezika bošnjačkog naroda - „bosanski jezik“ - pokušaji da se ospori izbacivanje pridjeva „bosanski“ iz imena općina u Republici Srpskoj poziva-

broj 4 - prosinac 2010.

njem na vitalni nacionalni interes bošnjačkog naroda odbačeni su odlukama Ustavnog suda BiH (AP-2821/09). Drugo, premda je nova općina stvorena od manjega ruralnog dijela čija su najveća naselja prometno i funkcionalno nepovezana i udaljena od titularnoga naselja (Bosanska Krupa), zadržavanjem imena Krupa (na Uni) pokušava se održati političko-identitetska prisutnost Republike Srpske i njezina naslovnog naroda (Srbi) na navedenom teritoriju. Na sličan su način od ostataka općina Bosanski Petrovac i Drvar stvorene općine Petrovac (sjedište u selu

Ratnim zbivanjima 1992-1995. i određivanjem Međuentitetske crte razgraničenja podijeljeno je 28 općina

Drinić) i Istočni Drvar (sjedište u selu Potoci). Sukladno odredbama o trima službenim jezicima u BiH (bosanskome, srpskom, hrvatskom), i te općine u bošnjačkoj inačici nose nazive jedinica lokalne samouprave od kojih su nastale. Nakon utvrđivanja Međuentitetske crte razgraničenja dio općine Ključ pripao je Republici Srpskoj tako da je od preostalih mjesnih zajednica stvorena općina Ribnik sa sjedištem u Donjem Ribniku. Entitetskim razgraničenjem podijeljena je i općina Kupres. Istoimeni grad pripao je Federaciji, a manji dio općine sa sjedištem u Novom Selu postao je dio Republike Srpske. Općina Oštra Luka, nastala od dijelova općine Sanski Most koji su pripali Republici Srpskoj, primjer je jedne od jedinica lokalne samouprave u srpskom entitetu koje su bile predmet još jedne prakse imenovanja što je smjerala jačanju identitetsko-teritorijalnog označavanja i razgraničavanja. Riječ je o pridjevanju naziva „srpski“ općinama koje su pripale Republici Srpskoj ili su novoformirane od dijelova općina koje su postale dijelom tog entiteta. Međutim, pridjev „srpski“ u imenu te općine (Srpski Sanski Most) proglašen je neustavnim odlukom Ustavnog suda BiH 2004. (U-44-01-O). Tom su odlukom protuustavnima proglašeni i nazivi Grad Srpsko Sarajevo, Srpski Drvar, Srpski Mostar, Srpsko Goražde, Srbinje, Srpski Ključ, Srpska Kostajnica, Srpski Brod, Srpska Ilidža, Srpsko Novo Sarajevo, Srpski Stari Grad i Srpsko Orašje.

U slučaju grada odnosno općine Doboj, razgraničenjem su rubni ruralni dijelovi pripali Federaciji. Budući da ta naselja nisu međusobno teritorijalno povezana, stvorene su dvije općine: Doboj Jug (sjedište u selu Matuzići) i Doboj Istok (sjedište u selu Klokotnica). Dejtonskim sporazumom najveći dio prijeratne općine Bosanski Šamac pripao je Republici Srpskoj (pod imenom Šamac), dok je od manjeg dijela stvorena općina Domaljevac-Šamac (sjedište u Domaljevcu) u Federaciji. Od dijelova općina Maglaj, Gračanica i Lukavac u Republici Srpskoj formirana je općina Petrovo sa sjedištem u gradiću Bosansko Petrovo Selo, koji je preimenovan u Petrovo. Riječ je o jednoj od rijetkih novoosnovanih općina koje imaju sjedište u naselju gradskog karaktera te mogu samostalno pružati javne usluge poput školstva i upravnih poslova, bez oslanjanja na veće susjedne općine. U Bosanskoj Posavini su podjelom općina Gradačac, Orašje

i Odžak stvorene općine Pelagićevo, Donji Žabar i Vukosavlje u Republici Srpskoj. U Srednjoj Bosni je dejtonskom podjelom zemlje od dijela općine Jajce stvorena općina Jezero u Republici Srpskoj, a od dijelova općine Kneževo općina Dobretići u Federaciji. Kneževo se prije rata zvalo Skender Vakuf, no vlasti Republike Srpske uklonile su to ime kako bi izbrisale osmansko naslijeđe i identitetsko određenje povezano s bošnjačkim narodom i muslimanskom vjerskom zajednicom, sadržano u riječi *vakif/vakuf* (islamska zaklada). U istočnoj Bosni je iz općine Lopare izdvojen dio koji tvori općinu Čelić u Federaciji, od dijela općine Kalesija stvorena je općina Osmaci u Republici Srpskoj, od ostatka općine Zvornik formirana je općina Sapna u Federaciji, a od dijela općine Ugljevik nastala je općina Teočak u Federaciji. U Podrinju je od ostataka općine Foča, koja je do odluke Ustavnog suda nazivana Srbijem, stvorena općina Foča-Ustikolina u Federaciji, a od dijela općine Goražde općina Novo Goražde u Republici Srpskoj. U Istočnoj Hercegovini je od manjeg dijela općine Stolac stvorena općina Berkovići u Republici Srpskoj, dok je u Federaciji na dijelu općine Trebinje formirana općina Ravno, koja je ponovno uspostavljena nakon ukidanja 1963. U nastavku ću se posebno osvrnuti na teritorijalne podjele u Mostaru, Sarajevu i Brčkom.

Politika prisutnosti i urbana etnokracija

Političko-teritorijalna podjela BiH po etničkim crtama u najvećoj mjeri odražava zatečeno stanje na bojišnicama u ljeto i jesen 1995. Premda su Dejtonski sporazum i političko-pravni poredak zasnovan na njemu zamišljeni i proklamirani kao politički projekt uspostave multietničke, ujedinjene i jedinstvene BiH (Campbell, 1999:396), oni uglavnom potiču, održavaju i pojačavaju etnopolitičke podjele. U uvjetima asimetričnih odnosa moći između triju načelno jednakopravnih konstitutivnih naroda i nemogućnosti primjerene i konstruktivne zaštite svih političkih pitanja koja se smatraju „vitalnim nacionalnim interesom“, fragmentirani politički sustav proizvodi političko-teritorijalnu rascjepkanost. Unatoč normativnom cilju da multietnička BiH nadiđe etničke prijepore, brojni mirovni planovi osmišljeni uoči i za vrijeme ratnih sukoba – Carrington-Cutileiro, ožujak 1992; Vance-Owen, siječanj-lipanj 1993; Owen-Stoltenberg, srpanj-kolovoz 1993; plan Europske Unije, studeni 1993; plan Kontaktne skupine, veljača-listopad 1994. – predviđali su kao, više ili manje, jedino realno održivo rješenje podjelu BiH na etnički definirane i odvojene prostore u obliku potpune disolucije države, federalizacije ili konfederalizacije. Prema tome, međunarodni mirovni posrednici prihvatili su činjeničnu etnoteritorijalnu parcelizaciju i stvaranje etniziranih urbanih sredina - ruralna su naselja i prije rata, pogotovo manja sela i zaseoci, po pravilu imali jasnu etničku prevagu nekoga naroda – te postdejtonovski poredak ne može iznjedrati državu koja bi integrirala svoje etnički parcelizirane teritorije. S druge strane, u SAD-u i starim članicama Europske Unije rat u BiH, opsada i podjela Sarajeva izazvali su na akademskoj, ali i na literarno-imaginativnoj razini, reverziju prema konceptu „balkanizacije“ i predrasudama i negativnim emocijama povezanim s njime (Bieber, 2000:270). Stvaranje jasno etnički označenih urbanih cjelina i etnicizacija gradova glavno su obilježje etnopolitika u BiH. Proces etnicizacije Mo-

Tablica 1. Podijeljene općine u BiH

Geografska regija	Federacija BiH	Republika Srpska
Bosanska krajina	Bosanska Krupa	Krupa na Uni
Bosanska krajina	Bosanski Petrovac	Petrovac
Bosanska krajina	Drvar	Istočni Drvar
Bosanska krajina	Ključ	Ribnik
Bosanska krajina	Kupres	Kupres
Bosanska krajina	Sanski Most	Oštra Luka
Bosanska Posavina	Doboj Jug, Doboj Istok	Doboj
Bosanska Posavina	Domaljevac-Šamac	Šamac
Bosanska Posavina	Maglaj, Gračanica, Lukavac	Petrovo
Bosanska Posavina	Gradačac	Pelagićevo
Bosanska Posavina	Orašje	Donji Žabar
Bosanska Posavina	Odžak	Vukosavlje
Srednja Bosna	Jajce	Jezero
Srednja Bosna	Dobretići	Kneževo
Sarajevska regija	Stari Grad	Istočni Stari Grad, Novo Sarajevo
Sarajevska regija	Iliđza	Istočna Iliđza
Sarajevska regija	Trnovo	Trnovo
Istočna Bosna	Čelić	Lopare
Istočna Bosna	Kalesija	Osmaci
Istočna Bosna	Sapna	Zvornik
Istočna Bosna	Teočak	Ugljevik
Podrinje	Foča-Ustikolina	Foča
Podrinje	Goražde	Novo Goražde
Podrinje	Pale-Prača	Pale
Zapadna/Istočna Hercegovina	Mostar	Istočni Mostar
Istočna Hercegovina	Stolac	Berkovići
Istočna Hercegovina	Ravno	Trebinje

stara, Banje Luke i Sarajeva usporediv je s fenomenom urbane etnokracije kakvu opisuje izraelski politički geograf Oren Yiftachel u Izraelu odnosno Palestini (Yiftachel i Yacobi, 2003). Riječ je o etničkoj proizvodnji prostora u svrhu jasnog ocrtavanja teritorija koji nositelji etnopolitike u svojem političkom imaginariju smatraju pripadnim narodu u čije ime nastupaju, te podjele urbanih resursa prema etničkim, a ne funkcionalnim kriterijima. Na sarajevskome i mostarskom primjeru vidljivo je kako su povijesne odrednice raspodjele etničkih skupina u BiH utjecale na etnoteritorijalnu politiku i etnicizaciju prostora u ratu (1992-1995) i nakon njega.

Sarajevo i Istočno Sarajevo

Izuzmemo li genocid u Srebrenici, jedan je grad u političko-me i komunikativnom smislu najviše obilježio rat u BiH i postao simbolom ratnih zbivanja. Opsada Sarajeva, koja je trajala 1.395 dana i za sobom ostavila 11.000 civilnih žrtava (Bollens, 2008:84), ucrtala se u politički imaginarij kao ključno mjesto novije bosanskohercegovačke povijesti. Ona je i jedan od primjera urbicida u BiH. Krajem opsade i određivanjem Međuentitetske crte razgraničenja ratna podjela grada priznata je kao zatečeno trajno stanje. Od prijeratnoga velikog prostora koji je činio Grad Sarajevo nastale su samostalne općine u Federaciji (Hadžići, Iliđza, Ilijaš i Vogošća), odnosno u Republici Srpskoj (Pale). Planinsko-ruralna općina Trnovo većim je dijelom pripala Federaciji, dok je manji dio završio u Republici Srpskoj. Gradske sarajevske općine podi-

jeljene su tako da su od dijelova općina Ilidža, Stari Grad i Novo Sarajevo formirane općine Istočna Ilidža (Kasindo), Istočni Stari Grad (Hreša), Istočno Novo Sarajevo (Lukavica) u Republici Srpskoj. Nastavljajući se na upravno-političku tradiciju SFRJ, poslijeratno je Sarajevo organizirano kao gradska zajednica općina. Sukladno tome, Grad Sarajevo sastoji se od općina Ilidža, Stari Grad, Novi Grad i Novo Sarajevo. Nasuprot Gradu Sarajevu, koji je sjedište Kantona Sarajevo/Sarajevske županije, glavni grad Federacije BiH i cijele države, od općina Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Istočni Stari Grad, Pale, Sokolac i Trnovo stvorena je gradska zajednica općina odnosno Grad Istočno Sarajevo. Premda su u Banjoj Luci smještena sjedišta svih entitetskih institucija Republike Srpske, Istočno Sarajevo određeno je kao *de iure* glavni grad tog entiteta. Gradovi Sarajevo i Istočno Sarajevo ubrajaju se među sedam službenih gradova BiH (zajedno s Mostarom, Banjom Lukom, Zenicom, Bihaćem i Jajcem), to jest službenih gradskih samoupravnih jedinica koje imaju gradska vijeća i gradonačelnike, a time i ovlasti koje su veće od općinskih, ali manje od entitetskih. Tuzla, premda veliko urbano središte, još nije ishodila status službenog grada. Osim pojedinih gradskih naselja (primjerice, Dobrinje i Lukavice), Grad Istočno Sarajevo nije cjelovit gradski prostor u klasičnom smislu te riječi. Riječ je o konstruktivnom gradu koji se proteže na velikoj površini i, uz prostorno nepoveza-

mogeno Sarajevo – izbjeglice iz Podrinja i Istočne Bosne stvorili su jasnu bošnjačku većinu u tom naroda (Bollens 2008:87-88) – i etnički homogena prigradska naselja i satelitske gradiće koji čine Istočno Sarajevo u Republici Srpskoj. Smanjenjem prostora Grada Sarajeva na područje četiriju općina (Centar, Stari Grad, Novi Grad i Novo Sarajevo) i uspostavom Kantona Sarajevo/Sarajevske županije veći dio sarajevske regije čvrsto je određen kao prostor bošnjačke dominacije. S druge strane, fiksiranjem Međuentitetske crte razgraničenja onemogućena je integracija rubnih istočnih dijelova grada i predgrađa, a očuvano je postojanje Istočnog Sarajeva kao identitetsko-teritorijalnog konstrukta.

Mostar i Brčko

Kao što Sarajevo najzornije prikazuje identitetsko-teritorijalne dimenzije cjelokupnog rata u BiH i posebice pokušaja srpske strane da ostvari posvemašnju dominaciju nad ključnim točkama i prostorima u toj zemlji, tako je Mostar sjecište prostornih posljedica bošnjačko-hrvatskog sukoba od listopada 1992. do ožujka 1994. i ključno mjesto etnopolitike u Hercegovini. Tijekom rata Mostar je podijeljen na zapadni (hrvatski) i istočni (bošnjački) dio. Premda su vlasti ratnoga hrvatskog entiteta, Hrvatske Republike Herceg-Bosne, *de facto* stolovale u Grudama, Mostar je proglašen službenim glavnim gradom te etnoteritorijalne jedinice. Kao sveučilišni grad te gospodarsko i kulturno središte, Mostar je dobio ključnu ulogu u hrvatskoj etnopolitici u BiH. Stvaranje ekskluzivnoga hrvatskog urbanog središta na području zapadnog Mostara obilježilo je etnoteritorijalnu politiku i politički projekt Herceg-Bosne. Kao jedini službeni grad na većinski hrvatskom prostoru, odnosno s jasnom poveznicom s većinski hrvatskim teritorijima, Mostar je bio jedini grad koji je bio na raspolaganju u projektu stvaranja stolnog grada hrvatske teritorijalne jedinice unutar BiH (Bieber, 2005:422). Ratni sukob povukao je crtu etničkog razgraničenja kroz centar grada, dok je etnički sastav mostarskog stanovništva značajno promijenjen. Etnizacija mostarskoga urbanog prostora i politika teritorijalnosti uvelike su određene i povijesnim pretpostavkama, odnosno postojanjem dviju povijesnih faza u razvoju grada. Stara gradska jezgra vuče korijen iz osmanskih vremena i ima bošnjačku većinu, dok su Hrvati koncentrirani u zapadnim dijelovima grada nastalima za vrijeme austrougarske vladavine (Bollens, 2008:169). Hrvati su postali većina u gradu Mostaru - nasuprot prijeratnoj bošnjačkoj dvostrukoj većini: u samom gradu i na širem gradskom području, u općini Mostar - dok je udio Srba drastično pao (Bieber, 2005:421). Disolucijom hrvatske jedinice, prekidom bošnjačko-hrvatskog sukoba i Dejtonskim sporazumom najveći dio područja prijeratne mostarske općine postaje dio Federacije, dok manji srpski dio u planinskom dijelu sjeveroistočno od samog grada postaje općina Istočni Mostar sa sjedištem u selu Zijemlje u Republici Srpskoj. Međunarodna uprava u postdejtonskom dobu (Ured visokog predstavnika, OHR), nastojeći ponovno integrirati Mostar u jedinstvenu gradsku cjelinu, isprva je podijelila grad na šest gradskih općina, po tri za svaku etničku skupinu. Zbog institucionalne krize lokalne samouprave i nemogućnosti stvaranja hrvatsko-bošnjačkog konsenzusa, OHR šest gradskih općina pretvara 2004. u gradska područja (izborne jedinice) i donosi novi *Statut Grada Mostara* kao jedinstvenog grada. Dok

Upravo je dejtonsko ozakonjenje podjele Sarajeva na dva grada označilo pobjedu etnizacije urbanog prostora kao metode političkog djelovanja u BiH

ne gradiće Pale i Sokolac, obuhvaća velike ruralne i nenaseljene šumsko-planinske predjele Jahorine i Romanije. Međutim, sukladno politici polaganja prava na Sarajevo kao glavni grad BiH, vlasti Republike Srpske održavanjem slike o Istočnom Sarajevu kao gradu stvaraju alternativno srpsko Sarajevo koje simbolizira identitetsko-teritorijalnu povezanost srpskog entiteta i njegova naslovnog naroda sa Sarajevom kao urbanim središtem, te treba nadići opreku između želje za srpskom dominacijom nad sarajevskom kotlinom i bošnjačke demografske prevlasti na užem području grada. Budući da su upravo gradovi i gradska središta žarišne točke političkoga (Yiftachel i Yacobi, 2003:674), srpska je etnoteritorijalna politika, ne mogavši opsadom prisiliti grad na kapitulaciju, stvorila srpsko Istočno Sarajevo. Proces ponovne uspostave Sarajeva kao glavnog grada BiH u Republici Srpskoj percipiran je kao zadiranje u srpsko političko pravo na sarajevski prostor (Zahar, 2005:124). Na početku procesa raspada Jugoslavije mnogi su inozemni promatrači u tada multietničkom Sarajevu vidjeli branu rastućoj etnonacionalnoj politici (Bollens, 2008:86). Međutim, upravo je dejtonsko ozakonjenje podjele Sarajeva na dva grada označilo pobjedu etnizacije urbanog prostora kao metode političkog djelovanja u BiH. Borba za prevlast nad područjem Sarajeva i naslovnim pravom na grad proizvela je etnički ho-

Izborni zakon BiH propisuje izravni izbor gradonačelnika i načelnika općina, *Statut Grada Mostara* propisuje da se gradonačelnik bira u Gradskom vijeću. Nadalje, biranjem 18 od 25 vijećnika (čl. 17. *Statuta Grada Mostara*) u šest tromandatnih izbornih jedinica s neujednačenim brojem birača i sustavom minimalne zastupljenosti svih triju konstitutivnih naroda, kao i nacionalnih manjina, Mostar je postao funkcionalno ujedinjen grad, ali po cijenu stvaranja iznimke i primjene posebnih institucionalnih aranžmana koji mogu proizvoditi nove asimetrične etničke odnose moći.

Mostar je bio jedini grad koji je bio na raspolaganju u projektu stvaranja stolnog grada hrvatske teritorijalne jedinice unutar BiH

Brčko, u kojemu su prije rata bila podjednako zastupljena sva tri konstitutivna naroda, u ratu je bilo podijeljeno između srpskih snaga koje su držale sâm grad Brčko, Bošnjaka koji su držali gradska predgrađa i Hrvata koji su od seoskih naselja sjeverozapadno i jugoistočno od grada formirali hrvatske ratne općine Ravne-Brčko (sjedište u Seonjacima) i Gornje Ravne (sjedište u Zoviku). Zbog ključnoga geostrateškog položaja kao poveznice između zapadnoga (Bosanska krajina) i istočnog (Semberija, Podrinje) dijela Republike Srpske, kao i gospodarsko-prometne važnosti brčanskog koridora za vezu Federacije s Hrvatskom i Srednjom Europom, pitanje Brčkog nije riješeno u Daytonu nego je odgođeno. Konačnom arbitražnom odlukom Brčko dolazi pod izravni nadzor međunarodnog supervizora (nadglednika) i postaje zasebna administrativna jedinica pod suverenom središnje bosanskohercegovačke vlasti (Bieber, 2005:426). Upravo zbog izravnog upletanja međunarodnih predstavnika u lokalnu samoupravu, reintegracija etnički podijeljenih prostora u jedinstvenu cjelinu (Distrikt Brčko) bila je snažnija i uspješnija nego u Mostaru. Inozemni analitičari ističu i ključnu ulogu Brčkog kao multietničkoga trgovačkoga središta (tržnica „Arizona“), koje je pripomoglo nadilaženju etnoteritorijalne podjele (Dahlman i Ó Tuathail, 2006:654). No, pogrešno je i površno veličati Brčko kao primjer uspješnosti međunarodnih snaga u BiH u ostvarivanju zacrtanoga političkog projekta (ponovnog) stvaranja multietničkoga i multikulturnog društva i države.

Zaključak

Teritorij i politika teritorijalnosti imali su ključnu ulogu u ratu u BiH. Tri suprotstavljena, etnički motivirana politička projekta u svojoj identitetsko-ideativnoj dimenziji uvelike su se oslanjala povijesno naslijeđe svoje etničke skupine. Premda su sva tri etnička narativa o povijesti i povijesnoj utemeljenosti vlastitih politika pokušavala uspostaviti poveznicu vlastitog naroda s tradicijom srednjovjekovne državnosti, svaka je etnička skupina iz jednoga povijesnog razdoblja crpila dokaze legitimnosti i

gradila svoju etnoteritorijalnu politiku. Srpska etnoteritorijalna politika uvelike je određena pozicijama bosanskohercegovačkih Srba u Kraljevini SHS/Jugoslaviji i zemljišnom reformom 1920-ih i 1930-ih godina, hrvatska se politika teritorijalnosti oslanjala na etnokulturne institucije i tradicije stvorene za vrijeme austrougarske uprave, dok su Bošnjaci putem naslijeđa osmanske urbane kulture pokušavali promicati vlastite etnoteritorijalne interese. Borba za teritorij i političko-simboličku prisutnost na teritoriju BiH teško je razumljiva bez uzimanja u obzir povijesno naslijeđene etničke strukture naseljavanja zemlje. Kao baština iz osmanskog doba, bošnjačko stanovništvo pretežno živi u središtima gradovima (*čaršijama*), odnosno u trgovištima na sjecištima prometnica nastalima oko *hanova* i *konaka*. Hrvatsko stanovništvo živi u manjim gradskim naseljima i na selima nastalima oko velikih feudalnih poljoprivrednih imanja (*čitluka*). Nasuprot tome, srpsko stanovništvo uvelike je determinirano disperziranom naseljenošću pašnjačkih (*čaire*) i brdskih krajeva zbog stočarskog naslijeđa. Borba za prisutnost u gradovima i stvaranje vlastitih etniziranih urbanih sredina uvelike su obilježili ratne sukobe oko Mostara i Sarajeva. Dejtonski poredak, s jedne, i integrativno-unificirajući naponi međunarodnih snaga, s druge strane, nisu uspjeli nadići etnoteritorijalne determinante bosanske političke stvarnosti nego potpomažu njihovo očuvanje.

Literatura

- Bieber, F. (2005). Local Institutional Engineering: A Tale of Two Cities, Mostar and Brčko. *International Peacekeeping*. (12) 3:420-433.
- Bieber, F. (2000). Bosnia-Herzegovina and Lebanon: Historic Lessons of Two Multireligious States. *Third World Quarterly*. (21) 2:269-281.
- Blacksell, M. (2006). *Political Geography*. Milton Park, Oxfordshire i New York: Routledge.
- Bollens, S. A. (2008). *Cities, Nationalism and Democratization*. London i New York: Routledge.
- Campbell, D. (1999). Apartheid Cartography: The Political Anthropology and Spatial Effects of International Diplomacy in Bosnia. *Political Geography*. 18:395-435.
- Cox, K. R. (2002). *Political Geography: Territory, State, and Society*. Malden: Blackwell.
- Dahlman, C. i Ó Tuathail, G. (2006). Bosnia's Third Space? Nationalist Separatism and International Supervision in Bosnia's Brčko District. *Geopolitics*. 11:651-675.
- Toft, M. D. (2003). *The Geography of Ethnic Violence: Identity, Interests, and the Indivisibility of Territory*. Princeton: Princeton University Press.
- Yiftachel, O. i Yacobi, H. (2003). Urban Ethnocracy: Ethnicization and the Production of Space in an Israeli 'mixed city'. *Environment and Planning D: Society and Space*. 21:673-693.
- Zahar, M. J. (2005). The Dichotomy of International Mediation and Leader Intransigence: The Case of Bosnia and Herzegovina. U: O'Flynn, I. i Russell, D. (ur.) (2003). *Power Sharing: New Challenges for Divided Societies*. London i Ann Arbor: Pluto Press. ■

Socijalno i političko povjerenje u BiH

Berto Šalaj

**Ekonomski se kapital vidi na
bankovnim računima pojedinaca,
ljudski je kapital u glavama ljudi,
a socijalni kapital u strukturama
odnosa među ljudima**

Tijekom kampanje za nedavne opće izbore stari i novi član Predsjedništva BiH Željko Komšić izjavio je kako je preduvjet promjena u društvu "promjena u glavama ljudi".¹ U ovom se tekstu tematizira upravo "stanje u glavama" građana BiH. Komšić je vjerojatno mislio na temeljne političke stavove i vrijednosti stanovnika susjedne države ili, politološkim rječnikom kazano, na nedostatke u političkoj kulturi. Većina političkih analitičara suglasila bi se o tome da je u BiH demokratska politička kultura nerazvijena. U kojoj mjeri te intuitivne procjene potvrđuju podaci znanstvenih istraživanja? Sociološka i politološka istraživanja političke kulture u BiH tek su u začetku. Jedno od zanimljivijih recentnih istraživanja inicirala je i financirala Zaklada Friedrich Ebert za BiH 2008. godine, a cilj mu je bio analiza stanja socijalnog kapitala u toj zemlji. Izdvajam neke važne nalaze tog istraživanja koji mogu pomoći da se stvori slika o temeljnim političkim stavovima i vrijednostima stanovnika BiH.²

Socijalno-kulturne pretpostavke demokracije

Treći val demokratizacije pokazao je kako uspješan završetak političke i društvene transformacije ne ovisi samo o institucionalnim aranžmanima i ekonomskom razvoju, nego i o stavovima, vrijednostima i obrascima ponašanja građana. Ta se kulturalna dimenzija politike analizira korištenjem različitih koncepata, kao što su politička kultura, građanska moralnost, ljudski razvoj, te socijalni kapital kao jedan od najpropulzivnijih koncepata posljednjih godina. Koncept socijalnog kapitala izra-

Berto Šalaj, docent na Odsjeku za komparativnu politiku Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu. Autor istraživanja i studije *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini* (2009). E-pošta: bsalaj@fpzg.hr

žava ideju da kvaliteta socijalnih odnosa utječe na uspjeh pojedinaca i cijelih društava na nizu područja, kao što su funkcioniranje demokracije, ekonomski razvoj, obrazovna postignuća, zdravlje i dr. (Šalaj, 2007). Socijalni kapital najčešće se određuje kao skup obilježja društvene organizacije, kakva su povjerenje među ljudima, norme uzajamnosti i mreže povezanosti, koja mogu poboljšati učinkovitost društva. Slikovito rečeno, ekonomski se kapital vidi na bankovnim računima pojedinaca, ljudski je kapital u glavama ljudi, a socijalni kapital u strukturama odnosa među ljudima. Da bi pojedinac mogao koristiti socijalni kapital, mora biti povezan s drugim ljudima. Jedna od najzanimljivijih dimenzija istraživanja vezana je za pitanje razlikovanja tipova socijalnog kapitala. Robert Putnam (2000) tipološki razlikuje povezujući (*bonding*) i premošćujući (*bridging*) socijalni kapital. Povezujući socijalni kapital drži na okupu ljude koji su međusobno slični prema određenim obilježjima, kao što su etnička, vjerska ili klasna pripadnost, a premošćujući kapital povezuje ljude koji međusobno nisu slični. Putnam tvrdi da oba tipa mogu imati pozitivne socijalne učinke, ali smatra da je premošćujući socijalni kapital važniji za funkcioniranje suvremenih društava. Mreže od kojih se sastoji premošćujući kapital nadilaze postojeće socijalne, etničke i političke rascjepa, po svemu su sastavu heterogene i otvorene za uključivanje velikog broja građana. Kod povezujućega socijalnog kapitala uglavnom je riječ o poticanju partikularne uzajamnosti, partikularne solidarnosti i unutargrupne lojalnosti, što često uzrokuje stvaranje homogenih skupina koje razvijaju antagonizam prema onima koji nisu pripadnici njihove skupine. Stoga povezujući socijalni kapital naziva ekskluzivnim, a premošćujući inkluzivnim.³ Nastojeći slikovito prikazati razliku između premošćujućega i povezujućeg socijalnog kapitala Putnam navodi kako je "povezivanje bez premošćivanja jednako Bosna i Hercegovina" (Putnam i Goss, 2002:11). Tu postavku ne temelji na sustavnim istraživanjima, nego na uvidu u recentnu političku povijest BiH, dakle na intuitivnoj ocjeni, a ne na konkretnim podacima. Istraživanje koje je inicirala Zaklada Friedrich Ebert omogućuje da se, među ostalim, provjeri i ta postavka. Osim rezultata koji se odnose na socijalni kapital odnosno socijalno povjerenje, prikazani su i rezultati koji se tiču političkog povjerenja.

Generalizirano socijalno povjerenje

Socijalno povjerenje za mnoge je autore najvažnija dimenzija socijalnog kapitala. Što se misli pod socijalnim povjerenjem? Claus Offe smatra kako to povjerenje znači "uvjerenje da će se drugi u svojem djelovanju ili nedjelovanju suzdržavati od toga da mi nanose štetu te da će, kada je to moguće, pridonijeti mome blagostanju" (1999:47). Kenneth Newton pod povjerenjem misli na "uvjerenje da nam drugi neće svjesno i promišljeno nanijeti štetu, ako to mogu izbjeći, te da će voditi računa o našim interesima, kada je to moguće" (2004:17). Socijalno povjerenje treba razlikovati od političkog povjerenja. Socijalno je povjerenje horizontalno i odnosi se na povjerenje među građanima određene političke zajednice, dok je političko povjerenje vertikalno i obuhvaća povjerenje građana u institucije vlasti te u društvene i političke institucije uopće. Razlikuju se generalizirano i partikularizirano socijalno povjerenje. Partikularizirano

povjerenje proizlazi iz naših osobnih odnosa s određenim ljudima, to jest utjelovljeno je u učestalim osobnim odnosima, pa se ponekad naziva i gustim povjerenje. Generalizirano povjerenje tiče se povjerenja prema članovima zajednice u kojoj živimo i koje ne poznajemo. Generalizirano ili uopćeno socijalno povjerenje standardno se ispituje pitanjem: "Općenito govoreći, smatrate li da se većini drugih ljudi može vjerovati ili držite da u odnosima s drugim ljudima treba biti oprezan?" Tri su moguća odgovora na to pitanje: (a) "većini ljudi se može vjerovati", (b) "u odnosima s drugim ljudima treba biti oprezan" i (c) "ne znam, nisam siguran". Logično je pretpostaviti da stavovi ispitanika izražavaju aktualno socijalno iskustvo, a ne neku psihičku predispoziciju da se vjeruje ili ne vjeruje drugim ljudima. To standardno pitanje korišteno je i u istraživanju u BiH, a rezultati su prikazani u tablici 1.

Tablica 1. Generalizirano socijalno povjerenje u BiH

Većini se ljudi može vjerovati (%)	
Bošnjaci	17
Hrvati	10
Srbi	18
UKUPNO	16

Podatak da samo 16 posto ispitanika misli da se većini drugih ljudi može vjerovati upućuje na nisku razinu generaliziranog povjerenja među građanima BiH. Ona je osobito niska ako se usporedi s nalazima istraživanja u skandinavskim državama gdje od 65 do 75 posto građana misli da se većini drugih ljudi može vjerovati. No, ako se taj rezultat smjesti u širi europski kontekst, BiH se ne razlikuje previše od drugih postkomunističkih država. Uvid u najvažnija istraživanja socijalnog kapitala (Šalaj, 2007) pokazuje da je u razdoblju od 1995. do 2003. u postkomunističkim zemljama samo, u prosjeku, oko 20 posto građana mislilo da se većini drugih ljudi može vjerovati. U tablici su prikazane i razlike u generaliziranome socijalnom povjerenju među pripadnicima triju nacionalnih zajednica u BiH. Uočljivo je da je generalizirano socijalno povjerenje znatno niže među ispitanicima hrvatske nego bošnjačke i srpske nacionalnosti. Ti su rezultati u skladu s nalazima empirijskih istraživanja u drugim državama koji pokazuju kako marginalizirane društvene skupine pokazuju niže razine povjerenja.⁴

Partikularizirano socijalno povjerenje

Empirijsko mjerenje partikulariziranog povjerenja u politologiji još nije sustavno razvijeno. U istraživanju u BiH u središtu je zanimanja bilo partikularizirano povjerenje među pripadnicima različitih etničkih zajednica. Kao oruđe za mjerenje te vrste povjerenja korištena je modificirana verzija Bogardusove ljestvice socijalne distance. Istraživanja iz politologije i socijalne psihologije pokazuju da ljudi jedni drugima više vjeruju i spremniji su na suradnju kada je socijalna distanca među njima mala. U takvim slučajevima postoji osjećaj zajedničkog identiteta, bliskosti i zajedničkih vrijednosti. Kada je socijalna distanca velika, ljudi doživljavaju jedni druge kao prijetnju. Partikularizirano

socijalno povjerenje ispitivano je pomoću pitanja: "Koje biste oblike međusobnih odnosa prihvatili s pripadnicima sljedećih grupa?", pri čemu su kao skupine navedene glavne nacionalne zajednice. Od različitih vrsta odnosa, izdvajam spremnost na stupanje u rodbinsku vezu s pripadnicima drugih nacionalnih zajednica.

Tablica 2. Partikularizirano socijalno povjerenje u BiH

	Prihvataju rodbinsku vezu (%)		
	Bošnjaci	Hrvati	Srbi
Bošnjaci	99	32	22
Hrvati	29	98	26
Srbi	17	25	98

Tablica 2. sugerira da postoje velike razlike u spremnosti da se stupi u rodbinsku vezu s pripadnicima različitih nacionalnih zajednica. Tako bi 99 posto ispitanika bošnjačke nacionalnosti stupilo u rodbinsku vezu s drugim pripadnikom iste nacionalnosti, dok bi s pripadnikom srpske nacionalnosti to učinilo samo 22 posto ispitanika. Vrlo slični omjeri vrijede i za ispitanike hrvatske i srpske nacionalnosti: visoka, gotovo stopostotna, spremnost da se stupi u rodbinske odnose s pripadnikom vlastite nacionalnosti, a niska spremnost da se to učini s pripadnicima ostalih dviju nacionalnih skupina. Očito je da postoji snažno povjerenje među pripadnicima iste nacionalne skupine, što se može označiti kao povezujući socijalni kapital, uz istodobno visoko nepovjerenje prema pripadnicima ostalih nacionalnih skupina.⁵ Premda te nalaze treba smatrati preliminarnima, jer tek treba provesti sustavna i temeljita istraživanja različitih tipova socijalnog kapitala u BiH, oni ipak potvrđuju intuitivnu Putnamovu postavku da je "povezivanje bez premošćivanja jednako Bosna i Hercegovina".

Povjerenje u političku zajednicu

Političko je povjerenje, kako je već spomenuto, vertikalno povjerenje i odnosi se na povjerenje građana u institucije vlasti te u društvene i političke institucije općenito. Pippa Norris (1999) smatra kako se može govoriti o pet razina političkog povjerenja koje su izvedene iz povjerenja građana u različite objekte politike: povjerenju u političku zajednicu, načela režima, djelotvornost režima, institucije režima i političke aktere. Za potrebe ovog teksta izdvojeni su rezultati o političkom povjerenju stanovnika BiH u prve dvije razine. Povjerenje u političku zajednicu često se mjeri pomoću pitanja o tome koliko su ispitanici ponosni što su državljani zajednice u kojoj žive.

Tablica 3. Povjerenje u političku zajednicu

	Izrazito ponosni ili ponosni što su državljani BiH (%)
Bošnjaci	90
Hrvati	63
Srbi	33
UKUPNO	62

Rezultati pokazuju kako je 62 posto ispitanika izrazito ponosno ili ponosno što su državljani BiH. Taj se rezultat može činiti prihvatljiv, no smjesti li u komparativni okvir i nije tako povoljan. Newton (2007a) je naveo da je od 85 do 95 posto građana u većini europskih država izrazito ponosno ili ponosno što pripada političkoj zajednici u kojoj žive. U BiH, osim toga, postoje velike razlike u razinama povjerenja u političku zajednicu među pripadnicima triju nacionalnih zajednica. Dok 90 posto ispitanika bošnjačke nacionalnosti izjavljuje kako su izrazito ponosni ili ponosni što su državljani BiH, što odgovara prosječnim nalazima u ostalim europskim državama, tako se osjeća samo 33 posto ispitanika srpske nacionalnosti. Između ta dva pola nalaze se ispitanici hrvatske nacionalnosti. Tako velika razlika, čak 57 posto, između ispitanika bošnjačke i srpske nacionalnosti sugerira da u BiH ne postoji normativni konsenzus o političkoj zajednici. Rezultati su zabrinjavajući ako se ima na umu da je demokraciju vrlo teško konsolidirati ako nema konsenzusa o granicama i temeljnim načelima neke političke odnosno državne zajednice.

Povjerenje u demokraciju

Političko povjerenje u načela režima ispituje se pomoću odnosa građana prema demokraciji kao idealu. Pitanje je glasilo: "Ponekad demokracija teško funkcionira. Neki misle da su nam potrebni jaki vođe koji će srediti stvari. Drugi misle da je demokracija najbolje rješenje čak i kad stvari teško funkcioniraju. Što vi o tome mislite?" U analizi rezultata treba se usredotočiti na postotak ispitanika koji izjavljuju da je demokracija uvijek najbolja. To su građani koji čine "rezervu demokratske legitimnosti" i omogućuju demokraciji da opstane i onda kada ne funkcionira zadovoljavajuće.

Tablica 4. Povjerenje u demokraciju

	Demokracija je uvijek najbolja (%)
Bošnjaci	27
Hrvati	34
Srbi	28
UKUPNO	29

Podaci su izrazito zabrinjavajući. Samo 29 posto građana u BiH smatra kako je demokracija uvijek najbolja. Tako slabe podrške demokraciji nema ni u jednoj europskoj državi (Thomassen, 2007). Podaci posebno zabrinjavaju ako se promatraju iz perspektive politološke literature o konsolidaciji novih demokracija u kojoj se tvrdi da je nužan preduvjet konsolidiranja demokracije u nekoj tranzicijskoj državi to da u duljem razdoblju značajan dio stanovništva kontinuirano podržava demokraciju kao načelo. Neki autori tvrde da bi demokraciju moralo načelno podržavati najmanje 70 posto građana. Privrženost demokraciji kao idealu predstavlja svojevrsnu rezervu legitimnosti demokratskih sustava, koja se može aktivirati kada konkretni sustav ne funkcionira učinkovito. Rezerva legitimnosti predstavlja "branu" od nedemokratskih tendencija. Podaci iz istraživanja navode na zaključak kako u BiH ta

rezerva legitimnosti demokratskoga sustava ne postoji ili je, u najboljem slučaju, vrlo mala.

Umjesto zaključka

Prikazani rezultati nisu posebno iznenađenje, jer su brojne studije ukazivale na zabrinjavajuću prirodu političke kulture u BiH. Socijalno je povjerenje, doduše, slabo, ali se uklapa u prosjek postkomunističkih europskih država. Zabrinjava, međutim, niska razina povjerenja među pripadnicima triju nacionalnih zajednica. Snažna unutargrupna lojalnost i istodobno nepovjerenje prema drugim nacionalnim skupinama nisu dobra polazišna osnova za stabilan politički razvoj.⁶ Duboka podijeljenost političke zajednice vidljiva je i u odnosu prema granicama zajednice, pa čak dvije trećine ispitanika srpske nacionalnosti ima negativan odnos prema državi u kojoj žive. Ti rezultati sugeriraju da u BiH ne postoji normativni konsenzus o granicama i vrijednostima političke zajednice. Osim nedostatka konsenzusa o ustrojstvu političke zajednice, posebno zabrinjava podatak o vrlo niskim razinama povjerenja građana BiH u demokraciju.

Dok 90 posto ispitanika bošnjačke nacionalnosti izjavljuje kako su izrazito ponosni ili ponosni što su državljani BiH, tako se osjeća samo 33 posto ispitanika srpske nacionalnosti

Očit je nedostatak postojanja rezerve demokratske legitimnosti koji je važan u političkim krizama i koja omogućuje demokratskom sustavu da prebrodi teška vremena. Rezultati sugeriraju da bi građani BiH u nekoj ozbiljnoj krizi mogli prihvatiti nedemokratska rješenja. Svi ti rezultati upućuju na to da najavljene ustavne promjene i novi institucionalni dizajn, čak i ako budu uspješno implementirani, neće biti dovoljni za stabilan socijalni, ekonomski i politički razvoj zemlje. Bez demokratske političke kulture, koja u multikulturalnim zajednicama kakva je i BiH uključuje i razvoj premošćujućega socijalnog kapitala i inkluzivnih mreža povezanosti, teško je očekivati da BiH postane stabilna politička zajednica.

Bilješke

- 1 <http://tvportal.ba/novost/57270/doslo-je-vrijeme-da-stvari-krenu-nabolje>
- 2 Istraživanje je provedeno od 1. do 16. ožujka 2008. na uzorku od 1.966 punoljetnih građana BiH metodom anketiranja licem u lice. Terenski su rad obavili kontrolori i anketari *Agencije PARTNER Marketing* iz Banja Luke. U Republici Srpskoj ispitano je 808 ispitanika u 36 općina, a u Federaciji BiH 1.158 ispitanika u 29 općina. U stvaranju uzorka vodilo se računa o broju stanovnika u entitetima i regijama odnosno kantonima, veličini općina, odnosu gradskoga i seoskog stanovništva u entitetima, broju muškaraca i žena, te broju glasača i apstinenata. O metodologiji i cjelovitim rezultatima istraživanja iscrpnije u: Šalaj (2009).
- 3 Woolcock (2003) razliku između povezujućega i premošćujućega socijalnog kapitala objašnjava pomoću pojma socijalnog identiteta. On smatra da ta razlika proizlazi iz percepcije ljudi o tome koliko su nam članovi određene mreže bliski s obzirom na određeni socijalni identitet. U suvremenim društvima socijalne su veze vrlo raznolike, a svaki pojedinac sa sobom "nosi" niz identiteta, to jest uključen je u brojne veze. U različitim odnosima pojedinci se međusobno prepoznaju kao vrlo slični ili vrlo različiti, pri čemu su povezujući i premošćujući socijalni kapital dva kraja kontinuuma između kojih postoje veze ljudi koji su manje ili više slični.
- 4 Označavanje pripadnika hrvatske nacionalnosti kao marginalizirane skupine u BiH temelji se na činjenici da Hrvati nemaju vlastiti entitet kao Srbi, te da su u Federaciji BiH brojčano manjinska skupina.
- 5 Stanje u BiH još je složenije ako se u obzir uzme vjeroispovijest ispitanika. U uzorku je bilo 807 ispitanika bošnjačke, 362 ispitanika hrvatske i 778 ispitanika srpske nacionalnosti. Istodobno, u uzorku je bilo 806 ispitanika muslimanske, 367 ispitanika katoličke i 786 ispitanika pravoslavne vjere. Očito je da postoji gotovo potpuno preklapanje nacionalne i vjerske pripadnosti među tri glavne skupine. To govori da rješenja koje pojedini teoretičari i političari predlažu za duboko podijeljena društva, a to je kreiranje jedinstvenoga novog identiteta, u BiH ima male izgleda za uspjeh.
- 6 U BiH postoji problem s kojim se suočavaju suvremena multikulturalna društva, a koji Newton (2007b) naziva novom liberalnom dilemom. Naime, unatoč tome što suvremena demokratska društva svoju kulturnu različitost nastoje tretirati kao prednost i bogatstvo, rezultati velikog broja istraživanja pokazuju kako ona uzrokuju niže razine socijalnog kapitala i socijalne kohezije. Putnam (2007) pokazuje da su više razine etničke i rasne heterogenosti povezane s nižim razinama socijalnog povjerenja u lokalnim zajednicama u SAD-u. Delhey i Newton (2005) pokazuju kako povezanost viših razina etničke heterogenosti i nižih razina socijalnog kapitala vrijedi i za većinu europskih država. I brojna druga istraživanja (Costa i Kahn, 2003; Stolle i dr., 2008) potvrđuju da rasnu i etničku heterogenost prate niže razine socijalnog povjerenja.

Literatura

- Costa, D. L., Kahn, M. E. (2003). Civic Engagement and Community Heterogeneity: Economist's Perspective. *Perspectives in Politics*. (1) 1:103-111.
- Delhey, J., Newton, K. (2005). Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism. *European Sociological Review*. (21) 4:311-327.
- Newton, K. (2004). Social trust: individual and cross-national approaches. *Portuguese Journal of Social Science*. (3) 1:15-35.
- Newton, K. (2007a). Social and political trust. U: Dalton, R., Klingemann, H. D. (ur.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, str. 342-361.
- Newton, K. (2007b). The New Liberal Dilemma: Social Trust in Mixed Societies. Helsinki: Paper presented at the European Consortium for Political Research Joint Session of Workshops, 7-12. svibnja 2007.
- Norris, P. (1999). The Growth of Critical Citizens? U: Norris, P. (ur.). *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford Univer. Press, str. 1-28.
- Offe, C. (1999). How can we trust our fellow citizens? U: Warren, M. (ur.). *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 42-88.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster.
- Putnam, R. D., Goss, K. A. (2002) Introduction. U: Putnam, R. D. (ur.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press, str. 3-20.
- Putnam, R. D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century. *Scandinavian Political Studies*. (30) 2:134-167.
- Stolle, D., Soroka, S., Johnston, R. (2008). When Does Diversity Erode Trust? Neighborhood Diversity, Interpersonal Trust and the Mediating Effect of Social Interaction. *Political Studies*. (56) 1:57-75.
- Šalaj, B. (2007). *Socijalni kapital*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Šalaj, B. (2009) *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Zaklada Friedrich Ebert.
- Thomassen, J. (2007). Democratic values. U: Dalton, R. J., Klingemann, H. D. (ur.). *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press, str. 418-436.
- Woolcock, M. (2003). *Using Social Capital: Getting the Social Relations Right in the Theory and Practice of Economic Development*. Princeton: Princeton University Press.

■

Što Bošnjaci, Hrvati i Srbi misle jedni o drugima

Božo Skoko

**Najnegativnije osobine jedni
drugima pripisuju Bošnjaci i Srbi:
Bošnjaci su za Srbe *dvolični,
nazadni, neiskreni, ali i spremni
pomoći i marljivi, dok su Srbi
za Bošnjake *hladni, dvolični,
agresivni, okrutni****

Bosna i Hercegovini je višenacionalno društvo koje čine Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, te nacionalne manjine. Premda je prošlo 15 godina od svršetka rata, međunacionalne napetosti još su očite, suradnja među pripadnicima triju naroda razmjerno je slaba, a nema ni zajedničkih stajališta o prošlosti i budućnosti zemlje. Na posljednjim izborima u listopadu 2010. nacionalne stranke opet su postigle veliki uspjeh. Socijaldemokratska partija BiH (SDP), koja se predstavlja kao vodeća građanska i multietnička stranka, na tim je izborima progovorila uvelike tipičnom bošnjačkom političkom retorikom. Stoga će biti vrlo teško provesti dugo najavljivane ustavne reforme i osigurati željeni suživot bez poznavanja prirode odnosa između triju naroda, te nagomilanih međusobnih stereotipa i negativnih percepcija. Negativna stajališta jednih o drugima, koja često prerastaju u nesnošljivost i mržnju, nemoguće je ignorirati, kao što često čine predstavnici međunarodnih institucija. Analizirajući uzroke raspada Jugoslavije i krvavih ratova koji su uslijedili, MacDonald (2010:376) je ustvrdio da su upravo potiskivane traume iz prošlosti pridonijele stvaranju ozračja koje je pogodovalo bujanju negativnih mitova i vjerovanju masa u njih. Ondašnja je država, misli MacDonald, potiskivala sjećanja na traumatična iskustva iz Drugoga svjetskog rata, te su se ona usmenom predajom prenosila s koljena na koljeno i na koncu pridonijela krvavim sukobima. Kako se to ne bi ponovilo u BiH, građani te države, pripadnici svih naroda, trebaju se suočiti s prošlošću i "ovladati" njome. Stereotipi i mitovi imaju posebnu ulogu u razumijevanju međusobnih odnosa. Obično dolaze do izražaja u vrijeme kriza vrijednosnog sustava, te prije

Božo Skoko, docent na Fakultetu političkih znanosti. Predaje odnose s javnošću. Jesenas mu je izašla knjiga *Hrvatska i susjedi – kako Hrvatsku doživljavaju u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji*. E-pošta: bskoko@fpzg.hr

i poslije velikih i nasilnih sukoba. Stoga je važno steći uvid u to kako se pripadnici triju konstitutivnih naroda u BiH međusobno percipiraju, koliko su uistinu spremni živjeti jedni s drugima, te kako gledaju na zajedničku državu. Tom problematikom dosad se ozbiljno bavilo tek nekoliko autora.

Izdvajam, ponajprije, studiju *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka* (2005) Nebojše Petrovića. U empirijskom istraživanju koje je provedeno 2002. na uzorku od 4.824 mladih ljudi iz BiH, Hrvatske i Srbije Petrović je istraživao, među ostalim, i postojanje međusobnih stereotipa u ta tri naroda. Ustanovio je da su Srbi najčešće percipirali Hrvate kao *nacionaliste* (28,7%), *podle* (20,9%), *hladne* (19,7%), *nadmene* (19,7%), *dvolične* (16,9%), ali i *kulturne* ljude (15,8%). Istodobno, Srbi su Bošnjake vidjeli kao *religiozne* (42,1%), *fanatične* (27,2%), *fundamentaliste* (19,3%) i *nazadne* (17,7%), ali i *gostoljubive* (9,5%). Nitko od srbijanskih ispitanika nije za Bošnjake vezao pridjeve *napredni*, *liberalni* i *kulturni*. Bošnjaci su najčešće percipirali Srbe kao *okrutne* (33,7%), *ratoborne* (29,1%), *nacionaliste* (26,0%), *nasilne* i *agresivne* (po 25,3%), te *ponosne* ljude (7,1%). Najviše

61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine

je bošnjačkih ispitanika gledalo na Srbe kao na okrutne ljude (29,9%). Bošnjački ispitanici najčešće su kazali da su Hrvati *dvolični* (28,6%), *podli* (27,9%), *lukavi* (26,6%), *nacionalisti* (24,0%), *neiskreni* (22,7%), ali i *kulturni* (8,4%). Hrvatski ispitanici najčešće su percipirali Srbe kao *ratoborne* (29,1%), *nacionaliste* (21,1%), *agresivne* (20,0%) i *domoljubne* (16,0%), a Bošnjake kao *religiozne* (33,7%), *gostoljubive* (22,9%), *konzervativne* (20,6%), *duhovite* (17,1%), *tradicionaliste* (15,4%) i *vesele* (14,9%). Takva percepcija Bošnjaka iz hrvatske perspektive mogla bi na prvi pogled iznenaditi, ali nalaze objašnjava to što su anketirani ispitanici u Hrvatskoj, a ne u BiH koji mnogo negativnije percipiraju svoje bošnjačke sugrađane.

Srđan Puhalo u dva je navrata, 2002. i 2009. na razini BiH istraživao etničku distancu među pripadnicima triju naroda. Uspoređujući nalaze svoja dva metodološki slična istraživanja u knjizi *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine* Puhalo (2009:57) zaključuje kako se etnička distanca Hrvata prema Srbima donekle smanjila u odnosu prema 2002. godini, a uzrok promjena vidi u otvorenoj potpori Srba i njihovih političkih vođa hrvatskim zahtjevima da se uspostavi treći entitet ili poseban televizijski kanal na hrvatskom jeziku, te činjenici da u proteklom razdoblju nije bilo značajnijih sukoba Srba i Hrvata u BiH. Zanimljivo je, pritom, da Hrvati podjednako prihvaćaju, odnosno odbacuju i Bošnjake i Srbe. Rezultati Puhalova istraživanja pokazali su da Bošnjaci više prihvaćaju Hrvate nego Srbe. No zabrinjavajuće je to što je etnička distanca Bošnjaka prema drugim narodima povećana u odnosu na prethodno istraživanje. Slično se dogodilo i sa srpskim ispitanicima, a Puhalo (2009:57) uzrok vidi u političkoj radikalizaciji i strahu Srba za opstanak Republike Srpske. Zanimljivo je, nadalje, da su Hrvati i za Srbe najpoželjniji narod. I Bošnjaci i Srbi gledaju na Hrvate kao civiliziran i kulturn

broj 4 - prosinac 2010.

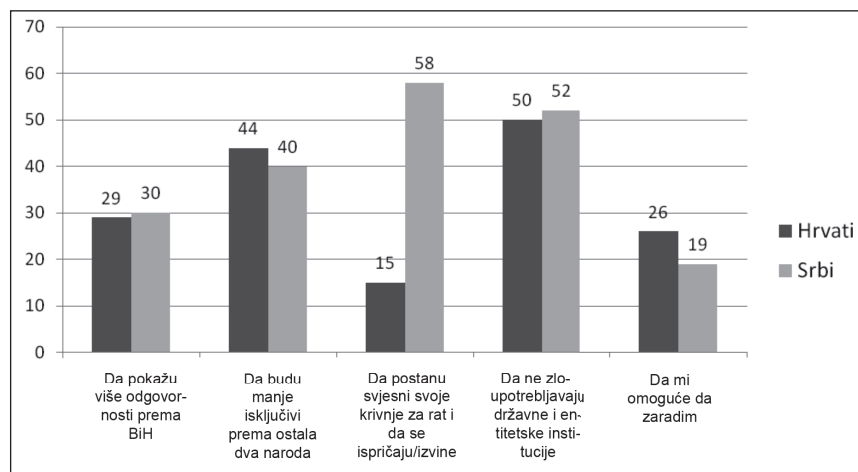
narod kojemu se, međutim, ne smije vjerovati, jer su podmukli i zli. Ispitanici su svoje brojne dojmove očito ponajviše temeljili na iskustvima iz proteklog rata koja su ostavila snažan trag na međusobnu percepciju i odnose. Svakako je zanimljivo da ispitanici tvrde da političari slabo utječu na stvaranje slike o drugim narodima. Autor, zaključno, tvrdi da su nalazi istraživanja pokazali da pripadnici triju naroda ne vjeruju jedni drugima, te da su "spremni živjeti jedni pored drugih, a ne jedni s drugima".

Agresivni i ponosni Srbi, dvolični i gostoljubivi Bošnjaci, podmukli i kulturni Hrvati

U svibnju 2010. u suradnji s Uredom Zaklade Friedrich Ebert u Banjoj Luci proveli smo terensko istraživanje javnog mnijenja na uzorku od tisuću građana BiH. Pored standardnog istraživanja stereotipa i imidža, ispitivali smo i uzroke tih pojava, te stajališta građana o proteklom ratu i budućnosti zemlje. Po svemu sudeći, stereotipi se nisu previše promijenili, premda je 2010. u prvi plan izbilo malo više pozitivna potencijala u međusobnim odnosima. Pripadnici sva tri naroda o sebi misle da su poštteni, marljivi i gostoljubivi, a negativna svojstva pripisuju drugima. Izolirajući prevladavajuće stereotipe, došli smo do nalaza da su Bošnjaci iz perspektive ukupne populacije (više od 25%) *spremni pomoći*, *marljivi*, *poštteni* i *dvolični*, Srbi su *dvolični*, *marljivi*, *poštteni*, *spremni pomoći*, *hladni*, *agresivni* i *ponosni* (više od 25%), a Hrvati su *kulturni*, *marljivi*, *dvolični* i *hladni* (više od 24%). Najnegativnije osobine jedni drugima pripisuju Bošnjaci i Srbi: Bošnjaci su za Srbe *dvolični* (52%), *nazadni* (31%), *neiskreni* (30%), ali i *spremni pomoći* (29%) i *marljivi* (27%), dok su Srbi za Bošnjake *hladni* (43%), *dvolični* (43%), *agresivni* (41%), *okrutni* (34%), *neiskreni* (18%), ali i *ponosni* i *marljivi* (po 17%). Od pet najučestalijih osobina Bošnjaci Srbima nisu dali nijednu pozitivnu. Hrvati su im, pak, dali jednu pozitivnu, jer su Srbi za njih: *dvolični* (37%), *neiskreni* (34%), *agresivni* (32%), *hladni* (29%), ali

Tablica 1. Prevladavajući stereotipi (cjelokupna populacija u %, N=1.000)

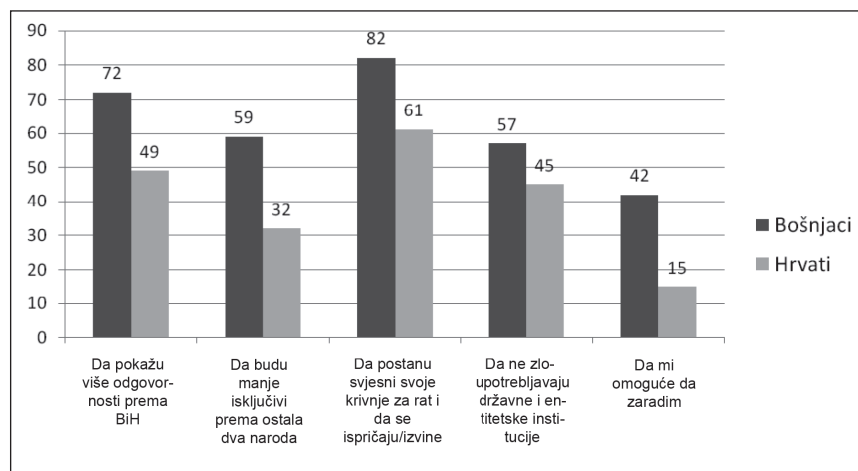
%	Bošnjaci	Hrvati	Srbi
Marljivi	39,2	27,5	26,8
Poštteni	37	19,6	25,6
Spremni pomoći	45,3	21,4	25,6
Kulturni	12,6	49	11,5
Tolerantni	21,1	16,9	19,4
Hladni	12,6	23,9	25,6
Dvolični	28,4	24,9	27,4
Okrutni	5,6	6	20
Agresivni	5	3,6	25,4
Nazadni	17,4	3,5	6,4
Ponosni	19,8	22,5	24,8
Nadmene	4,1	21	6,5
Gostoljubivi	20,9	22,7	20,4
Neiskreni	16,6	18,8	15,5
Bez odgovora	1,1	0,4	1,1

Grafički prikaz 1. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Bošnjacima u BiH?

i ponosni (23%) i marljivi (20%). Kod Bošnjaka Hrvati vide *dvoличиnost* (36%), *spremnost na pomoć* (36%), *gostoljubivost* (32%), *neiskrenost* (31%), *marljivost* (28%), *ponos* (25%) te *nazadnost* (24%). Da Hrvati imaju najbolji imidž svjedoči i to što su im od "top 5" osobina Bošnjaci pripisali svih pet, a Srbi dvije pozitivne. Naime, Hrvati su u očima Bošnjaka *kulturni* (52%), *marljivi* (26%), *ponosni* (26%), *spretni pomoći* (25%) i *gostoljubivi* (23%), a u očima Srba *kulturni* (45%), *hladni* (41%), *dvolični* (35%), *neiskreni* (27%), *marljivi* (26%) i *nadmeni* (22%). Imidž bosanskohercegovačkih Hrvata znatno se poboljšao, posebice među Bošnjacima, u odnosu prema nalazima prijašnjih istraživanja. To se, prvo, može protumačiti time što Hrvati postaju sve manje važan politički subjekt u toj državi koji se ne nalazi na putu ni Bošnjacima ni Srbima, a što je netko slabiji, obično je drugima simpatičniji. Drugo, porast pozitivne percepcije može se vjerojatno pripisati i poboljšanju slike Hrvatske u BiH nakon 2000. godine.

Tko je kriv za rat?

Pokušavajući otkriti što bi navelo ispitanike da promijene svoje stajalište o pojedinim narodima i njihovim pripadnicima, došli smo do nalaza da Hrvati i Srbi traže od Bošnjaka da

Grafički prikaz 2. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Srbima u BiH?

ne zlorabe državne i entitetske institucije (više od 50% ispitanika) i da budu manje isključivi prema druga dva naroda (više od 40%). Kako među hrvatskim i srpskim ispitanicima postoji prilična suglasnost o tome, bošnjački političari zacijelo bi morali promijeniti ponašanje ako žele dobiti njihovu potporu u jačanju BiH. Uz to, čak 58% Srba očekuju od Bošnjaka da postanu svjesni svoje krivice za rat i da se ispričaju za ratne zločine. S druge strane, među bošnjačkim i hrvatskim ispitanicima postoji priličan konsenzus o srpskoj krivici za ratna stradanja: 61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine. Osim toga, 72% Bošnjaka i 49% Hrvata očekuju od njih da pokažu

više odgovornosti prema BiH. Bošnjaci (59%) više od Hrvata (32%) smatraju da Srbi trebaju biti manje isključivi prema druga dva naroda. Bošnjaci (55%) i Srbi (38%) očekuju da Hrvati pokažu više odgovornosti prema BiH. Dvostruko više Srba (50%) nego Bošnjaka (26%) smatra da i Hrvati trebaju postati svjesni svoje krivice za rat i ispričati se za nj. No zato dvostruko više Bošnjaka (44%) nego Srba (21%) smatra da Hrvati trebaju prestati zlorabiti državne i entitetske institucije. Zanimljivo je, nadalje, da čak 55% Bošnjaka i 42% Srba očekuje od Hrvata da im omoguće da zarade za život. Naime, svi su ispitanici uvjereni da su Hrvati u BiH ekonomski najneovisniji i najstabilniji, pa tako 48% bošnjačkih, 47% srpskih i čak 74% hrvatskih ispitanika smatraju da Hrvati imaju najbolji ekonomski standard i da najbolje žive.

Kako bi se moglo razgovarati o zajedničkoj budućnosti, nužno je postići makar minimalnu suglasnost o nedavnoj prošlosti. Stoga smo istraživali percepciju odgovornosti za nedavna ratna zbivanja. Odgovori su potvrdili kako pripadnici sva tri naroda imaju vlastite poglede na devedesete godine i odgovornost za rat. Srbi najodgovornijom smatraju međunarodnu zajednicu (56,5%) i sve političare u bivšoj Jugoslaviji (52,2%), potom prvog predsjednika BiH i bošnjačkog vođu Aliju Izetbegovića (43,7%) i prvoga predsjednika Hrvatske Franju Tuđmana (36,8%), te na kraju "splet okolnosti" (18,9%) i Slobodana Miloševića (16,1%). Za Bošnjake su najodgovorniji za ratna zbivanja u BiH Slobodan Milošević (49,9%) i Srbi (43%), potom svi političari podjednako (31,9%) i Franjo Tuđman posebno (26,1%), te naposljetku međunarodna zajednica (14,7%) i Alija Izetbegović (5,7%). Hrvati u BiH pripisuju najveću odgovornost za rat (57,7%) političarima bivše Jugoslavije, potom Srbima (29,8%), "spletu okolnosti" (28,5%) i Slobodanu Miloševiću (22,5%), a najmanje odgovornima smatraju međunarodnu zajednicu (10,8%) i Franju Tuđmana (6,6%). Usporedimo li te rezultate s nalazima sličnih istraživanja u Hrvatskoj (Skoko, 2010:147), uočiti ćemo značajne

ne zlorabe državne i entitetske institucije (više od 50% ispitanika) i da budu manje isključivi prema druga dva naroda (više od 40%). Kako među hrvatskim i srpskim ispitanicima postoji prilična suglasnost o tome, bošnjački političari zacijelo bi morali promijeniti ponašanje ako žele dobiti njihovu potporu u jačanju BiH. Uz to, čak 58% Srba očekuju od Bošnjaka da postanu svjesni svoje krivice za rat i da se ispričaju za ratne zločine. S druge strane, među bošnjačkim i hrvatskim ispitanicima postoji priličan konsenzus o srpskoj krivici za ratna stradanja: 61% Hrvata i 82% Bošnjaka očekuju od Srba da osvijeste svoju krivicu za rat i da se ispričaju za ratne zločine. Osim toga, 72% Bošnjaka i 49% Hrvata očekuju od njih da pokažu

razlike. Građani Hrvatske odgovornost za ratove u Hrvatskoj i BiH uglavnom pripisuju Srbima (53%) i Slobodanu Miloševiću (28,6%), znatno manje političarima bivše Jugoslavije (9,7%), a u "splet okolnosti" i odgovornost međunarodne zajednice ne vjeruje gotovo nitko. Te su razlike u gledanjima Hrvata u Hrvatskoj i BiH na protekla ratna zbivanja krajnje indikativne i trebalo bi ih dodatno istraživati.

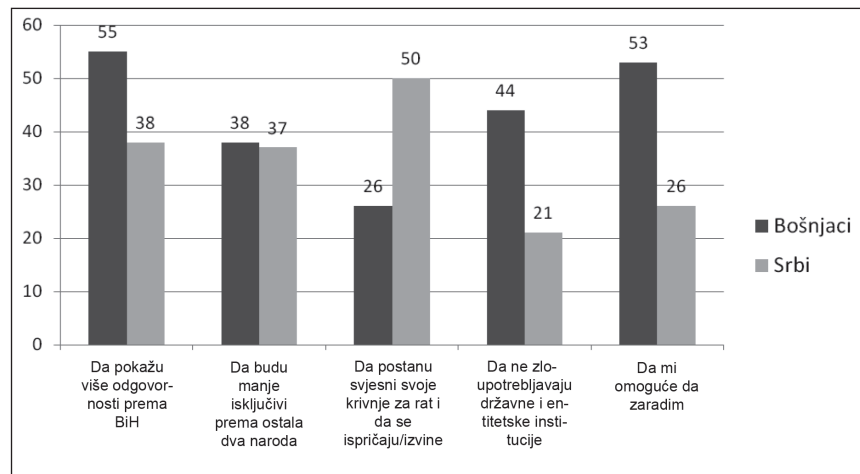
Naposljetku smo ispitivali kako pripadnici triju naroda doživljavaju BiH kao zajedničku državu. Ponuđeni su im opisi te države koji su se proteklih godina najčešće pojavljivali u medijima BiH i susjednih zemalja: *multietnička europska država, država triju konstitutivnih naroda, podijeljena država bez budućnosti, islamska država u srcu Europe, država pod paskom međunarodne zajednice*. Najviše je suglasnosti iskazano glede toga da je BiH *podijeljena država bez budućnosti* i *država triju konstitutivnih naroda* (po 29% od ukupnog broja ispitanika).

Hrvati u BiH pripisuju najveću odgovornost za rat (57,7%) političarima bivše Jugoslavije, potom Srbima (29,8%), "spletu okolnosti" (28,5%) i Slobodanu Miloševiću (22,5%)

Gleda li se iz perspektive svakoga od tri naroda posebno, uočljive su značajne razlike. Ukratko, za Bošnjake je BiH ponajprije podijeljena država bez budućnosti, multietnička europska država, te država triju konstitutivnih naroda, za Hrvate podijeljena država, država triju konstitutivnih naroda i država pod paskom međunarodne zajednice, a za Srbe država triju konstitutivnih naroda i država pod paskom međunarodne zajednice. BiH kao islamsku državu doživljava razmjerno mali broj ispitanika, a među njima prednjače Hrvati (12%). Da je BiH država pod paskom međunarodne zajednice najviše misle Srbi (29%), potom Hrvati (23%), a najmanje Bošnjaci (12%). Da je multietnička europska država vjeruje 26% Bošnjaka, te samo 7% Hrvata i 4% Srba. Da je riječ o državi triju konstitutivnih naroda najviše vjeruju Srbi (34%), potom Bošnjaci (28%), a najmanje Hrvati (18%).

Kako BiH učiniti državom u kojoj će sva tri naroda biti zadovoljna? Pokušali smo saznati što bi, prema mišljenju gra-

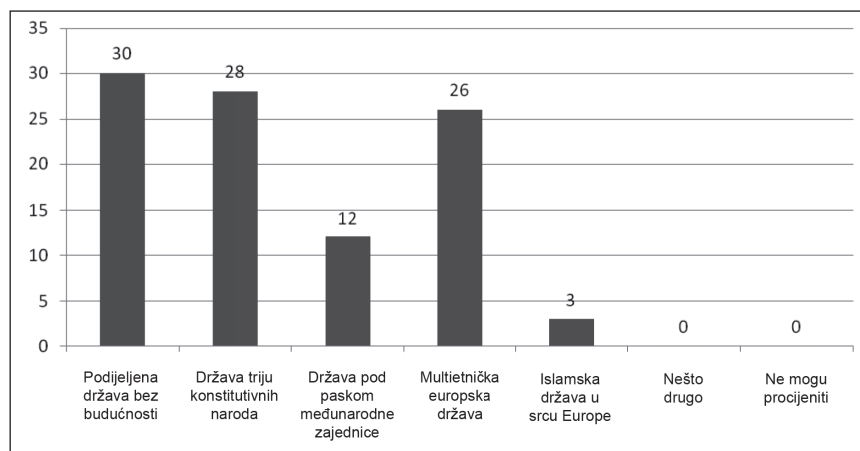
Grafički prikaz 3. Što bi vas navelo da promijenite svoj stav o Hrvatima u BiH?

dana, trebalo promijeniti da bi se poboljšali međunarodni odnosi. Najveći broj ispitanika iz sva tri naroda smatra kako se međusobni odnosi mogu poboljšati izborom boljih političara: to predlaže 49% Bošnjaka, 40% Hrvata i 40% Srba. Kvalitetniji i pravedniji zakoni pridonijeli bi poboljšanju odnosa za 20% Srba, 19% Hrvata i 14% Bošnjaka. O ostalim prijedlozima uglavnom nema suglasnosti. Dok 49% Bošnjaka bolju budućnost vidi u ukidanju entiteta i jačanju jedinstvene države, tako misli samo 7% Hrvata i 3% Srba. Velik broj Hrvata (39%) i Srba (28%) bolju budućnost vidi, naprotiv, u uspostavi triju entiteta – srpskoga, bošnjačkog i hrvatskog – ali to mišljenje ne podržava gotovo nijedan bošnjački ispitanik. Oko 20% Srba i Bošnjaka smatra kako će se stvari promijeniti na bolje kad BiH uđe u EU, dok u to vjeruje samo 10% Hrvata.

Sažimljući nalaze istraživanja možemo zaključiti kako uglavnom nema konsenzusa među pripadnicima Bošnjaka, Hrvata i Srba ni o prošlosti ni o budućnosti BiH. Prvo, tri naroda očito nemaju zajednički cilj, nego svaki od njih slijedi svoje nacionalne odnosno partikularne ciljeve i svoje viđenje budućnosti. Drugo, nema konsenzusa o odgovornosti za protekli rat i u njemu počinjene zločine, a svaki se narod podjednako smatra žrtvom drugih. Treće, nacionalno pitanje ili, bolje rečeno, nacionalna

Grafički prikaz 4. Percepcija BiH (cjelokupna populacija u %, N=1.000)

pitanja još nisu "riješena" tako bi sva tri naroda bila zadovoljna. Tome treba dodati i gotovo potpuno odsustvo empatije većine političkih vođa prema potrebama, interesima i kolektivnim osjećajima pripadnika drugih naroda.

Literatura

- MacDonald, D. (2010). Suživot ili međusobna mržnja. U: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*. Sarajevo: Biblioteka Memorija.
- Petrović, N. (2005). *Psihološke osnove pomirenja između Srba, Hrvata i Bošnjaka*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Puhalo, S. (2009). *Etnička distanca i (auto)stereotipi građana Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Friedrich Ebert-Stiftung.
- Puhalo, S. (2003). *Etnička distanca građana Republike Srpske i Federacije BiH prema narodima bivše SFRJ – Banja Luka*: Friedrich Ebert-Stiftung.
- Skoko, B. (2010). *Hrvatska i susjedi – Kako Hrvatsku doživljavaju u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji, Sloveniji i Srbiji*. Zagreb: AGM.

Hrvatski transsuvereni nacionalizam u BiH

Vedran Obućina

Nužan je preduvjet razvoja transsuverenog nacionalizma to da se nacionalni centar smatra središtem nacionalnog života s obje strane granice

Politološki koncept transsuverenog nacionalizma izložili su Zsuzsa Csergő i James Goldgeier (2004) u članku o nacionalističkim strategijama i europskim integracijama. Taj se pojam vezuje za nacije čiji se nacionalni interesi protežu izvan granica država u kojima žive, ali ne teže promjenama tih granica, jer su one u suvremenoj Europi previše skupe i složene. Csergő i Goldgeier konstatiraju da transsuvereni nacionalizam dijeli tradicionalno mišljenje da se političke tvorevine moraju stvarati u skladu s nacionalnim crtama podjele. No, umjesto formiranja nacionalne države kroz teritorijalne promjene ili okupljanje cijele nacije unutar granica jedne države, nacionalni centar stvara institucije koje proizvode i održavaju naciju izvan granica svoje države. Nužan je preduvjet razvoja transsuverenog nacionalizma to da se nacionalni centar smatra središtem nacionalnog života s obje strane granice. Ako manjina u drugoj državi smatra da glavni grad matične nacionalne države nije ujedno i njezin centar, onda je transsuverenost na kušnji. Primjerice, premda je središte Hrvata tijekom devedesetih godina u BiH sve više postajao Mostar, posebno za vrijeme postojanja Herceg-Bosne, transsuvereni centar bio je i ostao Zagreb. Taj tip nacionalizma nije nov. Vidljiv je, primjerice, u austrijskim zakonima o govornicima njemačkog jezika u Južnom Tirolu iz 1979. ili u politikama Republike Irske prema Ircima u Sjevernoj Irskoj. Transsuvereni nacionalizam u postkomunističkoj Europi poseban je, međutim, po svojoj proširenosti, uzrokovanoj velikim promjenama granica i razdvajanja stanovništva. Posebno je izražen u Albaniji, Hrvatskoj, Makedoniji, Mađarskoj, Bugarskoj, Rumunjskoj, Rusiji, Sloveniji, Slovačkoj i Srbiji. Mađarska i Hrvatska dva su osobito složena primjera.

Vedran Obućina, polaznik poslijediplomskoga specijalističkog studija "Regionalne komparativne studije Srednje i Jugoistočne Europe" na Fakultetu političkih znanosti. Radi kao programski voditelj i savjetnik u Organizaciji za promicanje sjevernoatlantskih integracija. E-pošta: vedran.obucina@opsa.hr

Hrvati u BiH: dijaspora ili posebna kategorija?

U hrvatskome političkom diskursu često se o Hrvatima koji žive u BiH govori kao o dijaspori. No, to je prilično nategnuto poimanje dijaspore. Pojam dijaspora općenito je kamen spoticanja među istraživačima. Mnogi su, poput Jamesa Clifforda, tražili da se taj pojam reevaluiira ne bi li se došlo do jedinstvene definicije. U literaturi se pod dijasporom misli na gotovo svaku etničku ili vjersku manjinu koja je fizički odvojena od svoje domovine, bez obzira na uzroke te odvojenosti, kao i fizičke, kulturne ili emotivne veze između te zajednice i njezine domovine (Safran, 2004:9). Takvim se pojmom sve više koriste antropolozi, sociolozi, politolozi, psiholozi, povjesničari. Minimalistička definicija dijaspore uključuje prostornu raspršenost neke zajednice i stvarnu ili zamišljenu domovinu od koje je ona odvojena, ali

Radnička dijaspora nastaje kretanjem ljudi preko granica, a slučajna dijaspora "kretanjem granica preko ljudi". Ništa slikovitije ne bi opisalo sudbinu bosanskohercegovačkih Hrvata

kojoj je emotivno, imaginarno ili politički okrenuta. Dijasporu čini posebna vrsta iseljenika koji zadržavaju sjećanje na kulturnu povezanost sa svojom domovinom i stalno su na neki način orijentirani prema njoj. Safran smatra da su tipične dijaspore raspršene zajednice Židova, Armenaca, Kurda, Palestinaca, Kineza, Indijaca, Grka, Sika, Turaka, Karibljana, Kubanaca, Tibetanaca, Albanaca, Hrvata i Srba. Identitet dijaspore ovisi i o vrsti odnosa koje domovina održava sa svojim državljanima izvan granica zemlje, kao i o političkoj lojalnosti državi u kojoj dijaspora živi. Hrvati u BiH ne uklapaju se u takva teorijska poimanja dijaspore. Oni su konstitutivan narod u BiH, a ne nacionalna manjina,¹ pa je njihova matična država BiH, a ne Hrvatska. Od 1918. do 1990. Hrvati u BiH nisu se poimali kao dijaspora, jer su svi Hrvati živjeli u jednoj državi, premda su u socijalističkoj Jugoslaviji živjeli u dvije republike. Državno osamostaljenje Hrvatske, a potom i BiH, otvorilo je pitanje odnosa između Hrvata u BiH i Hrvatske, na koju se počelo gledati kao na matičnu državu svih Hrvata na svijetu, pa tako i bosanskohercegovačkih Hrvata. S druge strane, Hrvati u BiH mogli bi se smatrati dijasporom prema Safranovoj definiciji ako se pretpostavi da nije važno pod kakvim je okolnostima došlo do razdvajanja jednog naroda. U ranim devedesetim godinama, kad je transsuvereni nacionalizam Zagreba prema Hrvatima u BiH bio osobito jak, postojale su i tendencije prezezanja na hrvatski etnički prostor u BiH i njegova integriranja u suverenu hrvatsku državu. Nakon propasti Hrvatske zajednice Herceg-Bosne i preorijentacije hrvatskih političkih stranaka u BiH ka očuvanju teritorijalnog integriteta BiH i konstitutivnosti triju naroda, što je zapečaćeno sporazumom iz Dayton 1995,

hrvatska zajednica u BiH počela se nazivati dijasporom bez osobitoga teorijskog uporišta. Tim tragom ide i Prijedlog Strategije o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. U njemu se nigdje ne spominje dijaspora, a Hrvati izvan Hrvatske dijele se na Hrvate u BiH, hrvatske manjine i hrvatsko iseljenišvo. Prijedlog Strategije predviđa da "Republika Hrvatska skrbi o očuvanju ustavnog statusa Hrvata u BiH. Posebnu će pozornost posvetiti provedbi postojećih međunarodnih sporazuma, kao i sklapanju novih, a sve za opstanak i zaštitu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Povezivanje s Hrvatima u BiH, potpora njihovu povratku i ostanku u BiH te očuvanje njihove pune jednakopravnosti od strateškog su interesa za Republiku Hrvatsku. Isto tako interes je Republike Hrvatske unaprjeđivati dobrosusjedske odnose s Bosnom i Hercegovinom i podupirati BiH na putu euroatlantskih integracija."

Brubaker (2009:461) većinu dijaspora u Srednjoj i Jugoistočnoj Europi naziva slučajnim dijasporama. One nisu ni postmoderne ni postnacionalne, nego postmultinacionalne. Nastale su u procesima dezintegracije višenacionalnih država, počevši od raspada habsburškoga, romanovskog i osmanskog carstva do nestanka Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke. Brubaker opravdano razlikuje slučajne od radničkih dijaspora ili *gastarbajtera*. Radnička dijaspora nastaje kretanjem ljudi preko granica, a slučajna dijaspora "kretanjem granica preko ljudi". Ništa slikovitije ne bi opisalo sudbinu bosanskohercegovačkih Hrvata, uz jednu napomenu: Hrvati u BiH povijesna su kategorija, jer su kao zaseban element hrvatske etničke zajednice postojali od kasnoga srednjeg vijeka, a kao dio hrvatske nacionalne zajednice nikad nisu bili u sastavu hrvatskih teritorijalnih jedinica. Iznimku čini razdoblje NDH-a, slučaj koji je vidno zabilježen u guslarskoj tradiciji hercegovačkih narodnih bardova (Žanić, 1998). Migrantske su dijaspore nastajale postupno, tijekom brojnih migracija, dok su slučajne dijaspore nastale naprasno, prateći dramatične i traumatične državno-političke promjene. Radničke migracije većinom su dobrovoljne, dok su slučajne dijaspore nastale često protiv svoje volje. Radničke su dijaspore teritorijalno raspršene i često nisu duboko povezane s državama u kojima rade, dok su slučajne dijaspore teritorijalno koncentrirane i ukorijenjene. Napokon, pripadnici radničkih dijaspora većinom ne postaju državljanima zemalja u kojima žive ili to postaju tek nakon duljeg vremena, dok su pripadnici slučajnih dijaspora državljanima zemalja u kojima žive. Hrvati u BiH nisu, dakako, radnički ili neki drugi migranti, nego punopravni državljani zemlje u kojoj žive i koja je i njihova zemlja.

Hrvatski transsuvereni nacionalizam prema Bosni i Hercegovini

Transsuvereni nacionalizam može biti uspješan ako su ispunjeni neki zemljopisno-demografski uvjeti. Riječ je o kontinuiranom prostoru koji nastanjuju pripadnici jedne etničke ili nacionalne zajednice. Hrvatski etnički prostor u BiH 2010. čine:

- posavsko-srijemsko-semberijski pojas s općinama Orašje, Odžak i Šamački Domaljevac te djelomice, Vukosavljevići u kojima živi hrvatska etnička većina;
- zapadnohercegovački prostor s općinama Livno, Kupres, Tomislavgrad, Prozor-Rama, Posušje, Grude, Široki Brijeg,

Ljubuški, Čitluk, Mostar, Čapljina, Stolac, Neum i Ravno u kojima živi apsolutna ili relativna hrvatska etnička većina.

- prostorne enklave u Srednjoj Bosni s općinama Usora, Dobretići, Jajce, Žepče, Vitez, Novi Travnik, Busovača, Kiseljak i Kreševo u kojima živi apsolutna ili relativna hrvatska većina.

Etnički prostor naseljen Hrvatima prije rata izgledao je umnogome drukčije. Prema popisu stanovništva 1991, mogući pravci transsuverenoga hrvatskog nacionalizma bili su Bosanska Posavina, Zapadna Bosna, Zapadna Hercegovina i Srednja

Iz prostora potencijalnog širenja transsuverenoga hrvatskog nacionalizma praktično su isključene zapadnobosanska i srednjobosanska regija te niz općina u kojima su Hrvati nekad bili apsolutna ili relativna većina

Bosna. Nakon okončanja rata, ratnih i poslijeratnih migracija taj se prostor suzio i regionalno i lokalno. Iz prostora potencijalnog širenja transsuverenoga hrvatskog nacionalizma praktično su isključene zapadnobosanska i srednjobosanska regija te niz općina u kojima su Hrvati nekad bili apsolutna ili relativna većina.

Pomoć u poslijeratnoj obnovi međunarodna je zajednica vezivala za političke ciljeve Dejtonskog sporazuma, pa su je dobivale samo one strane koje su pristale surađivati u punoj primjeni tog sporazuma. Dijelovi BiH koji su bili naseljeni pretežno Hrvatima dobivali su pomoć i od Hrvatske i od međunarodne zajednice, pa se činilo kako se hrvatska područja razvijaju brže od srpskih i bošnjačkih (Friedman, 2004:106). Godine 1996. potpisan je Memorandum o suglasnosti između Vlade SAD-a, Vlade BiH i Vlade RH o gospodarskom oporavku i razvoju infrastrukture u BiH i Hrvatskoj. Predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Federacije BiH Ejup Ganić potpisali su 1998. Sporazum o posebnim odnosima između RH i Federacije BiH u kojemu se utvrđuje pomoć na području gospodarstva, obnove, zakonodavstva, privatizacije, znanosti, tehnologije, obrazovanja, sporta, kulture, socijalne politike i zdravstva, turizma, informiranja, regionalne i lokalne uprave i samouprave, imovinskopravnih pitanja, unutarnjih poslova, obrane, suradnje nevladinih organizacija te prometnih koridora do luke Ploče. U sklopu toga međunarodnog sporazuma Hrvatska je mogla pomagati većinskim hrvatskim kantonima.

Transsuvereni nacionalizam u hrvatskom zakonodavstvu

Davanje državljanstva pripadnicima vlastite nacionalne zajednice koji žive u drugim državama najučinkovitiji je način broj 4 - prosinac 2010.

njihova vezivanja za nacionalnu državu. Vijeće Europe je 1992. stvorilo odbor za višestruka državljanstva, koji se kasnije preimenovao u Stručno povjerenstvo za državljanstvo. Rezultat njegova rada bila je Europska konvencija o nacionalnosti iz 1997, koja je legitimirala širok raspon pristupa pitanju višestrukog državljanstva. Hrvatska je bila prva zemlja u Srednjoj i Istočnoj Euripi koja je upotrijebila institut državljanstva u povezivanju s Hrvatima izvan domovine. Brigu o Hrvatima izvan domovine Sabor je uvrstio i u Ustav u kojemu piše da se "dijelovima hrvatskog naroda u drugim državama jamči osobita skrb i zaštita Republike Hrvatske" (čl. 10 st. 2). Hrvati u BiH, koji su i državljani Republike Hrvatske, dobili su pravo birati i biti birani na parlamentarnim i predsjedničkim izborima u Hrvatskoj. Stvorena je "zasebna izborna jedinica za izbor zastupnika u Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora koje biraju hrvatski državljani koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj." Zbog brojčane premoći hrvatskih državljanina u BiH taj je zakonski članak *de facto* normirao njihovo predstavništvo u hrvatskom parlamentu.

Unutar političko-zakonodavne potpore Hrvatima u BiH izdvajaju se:

- politička i financijska potpora stvaranju i održavanju samoupravnih teritorijalnih hrvatskih zajednica Bosanska Posavina, Herceg Bosna, Usora, Srednja Bosna, Soli, Vrhbosna te kasnije Hrvatska Republika Herceg Bosna. Ključnu ulogu u tim transsuverenim potezima imao je HDZ BiH. Posrijedi je bila izrazito problematična politika, jer se zamišljena Herceg Bosne na oko 25 posto teritorija BiH mogla smatrati pokušajem nametanja hrvatske vlasti bošnjačkome i srpskom narodu (Mrduljaš, 2004, 2008);
- vojna i financijska pomoć Hrvatskom vijeću obrane kao "hrvatskoj komponenti" oružanih snaga BiH. Hrvatska vojska je u ratu surađivala s HVO-om u obrani hrvatskih teritorija s obje strane granice. Mnogi pripadnici HVO-a bili su i članovi postrojbi HV-a, a činovi i statusi branitelja još nisu potpuno razjašnjeni. HVO je sve do 2005. postojao kao hrvatska komponenta Armije BiH, da bi se potom potpuno utopio u Prvu gardijsku pukovnicu Armije BiH. Hrvatska isplaćuje mirovine pripadnicima postrojbi HVO-a i članovima njihovih obitelji koji imaju i hrvatsko državljanstvo u skadu sa Zakonom o potvrđivanju ugovora između RH i BiH o suradnji na području prava stradalnika rata u BiH koji su bili pripadnici HVO-a;
- financiranje policijskih snaga, uprave i sudstva te obnove u kantonima s većinskim hrvatskim stanovništvom. O tome postoji međunarodni ugovor između BiH i Hrvatske. Osim toga, 2001. potpisan je Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Vijeća ministara BiH o obnovi i izgradnji oštećenih i uništenih obiteljskih kuća isporukom građevinskog materijala BiH.

Transsuvereni nacionalizam u javnim politikama

U proračunu Hrvatske koji je usvojen 2009. izdvojeno je 28.500.000 kuna za poticaje i pomoć Hrvatima u BiH u obrazo-

vanju, kulturi, znanosti i zdravstvu. Rebalansom proračuna taj je iznos smanjen. Novac je namijenjen:

- potpori obrazovnim i znanstvenim institucijama, poput Sveučilišta u Mostaru kao "jedinog sveučilišta u BiH na hrvatskome službenom jeziku";
- potpori kulturnim manifestacijama i udruženjima, poput Hrvatskoga kulturnog društva "Napredak", radi očuvanja hrvatskog jezika, kulture i baštine;
- pomoć Katoličkoj crkvi u BiH, koja se nerijetko tretira kao "stožerna institucija" hrvatskog naroda u BiH. Vrhbosanska nadbiskupija, biskupije, crkve i župni uredi u BiH primaju financijsku pomoć iz Hrvatske za obnovu i izgradnju crkvenih objekata, te za razne vjerske i kulturne aktivnosti.

Zaključno se može konstatirati da je bosanskohercegovački slučaj posebno zanimljiv za proučavanje transsuverenog nacionalizma, jer se dvije države, Hrvatska i Srbija, pojavljuju kao jamci teritorijalne cjelovitosti BiH na koju istodobno nastoje protegnuti svoju transsuverenost. Granica između primjene transsuverenih metoda i miješanja u poslove druge države vrlo je tanka i osjetljiva. Transsuvereni nacionalizam katkad u pitanje dovodi suverenost države na koju se proteže, kako je pokazala politika Hrvatske u jednom razdoblju predratne i osobito ratne povijesti BiH. Nakon rata Hrvatska je odustala od izravnog upletanja u unutarnje poslove BiH, ali nije uspjela artikulirati cjelovitost, osmišljenu i učinkovitu politiku potpore opstanku i razvoju hrvatske zajednice u toj zemlji.

Bilješke

- 1 Realno gledajući, Hrvati bi se mogli osjećati manjinom u BiH. Kasapović (2005) smatra da su Hrvati i Srbi „objektivno manjinske nacionalne zajednice u odnosu prema većinskoj naciji. To napose vrijedi za hrvatsku zajednicu, koja se zbog dramatičnog smanjivanja broja svojih pripadnika prije rata, u ratu i nakon rata sve više primiče položaju klasične nacionalne manjine, te će ubuduće teško zadržati jednak ustavni

status kakav imaju Bošnjaci i Srbi. Stoga se one sve više okreću svojim vanjskim nacionalnim domovinama, na koje su se u povijesti ionako uvijek oslanjale i bile ovisne o njima. Glavna ih nacija, zauzvrat, doživljava kao nelojalne državljane i živi u stalnom strahu od njihova secesionizma i iredentizma njihovih vanjskih domovina”.

Literatura

- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: nationhood and national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R. (2009). Accidental Diasporas and External "Homelands" in Central and Eastern Europe: Past and Present. U: Ben-Rafael, E., Sternberg, Y. (ur.). *Transnationalism. Diasporas and the advent of new world (dis)order*. Leiden i Boston: Brill, str. 461-482.
- Csergő, Z., Goldgeier, J. (2004). Nationalist Strategies and European Integration. *Perspectives of Politics*. (2) 1:21-37.
- Friedman, F. (2004). *Bosnia and Herzegovina: A polity on a brink*. London i New York: Routledge.
- Kasapović, M. (2005). *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Mrduljaš, S. (2004). Hrvatski etnički prostori u BiH i regulacija političko-pravnog statusa bosanskohercegovačkih Hrvata 1990.-1995. *Društvena istraživanja*. (13) 3:505-528.
- Mrduljaš, S. (2008). Hrvatska politika unutar Bosne i Hercegovine u kontekstu deklarativnoga i realnog prostornog opsega Hrvatske zajednice/Republike Herceg Bosne (1991.-1994.). *Društvena istraživanja*. (18) 4-5:825-850.
- Safran, W. (2004). Deconstructing and comparing diasporas. U: Kokot, W., Tölöyan, K., Alfonso, C. (2009). *Diaspora, Identity and Religion. New Directions in Theory and Research*. London i New York: Routledge.
- Žanić, I. (1998). *Prevarena povijest. Guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Zagreb: Durieux. ■

Prilog:
Rezultati izbora
u BiH od
3. listopada 2010

Priredio: Krešimir Petković

Tablice s rezultatima izbora i karte preuzete su sa stranice Središnjeg izbornog povjerenstva Bosne i Hercegovine (www.izbori.ba), koje je potvrdilo službene rezultate izbora 2. studenog 2010. u 18:00 sati. One uključuju rezultate izbora za Predsjedništvo BiH i skupne rezultate izbora za Parlament BiH, Parlament Federacije BiH i Narodnu skupštinu Republike Srpske. Rezultati izbora za skupštine 10 kantona Federacije BiH dostupni su na <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/Skupstine-Kantone/Default.aspx>. Rezultati izbora za Predsjednika Republike Srpske dostupni su na <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/PredsjednikRS/Nivo.aspx>. Brojevi na kartama koje smo preuzeli samo su birokratske oznake izbornih jedinica. Oni ne upućuju na bilo kakve sadržajne psefološke podatke, primjerice o veličini ili strukturi izbornih jedinica. Imena srpskih stranaka, koja se u službenim rezultatima navode na ćiriličnom pismu, transliterirana su na latinicu. Složen postupak računanja izravnih i kompenzacijskih mandata za Parlament BiH, Parlament Federacije BiH i Narodnu skupštinu RS normira se u pogl. 9, 10. i 11. izbornog zakona BiH ("neslužbeni prečišćeni tekst" zakona na bosanskom jeziku dostupan je na: <http://www.izbori.ba/documents/ZAKONI/POIZpw110508.pdf>).

1. Rezultati izbora za Predsjedništvo BiH

U Predsjedništvo BiH biraju se tri člana: jedan Bošnjak i jedan Hrvat u istoj izbornoj jedinici (Federacija BiH: 701-702) i jedan Srbin u posebnoj izbornoj jedinici (Republika Srpska: 703). Prema članku 8.1 Izbornog zakona BiH "birač upisan u Središnji birački popis ... u Federaciji Bosne i Hercegovine može glasovati ili za Bošnjaka ili za Hrvata, ali ne za oboje", a "izabran je bošnjački i hrvatski kandidat koji dobije najveći broj glasova među kandidatima iz istog konstitutivnog naroda."

Karta 1. Izborne jedinice na izborima za Predsjedništvo BiH

OPĆE INFORMACIJE	
Ukupno važećih glasova	1023150
Ukupno nevažećih glasova	74906

1.1. Rezultati izbora za bošnjačkog člana (701)

Kandidat	Broj glasova	%
IZETBEGOVIĆ BAKIR – SDA – STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE	162831	34,86
RADONČIĆ FAHRUDIN – SAVEZ ZA BOLJU BUDUĆNOST BIH – SBB BIH FAHRUDIN RADONČIĆ	142387	30,49
SILAJDŽIĆ HARIS – STRANKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU	117240	25,10
ĐEDOVIĆ IBRAHIM – DEMOKRATSKA NARODNA ZAJEDNICA – DNZ BIH	13369	2,86
DEMIROVIĆ MUJO – BPS – SEFER HALILOVIĆ	8951	1,92
LATIĆ ĐEMAL – STRANKA DEMOKRATSKE AKTIVNOSTI A-sda	8738	1,87
SPAHIĆ IBRAHIM – GRAĐANSKA DEMOKRATSKA STRANKA BOSNE I HERCEGOVINE	6948	1,49
KEŠETOVIĆ IZUDIN – BOSS – BOSANSKA STRANKA – MIRNES AJANOVIĆ	4228	0,91
JUSIĆ AIDA – JUSIĆ AIDA – NEZAVISNI KANDIDAT	2347	0,50

1.2. Rezultati izbora za hrvatskog člana (702)

Kandidat	Broj glasova	%
KOMŠIĆ ŽELJKO – SDP – SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BIH	337065	60,61
KRIŠTO BORJANA – HDZ BIH – HRVATSKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA BOSNE I HERCEGOVINE	109758	19,74
RAGUŽ MARTIN – HRVATSKA KOALICIJA HDZ 1990 – HSP BIH	60266	10,84
IVANKOVIĆ-LIJANOVIĆ JERKO – NARODNA STRANKA RADOM ZA BOLJITAK	45397	8,16
GALIĆ PERO – GALIĆ PERO – NEOVISNI KANDIDAT	1581	0,28
KUTLE MILE – KUTLE MILE – NEOVISNI KANDIDAT	1069	0,19
GALIĆ FERDO – GALIĆ FERDO – NEOVISNI KANDIDAT	975	0,18

1.3. Rezultati izbora za srpskog člana (703)

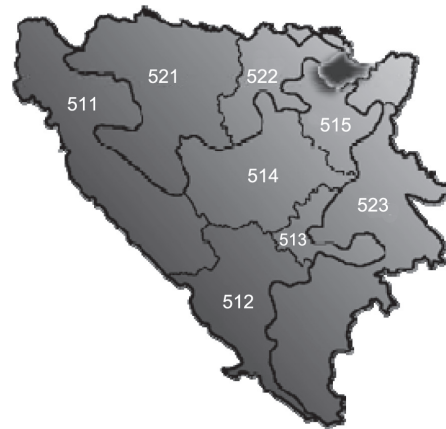
Kandidat	Broj glasova	%
RADMANOVIĆ NEBOJŠA – SNSD – SP	295629	48,92
IVANIĆ MLADEN – KOALICIJA ZAJEDNO ZA SRPSKU	285951	47,31
LALOVIĆ RAJKO – SAVEZ ZA DEMOKRATSKU SRPSKU	22790	3,77

2. Rezultati izbora za Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH

Prikazujemo samo skupne rezultate za Federaciju, odnosno za Republiku Srpsku, i to onih stranaka koje su prešle izborni prag. Podatci o rezultatima u pojedinim izbornim jedinicama dostupni su na <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/ParlamentBIH/Default.aspx>.

2.1. Skupni rezultati u Federaciji BiH

OPĆE INFORMACIJE	
Ukupno važećih glasova	1020293
Ukupno nevažećih glasova	78009

Karta 2. Izborne jedinice na izborima za Zastupnički dom Parlamentarne skupštine BiH

Naziv stranke	Broj glasova	%	Mandati	Izravni	Kompenzacijski
SDP - SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BIH	266023	26,07	8	6	2
SDA - STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE	197922	19,40	7	7	
SAVEZ ZA BOLJU BUDUĆNOST BIH - SBB BIH FAHRUDIN RADONČIĆ	124114	12,16	4	3	1
HDZ BIH - HRVATSKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA BOSNE I HERCEGOVINE	112115	10,99	3	2	1
STRANKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU	74004	7,25	2	1	1
HRVATSKA KOALICIJA HDZ 1990 - HSP BIH	49549	4,86	2	1	1
NARODNA STRANKA RADOM ZA BOLJITAK	49050	4,81	1		1

2.2. Skupni rezultati u Republici Srpskoj

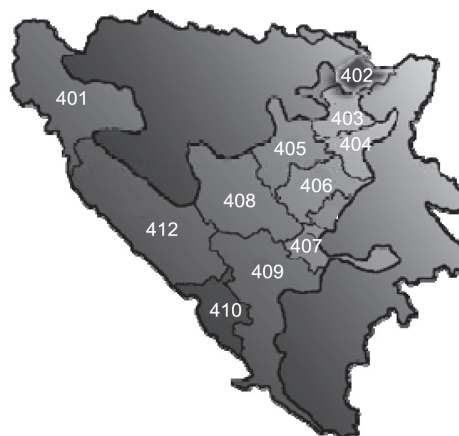
OPĆE INFORMACIJE	
Ukupno važećih glasova	621276
Ukupno nevažećih glasova	49669

Naziv stranke	Broj glasova	%	Mandati	Izravni	Kompenzacijski
SAVEZ NEZAVISNIH SOCIJALDEMOKRATA - SNSD - MILORAD DODIK	269009	43,30	8	6	2
SDS - SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA	137844	22,19	4	3	1
PDP - PARTIJA DEMOKRATSKOG PROGRESA	40070	6,45	1		1
DNS - DEMOKRATSKI NARODNI SAVEZ	28511	4,59	1		1

3. Rezultati izbora za Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH

Prikazujemo skupne rezultate onih stranaka koje su prešle prag. Podaci o rezultatima po pojedinim izbornim jedinicama dostupni su na <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/ParlamentFBiH/Default.aspx>.

OPĆE INFORMACIJE	
Ukupno važećih glasova	1023529
Ukupno nevažećih glasova	74542

Karta 3. Izborne jedinice na izborima za Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH

Naziv stranke	Broj glasova	%	Mandati	Izravni	Kompenzacijski
SDP – SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BIH	251053	24,53	28	20	8
SDA – STRANKA DEMOKRATSKE AKCIJE	206926	20,22	23	17	6
SAVEZ ZA BOLJU BUDUĆNOST BIH – SBB BIH FAHRUDIN RADONČIĆ	121697	11,89	13	11	2
HDZ BIH – HRVATSKA DEMOKRATSKA ZAJEDNICA BOSNE I HERCEGOVINE	108943	10,64	12	10	2
STRANKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU	78086	7,63	9	8	1
NARODNA STRANKA RADOM ZA BOLJITAK	48286	4,72	5		5
HRVATSKA KOALICIJA HDZ 1990 – HSP BIH	47941	4,68	5	4	1

4. Rezultati izbora za Narodnu Skupštinu Republike Srpske

Prikazujemo skupne rezultate onih stranaka koje su prešle izborni prag. Podatci o rezultatima po pojedinim jedinicama dostupni su na <http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/NarodnaSkupstinaRS/Default.aspx>.

OPĆE INFORMACIJE	
Ukupno važećih glasova	633429
Ukupno nevažećih glasova	37301

Karta 4. Izborne jedinice na izborima za Narodnu skupštinu Republike Srpske

Naziv stranke	Broj glasova	%	Mandati	Izravni	Kompenzacijski
SAVEZ NEZAVISNIH SOCIJALDEMOKRATA – SNSD – MILORAD DODIK	240727	38,00	37	28	9
SDS – SRPSKA DEMOKRATSKA STRANKA	120136	18,97	18	14	4
PDP – PARTIJA DEMOKRATSKOG PROGRESA	47806	7,55	7	5	2
DNS – DEMOKRATSKI NARODNI SAVEZ	38547	6,09	6	4	2
SOCIJALISTIČKA PARTIJA I PARTIJA UJEDINJENIH PENZIONERA	26824	4,23	4	3	1
DEMOKRATSKA PARTIJA – DRAGAN ČAVIĆ	21604	3,41	3	1	2
SDP – SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BIH	19297	3,05	3	2	1

Je li hrvatski nogomet mrtav i može li se oživjeti?

Dražen Lalić

Oblik srozavanja nogometa jest i nekvalitetno i društveno štetno normativno uređenje sporta, što se ponajprije odnosi na status većine klubova kao udruga građana

Oblici raspadanja nogometa u Hrvatskoj

U ovom se članku bavim temeljnim oblicima raspadanja nogometa u Hrvatskoj u posljednje vrijeme. Svjestan sam da naš nogomet treba analizirati holistički, uzimajući u obzir međupovezanost različitih razina njegove produkcije. No svijest o međupovezanosti bitnije ne pridonosi poboljšanju proširene oštre kritike našeg nogometa. Zbog stvarnih ili prividnih razlika između domaćega i međunarodnog izdanja hrvatskog nogometa – reprezentacija se presporo pomlađuje, što je jedan od uzroka njezinih razmjerno loših nastupa u posljednje vrijeme, Dinamo i Hajduk vjerojatno ni sljedećeg proljeća neće igrati u europskim natjecanjima itd. – njegovo je sadašnje stanje na prvi pogled vrlo ambivalentno. U ovome tekstu uglavnom ne koristim primjere iz prvih petnaestak godina nacionalne samostalnosti kad je bilo više pojava koje su najavljivale i izražavale raspadanje tog sporta (Vrcan, 2003; Vrcan i Lalić, 1999). Raspadanje suvremena hrvatskog nogometa očituje se u više oblika.

- Lažiranje rezultata nekih utakmica Hrvatske nogometne lige (HNL) kao oblik djelovanja kladioničarske mafije posebno je traumatičan oblik raspadanja nogometa u Hrvatskoj. Tim se nemilim pojavama aktivno bave mjerodavna njemačka i hrvatska istražna i pravosudna tijela, te kontrolna tijela UEFA-e. Naši su mediji tim istragama pristupili kao nečemu o čemu se dugo neformalno razgovara, a malo tko se usudio javno upozoriti na te pojave. Inače odmjereni predsjednik Republike Ivo Josipović za vrijeme svoga nedavnog posjeta SAD-u izjavio je: "Mislim da je više nego očito da su pojedine utakmice našeg nogometnog

Dražen Lalić, izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti. Bavi se, među ostalim, sociologijom sporta. E-pošta: drazen.lalic@gmail.com

prvenstva namještene, što znači da je posrijedi jedan od pojava oblika organiziranog kriminala" (u: Petrušić, 2010). Na nervozne reakcije Vlatka Markovića i drugih nogometnih dužnosnika kako Josipović nije upućen u nogomet, predsjednik je odgovorio kako je upućen u – kriminal. Organizirani kriminal nepogrešivo je prepoznao nogomet kao vrlo unosan oblik svoga međunarodnog djelovanja. Ono je u Hrvatskoj toliko intenzivno da ga je nemoguće potpuno prikriti. Ne mogu se prikriti ni bliske veze između organiziranih kriminalaca i nekih istaknutih "nogometnih djelatnika" (menadžera, članova uprava i drugih) koji se u javnosti predstavljaju kao spasitelji nacionalnoga i klupskog nogoloptanja, a zapravo su njegovi "unutarnji neprijatelji".

- U HNL-u nikad nije bilo manje publike: 2.031 gledatelj prosječno po utakmici u prvenstvu 2009/2010, a samo 500 na posljednjoj proslavi osvajanja naslova državnoga prvaka, što je kuriozum u svijetu nogometa. Čak je i Hajduk, na čije je utakmice u toj sezoni prosječno dolazilo najviše ljudi (4.455), prije tri desetljeća imao prosječno tri i pol puta više gledatelja (Lalić, 1993). S obzirom na tu statistiku kao i nisku gledanost TV-prijenosa utakmica HNL-a, opravdano je pitanje kakva uopće ima smisla prvoliگاški nogomet kada publika ne dolazi na stadione, a građani ga slabo prate u medijima.

- Nogometna je infrastruktura uglavnom u jadnom stanju, što je posebno vidljiv pokazatelj šireg raspadanja hrvatskog nogometa. Neki stadioni ne zadovoljavaju ni osnovne sigurnosne uvjete za odigravanje službenih utakmica. To je izravno utjecalo na tragičnu smrt mladog nogometaša NK Zadra Hrvoja Ćustića, uzrokovanu ozljedom glave koju je zadobio 29. ožujka 2008. na utakmici na stadionu svog kluba. U tom se slučaju potvrdilo upozorenje francuskog sociologa sporta Dominiquea Bodina i njegovih suradnika prema kojemu je "dotrajala infrastruktura često uzrok tragedija. U mnogo slučajeva to je ujedno bio jedini faktor nesreća, no često ga prate i loša organizacija i koristoljubivo ponašanje klupskih šefova" (Bodin, Robene i Heas, 2007:72). U javnosti se posebno upozorava na trošnost i nefunkcionalnost "nacionalnoga" stadiona u Maksimiru koji je opasan za gledatelje i druge osobe (u ožujku 2010. urušio se dio sjeverne tribine, pri čemu su ozlijeđena dva radnika). U dogradnji toga zdanja od 1997. do 1999. utrošeno je, prema nekim procjenama, 362 milijuna kuna, a dio je tog novca vjerojatno prebačen u privatne džepove. Hrvatska ima samo jedan funkcionalan veliki nogometni stadion, splitski Poljud, na kojemu se već 13 godina ne igraju utakmice nacionalne vrste.

- Neprisposobiva bahatost, nepristojnost i gramzivost nekih čelnika klubova i nogometne organizacije jedan je od najočitijih oblika srozavanja našeg nogometa. U javnim istupima oni često vrijeđaju novinare i druge javne osobe, prostački se ponašaju na javnim mjestima, ističu svoj politički ekstremizam, koriste laži i poluistine, te na druge načine zagađuju javni život. Izrazito favoriziraju svoje i druge partikularne interese na štetu interesa sporta i društva u cjelini. To se posebno odnosi na djelovanje Zdravka Mamića, Rena Sinovčića i sličnih likova koji već dulje imaju presudan utjecaj na nogomet. Publicist Jurica Pavičić nedavno je ustvrdio kako je "HNL danas naprosto privatna

liga Zdravka Mamića", a da "HNS godinama ponizno služi samo i isključivo NK Dinamu" (Pavičić, 2010).

- Oblik srozavanja nogometa jest i nekvalitetno i društveno štetno normativno uređenje sporta, što se ponajprije odnosi na status većine klubova kao udruga građana. To pogoduje menadžerima i vodećim ljudima klubova da bez primjerenog plaćanja poreza i društvene kontrole ostvaruju visoke profite transferima igrača. Procjenjuje se kako je Mamić od transfera igrača dosad zaradio oko 80 milijuna eura, a javnosti nisu dostupni podaci o tome kako je utrošen taj novac i koliko je plaćeno poreza. Nerвозa i ljutnja kod istinskih gospodara nogometa najviše se izražavaju kad se javno dovodi u pitanje dosadašnje normativno i financijsko uređenje funkcioniranja tog sporta.

Svoj dugogodišnji opstanak na čelu nogometne organizacije "stari patrijarsi" osiguravaju klijentelističkom kontrolom nad birokratima u županijskim organizacijama i drugim akterima

- Ozbiljno poremećeni odnosi između sadašnjega vodstva HNS-a i nekih klubova te županijskih nogometnih organizacija, ponajprije Hajduka odnosno Nogometnog saveza Splitsko-dalmatinske županije, nedvojbeno ugrožavaju hrvatski nogomet. Na konferenciji za medije 24. rujna 2010. Joško Svaguša, predsjednik Hajduka, čak je najavio kako će zbog odluke da se jedan mladi igrač i bivši kapetan kadeta Hajduka registrira za Dinamo, nesuglasica vezanih za neodigravanje utakmica reprezentacije u Splitu, nezadovoljstva suđenjem i drugih razloga Splićani povući svoje predstavnike iz HNS-a i prekinuti odnose s tom organizacijom. Svaguša je tom prigodom ustvrdio: "Savez je privatna organizacija Markovića, a on sam je talac Dinama i politike kluba iz Maksimira".

- U izrazitoj gerontokraciji i rigidnoj konzervativnosti najmoćnijih ljudi u HNS-u također se izražava propadanje našeg nogometa. Svoj dugogodišnji opstanak na čelu nogometne organizacije "stari patrijarsi" osiguravaju klijentelističkom kontrolom nad birokratima u županijskim organizacijama i drugim akterima. Ta kontrola i još uvijek snažne političke veze dopuštaju Vlatku Markoviću da onima koji zahtijevaju njegovu ostavku poruči: "... Bit ću u HNS-u onoliko koliko ja budem htio" (Jutarnji list, 31. srpnja 2010). Predsjednik HNS-a je navršio 73 godine i očito nema ni plodotvornu viziju razvoja toga sporta niti se može pohvaliti dobrim stanjem organizacije kojoj je na čelu.

- Raspadanje hrvatskog nogometa posebno se traumatično izražava u nasilničkom ponašanju dijela skupina navijača. To se odnosi kako na učestalo verbalno nasilje, tako i na nerijetko fi-

zičko nasilje dijela pripadnika zloglasne jezgre BBB-a, Torcide i drugih navijačkih skupina. Za razliku od susjedne Srbije (petorica poginulih) i BiH (dvojica poginulih), još nijedna osoba nije izgubila život u navijačkim izgređima, ali postoji velika opasnost da se to doogodi: primjerice, Mario Galić, pripadnik BBB-a, jedva je preživio ozljedu koju je dobio u sukobu s policijom nakon derbija Dinamo-Hajduk početkom svibnja ove godine u Zagrebu. Na nasilničko ponašanje ekstremnih pripadnika navijačkih skupina zajednica uglavnom reagira moralnom panikom (Cohen, 1980) i represijom.

- Nogomet i sport u demokratskim sustavima trebali bi biti odvojeni od stranačke politike, ali nisu. Propadanje se često izražava u političkim zlouporabama nogometa, momčadi i nogometaša, i to posebno u izbornim kampanjama. Posebno se očit primjer te zlouporabe zbio se u kampanji uoči parlamentarnih izbora 2007. kada je emitiran TV-spot u kojemu Niko Kovač, ističući kako govori kao kapetan hrvatske nogometne reprezentacije, otvoreno agitira za HDZ. Za vrijeme te kampanje nogometaši – od kojih su mnogi građani Brazila, Njemačke, BiH i drugih zemalja – i članovi vodstva Dinama objavili su oglase u dnevnim novinama kojima su dali potporu HDZ-u (Lalić i Kunac, 2010.). U kampanji za lokalne izbore 2009. u Zagrebu uprava i igrači Dinama javno su dali potporu Milanu Bandiću, a glasnogovornik tog kluba je na konferenciji za medije 9. svibnja te godine pozvao birače da glasuju za njega.

Imajući u vidu te i druge oblike raspadanja, umjesto čestog pitanja o tome "kamo ide nogomet u Hrvatskoj", trebalo bi se zapravo upitati "kako obnoviti nogomet u nas". Nogomet u Hrvatskoj, ovakav kakav je danas, ne ide nikamo, jer postoje vrlo moćne interesne skupine koje nastoje da sve ostane po starome.

Osam uvjeta za renesansu hrvatskog nogometa

Smatram da bi za obnovu hrvatskog nogometa trebalo ispuniti osam temeljnih uvjeta.

- U osmišljavanju obnove nogometa nužno je uzeti u obzir značajke međuodnosa tog sporta i društva. Nogomet kod nas, kao i u nekim drugim zemljama, funkcionira kao socijalno zrcalo u kojemu se ogleda stanje društva, a posebno dominantni odnosi moći. Korupcija, organizirani kriminal, nasilje, politički ekstremizam i slične društvene pojave utječu na zbivanja u nogometu, što je u posljednje vrijeme potencirano privrednom recesijom, zastojsima u konsolidiranju demokracije, krizom načina vladanja zemljom, tegobnim posljedicama rata te drugim društvenim procesima i zbivanjima. Međutim, i društvo u mnogočemu funkcionira kao svojevrsna "metafora nogometa" (Harrison, 1988). Devijantni obrasci ponašanja u nogometu povratno djeluju na društvo i produbljuju njegove traume. Stoga su različite opačine i otimačine u tome "nacionalnom" sportu prisutnije ili makar uočljivije nego na mnogim drugim područjima društva. S obzirom na to, neka bi buduća cjelovita protukorupcijska akcija "Čiste ruke" u Hrvatskoj možda trebala poći upravo od nogometa, kao što se tako nešto – riječ je o istrazi vezanoj za preuveličavanje troškova izgradnje stadiona i druge infrastrukture za svjetsko prvenstvo 1990. – zbio u Italiji 1992. u akciji "Mani puli-broj 4 - prosinac 2010.

te". Istodobno treba uzeti u obzir da se posredstvom nogometa u društvo prenose neki društveno integrativni obrasci, kao što se dogodilo u vezi s velikim uspjehom naše reprezentacije na svjetskom prvenstvu u Francuskoj 1998. ili na utakmici Hrvatska-Njemačka u Klagenfurtu 2008, kada su se širile afirmativne vrijednosti uspjeha, zajedništva i domoljublja. Unatoč takvu potencijalu, naš nogomet već dulje mnogo više pridonosi razdvajanjima ionako socijalno, regionalno i politički podijeljenog društva, nego što djeluje kao čvrsto socijalno ljepilo.

Nogomet kod nas funkcionira kao socijalno zrcalo u kojemu se ogleda stanje društva, a posebno dominantni odnosi moći

- Nužno je ukinuti ili makar ublažiti političku instrumentalizaciju nogometa i nogometnu instrumentalizaciju politike. Prva instrumentalizacija više se ne provodi izravno i dramatično nego posredno, što je potencijalno opasnije s obzirom na to da je vrlo zavodljiva i uglavnom se odvija na prividno društveno prihvatljive načine (primjerice, redovito puštanje s razgla pjesama Marka Perkovića Thompsona uoči utakmica nogometne reprezentacije). Nogometna instrumentalizacija politike osobito je društveno štetna, jer služi kao osnova za korupciju, pa i organizirani kriminal u tom sportu. Potporu Dinama HDZ-u na parlamentarnim izborima 2007. treba dovesti u izravnu vezu s održavanjem statusa klubova kao udruga građana koje ne moraju plaćati porez na dobit ostvarenu prodajom igrača, nego je formalno trebaju ulagati u svoje programe, što ne kontrolira nitko. I potpora Dinama Milanu Bandiću na lokalnim izborima 2009. vezana je za okolnost da Grad Zagreb godišnje uplaćuje oko 40 milijuna kuna klubu. To znači da vladajuća politika i na državnoj i lokalnoj razini prihvaća činjenicu da troškove klubova znatnim dijelom snose građani, a da se profit od transfera igrača gotovo isključivo slijeva u klubove i menadžerske agencije koje nerijetko kontroliraju čelni ljudi klubova.

- Nužna je ekonomska racionalizacija nogometa, posebno ako se zna da je recesija dodatno osiromašila zemlju. Ne možemo imati nogomet od zlata u društvu od blata. Očito je kako će u budućnosti tek manjina igrača u prvoj ligi moći biti dobro plaćeni profesionalci. Uvođenjem amaterizma prevladat će se stanje u kojemu neki prvoligaški igrači "krajnje mjere" opravdavaju time što nekoliko mjeseci nisu dobili plaću. Miroslav Ćiro Blažević 18. lipnja 2010. "branio" je Mumleka, Agića i druge igrače umiješane u aferu namještanja rezultata utakmica primjedbom: "I ja bih orobio banku da su mi djeca gladna". Na tu krajnje ciničnu primjedbu nitko, koliko znam, nije javno reagirao. Upravo su se kriminalne aktivnosti vezane za nogomet u Hrvatskoj i šire kao oblik stanovite "crne ekonomije" nametnule kao glavna tema konferencije za medije koju je 20. listopada 2010. u Zagrebu održao Michel Platini, predsjednik UEFA-e. Izložen nizu pitanja o namještanju utakmica, korupciji i sličnim pojavama, on je zapitao novinare: "Ima li makar jedno nogometno pitanje?" Platini se ponašao kao da ne

zna da je interes novinara najuže vezan za scenu tog sporta na kojoj se osobito ističu kriminalci. A to sigurno zna, jer inače ne bi na istoj konferenciji rekao kako je opetovano tražio da se osnuje europska policija koja će se baviti isključivo organiziranim kriminalom u sportu, te je ustvrdio kako "u borbu protiv korupcije ne možemo bez pomoći države" (u: Krušelj, 2010).

- Važan je uvjet obnove nogometa u Hrvatskoj prihvaćanje pozitivnih trendova razvoja toga sporta u vodećim nogometnim zemljama: osmišljavanje i provođenje dugoročne strategije razvoja, izgradnja komfornih stadiona i nogometnih kampova, velika ulaganja u mlade igrače, civiliziranje navijača, poštovanje zakonskih i drugih propisa itd. Istodobno se treba kloniti koruptivnih, kriminalnih i drugih društveno štetnih praksi koje su prisutne u nekim zemljama, i to uglavnom u blizini Hrvatske. Naš bi se nogomet trebao ugledati na Njemačku koja ima visokokvalitetan domaći nogomet i uspješna je na međunarodnom planu, premda za taj sport troši manje novca nego neke druge zemlje. Ne bi se, pak, trebao ugledati na Italiju gdje je nogomet kontaminiran korupcijom, nasiljem, političkim manipulacijama i sl.

- Svakako bi trebalo promicati pozitivnu socijalizacijsku ulogu nogometa, o kojoj već dulje javno govore samo idealisti i zanesenjaci. Na mlade igrače i navijače treba prenositi vrijednosti rada, poštene utakmice, multikulturalizma umjesto egoizma, hedonizma, nepotizma. Na mnoge mlade i druge građane zasigurno negativno utječe ponašanje kriminalaca koji nerijetko, po svaku cijenu, nastoje ostvariti svoje ciljeve grubim pritiscima na mlade nadarene igrače i njihove roditelje, nerijetko u skladu s refrenom jedne pjesme Hladnog piva "leš za keš". Primjeri su ubojstvo menadžera Dine Pokrovca 11. lipnja 2005, premlaćivanja trenera Hajduka Luke Bonačića 15. ožujka 2006. i novinara Jutarnjega lista Dražena Krušelja 24. svibnja 2004.

- Nogomet se ne može obnoviti bez popularizacije tog sporta. Ona bi trebala obuhvatiti poticanje dolazaka gledatelja na utakmice HNL-a, stvaranja uvjeta za znatnije okupljanje izravne nogometne publike, te povećanja posredne, ponajviše televizijske, publike. Najvažnije bi trebalo biti poticanje amaterskoga aktivnog bavljenja tim sportom, posebno djece i mladih. Jozsef Bozsik, glasoviti mađarski igrač iz pedesetih godina 20. stoljeća, ustvrdio je: "Mađarski je nogomet umro onda kada su se u škola prestala održavati natjecanja ekipa dječaka". Uz to, treba izraženije stimulirati razvoj kvalitetnoga, što ne znači nužno i profesionalnog, nogometa u drugim sredinama osim Zagreba, kako bi se prevladao monopol "Dinama". On je uspostavljen ponajviše zahvaljujući izdašnim financijskim sredstvima i pristupu središtima političkoj moći. U Dalmaciji, Slavoniji, Istri i drugim regijama to potencira ionako sve proširenije nezadovoljstvo rigidnom centralizacijom zemlje, što narušava društvenu integraciju i pogoršava političke odnose.

- Bez suzbijanja nogometnog huliganizma nema obnove hrvatskog nogometa. Nasilju ekstremnih nogometnih navijača politički, medijski i drugi akteri trebaju pristupiti kao ozbiljnome društvenom problemu. Međutim, štetno je izjednačavati nasilničko ponašanje pojedinaca ili skupina s cijelom kulturom navijanja i koristiti ga kao dimnu zavjesu koja zakriva mnoge ozbiljnije probleme našeg nogometa. Nasilje bi trebalo suzbijati

uravnoteženim i racionalnim javnim upravljanjem u kojemu bi surađivali različiti akteri – od državne vlasti preko nevladinih organizacija do navijača i njihovih skupina – a ne dominantno javnim politikama tipa "zapovijedaj i nadziri" koje planira i provodi državna vlast (Petak, 2008). U tim bi aktivnostima trebalo koristiti, uz ostalo, prevenciju i edukaciju, a ne isključivo ili pretežno represiju (Bodin, Robene i Heas, 2007), kao što se od usvajanja Zakona o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima zbiva kod nas (Lalić i Biti, 2009).

Nužno je ukinuti ili makar ublažiti političku instrumentalizaciju nogometa i nogometnu instrumentalizaciju politike

- Nogometu treba vratiti neizvjesnost i druga obilježja igre, jer on je već dugo sport bez igre (Koković, 1988.) i sport bez poštenog nadmetanja. Odnose u nogometu valja učiniti transparentnima, što ponajprije znači da oni koji upravljaju njime moraju prestati s "igrama ispod tezgje" i javno se suočiti s problemima. Dužnosnici "nogometne vlasti", pa i državne, odbijanjem da priznaju postojanje velikih zlouporaba i svoju odgovornost za njih, omogućuju njihovo održavanje, pa i širenje. Nogometni dužnosnici okreću glave od problema našeg nogometa, čak i onda kada oni rade o glavi istome tom nogometu, po čemu su navlas slični većini naših vodećih političara.

Zaključak

Nogometna sadašnjica proturječna je, kao što je proturječna bila i prošlost tog sporta kod nas i u svijetu (Vrcan, 2003:231). U odnosu nogometa i politike uočljivo je nekoliko tipičnih pojava. Integrativno promicanje domoljublja na utakmicama često prate nacionalizam i politički ekstremizam. Demokratska participacija gledatelja na nogometnim utakmicama, koje su pogodna prigoda da ljudi izraze svoja mišljenja koja uglavnom ne mogu izraziti na druge načine, manipulativnim praksama lako može osnažiti dominaciju uskog kruga političkih i drugih moćnika. Udaljavanje svijeta politike od svijeta života i "uzmicanje političkoga iz politike" (Meyer, 2003:15), koje se zbiva i posredstvom nogometa, može pojačati otuđivanje politike od života, jer ne uklanja strukturne izvore otuđivanja (Vrcan, 2003:247). Opisani uvjeti obnove nogometa neće se stvoriti ako se korjenito ne promijeni način upravljanja tim sportom i ne usvoji razuman normativni okvir njegovog funkcioniranja koji bi bio u skladu s društvenim kontekstom i zajedničkim interesima, a nogomet odvoji od utjecaja mafije i organiziranog kriminala. Nužno je na čelo HNS-a i većine klubova, posebno najvećih, dovesti nove, sposobne i poštene ljude. Oni bi trebali osmisliti i provoditi održivu strategiju razvoja najpopularnijega i društveno najutjecajnijeg sporta kod nas. Ako se to ne dogodi, ubrzo ćemo svjedočiti zbiljskoj smrti hrvatskog nogometa.

Literatura

- Bodin, D., Robene, L., Heas, S. (2007). *Sport i nasilje u Europi*. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
- Cohen, S. (1980). *Folk Devils and Moral Panics*. Oxford: Martin.
- Harrison, G. (1988). L'eco clamorosa. U: Salvini, A. (ur.). *Il rito aggressivo. Dall'aggressivita simbolica al comportamento violento: il caso dei tifosi ultras*. Firenze: Giunti, str. 235-273.
- Koković, D. (1986). *Sport bez igre*. Titograd: NIO Univerzitetska riječ.
- Krušelj, D. (2010). U borbu protiv korupcije ne možemo bez pomoći države. *Jutarnji list*, 21. listopada 2010.
- Lalić, D. (1993). Razmjeri, karakteristike i uzroci krize posjeta prvoligaškim nogometnim utakmicama u Hrvatskoj. *Kineziologija*. 1-2: 93-102.
- Lalić, D., Biti, O. (2008). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj. *Politička misao*. (45) 3-4:247-272.
- Lalić, D., Kunac, S. (2010). *Kampanje u Hrvatskoj. Dvije studije o tri izborna nadmetanja*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Meyer, Th. (2003). *Transformacija političkoga*. Zagreb: Politička kultura.
- Pavičić, J. (2010). HNS godinama ponizno služi samo i isključivo Dinamu i Zdravku Mamiću. *Jutarnji list*, 26. rujna 2010.
- Petak, Z. (2008). Dimenzije javnih politika i javno upravljanje. *Politička misao*. (45) 2: 9-26.
- Petrušić, Ž. (2010.) Josipović: Očito mafija namješta neke utakmice u hrvatskoj ligi. *Jutarnji list*, 28. rujna 2010.
- Vrcan, S. (2003). *Nogomet-Politika-Nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Vrcan, S., Lalić, D. (1999). From Ends to Trenches, and Back: Football in the Former Yugoslavia. U: Armstrong, G., Giulianotti, R. (ur.). *Football Cultures and Identities*. London: MacMillan, str. 176-185. ■

Povijest i značenje pojma

Radule Knežević

**Nema sumnje da je koncept
političke korektnosti izvorno
smjerao k podizanju svijesti
i senzibilnosti ljudi prema
problemima pripadnika manjinskih
i deprivilegiranih skupina**

Povijest pojma

U knjizi *Political Correctness* (1996) Feldstein tvrdi da su izraz politička korektnost u javni govor uveli pripadnici američke ljevice kako bi opisali osobe koje prihvaćaju rigidnu komunističku dogmu. Pritom se poziva na Herberta Kohla koji piše da su krajem četrdesetih godina 20. stoljeća taj izraz koristili američki socijalisti kako bi pogrdno označili i moralno osudili osobe koje je lojalnost komunističkoj partiji dovela do pristajanja uz pakt Hitlera i Staljina. Posrijedi su, ukratko, osobe koje odustaju od vlastitog promišljanja nekog čina i posljedica političkog djelovanja. U toj tradiciji izraz se kasnije izjednačavao s političkom podobnošću, koja je u staljinizmu označavala poslušničko i pokorno prihvaćanje partijske linije i načela političkoga, socijalnog i kulturnog života što ih je diktirao centralni komitet odnosno partijski vođa (Feldstein, 1996:5-7). Riječ je o prihvaćanju i označavanju samo partijskoga i vođina stava kao politički podobnoga, što je, kako pokazuje Hannah Arendt, obilježje totalitarizma čija je zbiljnost samoća, a načelo šutnja. Ipak, iz samog značenja političke podobnosti teško bi se mogao izvesti moderni pojam političke korektnosti. Engleski jezik, iz kojega taj pojam potječe, za podoban rabi riječi *suitable*, *apt* ili *eligible*, a za korektan *correct* ili *straight-laced*. Sinonimima su ih učinili neokonzervativci kako bi svaki zahtjev za promjenom u političkom govoru ili ponašanju označili kao bespogovorno slijeđenje autoritarnih diktatura, pokreta ili pojedinaca.

Wikipedia, pak, bilježi da je pojam još stariji. Spominje se da je 1793. Vrhovni sud SAD-a u slučaju Chisholm protiv Georgije

Radule Knežević, doktor političkih znanosti, glavni urednik Nakladno-istraživačkog zavoda "Politička kultura" iz Zagreba. Članak je skraćena i revidirana verzija rasprave objavljene u autorovoj knjizi *Načelo slobode i politički poredak* (Zagreb, Politička kultura, 2007). E-pošta: politickakultura@net.hr

procijenio da se prečesto navodi naziv države umjesto njezinih stanovnika zbog kojih država i postoji, te da nije *politički korektno* da se tijekom raznih svečanosti i držanja zdravica spominju SAD umjesto "naroda SAD". Pojam je, navodi Wikipedia, prvi put upotrijebljen u prvom poglavlju autobiografije senatora Roberta La Follettea iz 1912. godine. Pišući o svojem studiju na sveučilištu u Wisconsinu on kaže "da u to vrijeme nisu stekli korektno političke ili ekonomske poglede zbog nedostatnog izučavanja sociologije ili političke ekonomije..." Krajem 20. stoljeća, kako pokazuje Feldstein, izraz je korišten kao sredstvo samoironiziranja intelektualaca i znanstvenika. Politička korektnost koristi se kao izraz vrijednosnog suda u razlikovanju dviju osoba koje se čine sličnima, ali se nakon podrobnije analize uviđa da imaju bitno različite stavove o ulozi intelektualaca odnosno znanstvenika u društvu. Pojam političke korektnosti dobiva suvremeno značenje u lezbijskome feminističkom pokretu potkraj sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 20. stoljeća (Levy,

Protivnici pokreta za političku korektnost vide u njemu lingvistički totalitarizam i jezičnu policiju koju njegovi pobornici žele uvesti

1991). Odnosi se na skup ideja o politici, religiji i drugim pitanjima koje su pojedinci prihvaćali ili su ih odbacivali. U njihovim se iskazima ironično komentira nemogućnost da se živi u skladu sa svojim idealima, ali se priznaju i granice do kojih je u postojećim društvima moguće živjeti u skladu s bilo kakvim čvrstim uvjerenjem. To je "prvo moderno značenje" političke korektnosti (Levy, 1991:34). Neki autori vezuju nastanak pojma za članke novinarkinje Elinor Langer u *New York Timesu* iz 1984, dok Schmidt (1997:85) smatra da je taj izraz prva upotrijebila Karen de Crown 1975. u govoru na Nacionalnoj konferenciji žena, izjavivši da se njezina organizacija kreće u politički korektnom smjeru. Početkom osamdesetih godina 20. stoljeća "pokret za političku korektnost" proširio se u američkim sveučilišnim krugovima kako bi promijenio "jezik diskriminacije" i pronašao nove riječi koje se odnose na spolne, rodne, seksualne, vjerske, rasne, političke i ostale razlike među ljudima.

Nema sumnje da je koncept političke korektnosti izvorno smjerao k podizanju svijesti i senzibilnosti ljudi, posebno socijalno povlašćenih skupina i pojedinaca, prema problemima pripadnika manjinskih i deprivilegiranih skupina, uključujući obezvređujuće poglede dominantne i "normalne" većine na manjine, koji se izražavaju i u nazivima pojedinih skupina odnosno njihovoj pejorativnoj konotaciji koje "označitelji" često nisu ni svjesni. Primjerice, riječ "hendikepiran" ima pogrdnu konotaciju, upućuje na tjelesni nedostatak nekog pojedinca za koji on obično nije odgovoran, pogađa njegovo ljudsko dostojanstvo i pridaje mu zaseban grupni identitet. Stoga pokret za političku korektnost želi zamijeniti obezvređujuće nazive novima koji bi imali pozitivnu ili makar neutralnu vrijednosnu konotaciju. Pored toga "negativističkog" programa, razvijen je i "pozitivni" program koji teži poboljšanju jezika. On želi konstruirati nove

broj 4 - prosinac 2010.

riječi i izraze koji bi povećali značenje vrijednosti što su podcijenjene u jeziku dominantnih društvenih skupina. Tome su osobito težile pristaše feminističkog pokreta koji su, među ostalim, utjecali na ravnopravnu uporabu muške i ženske osobne zamjenice u iskazima u kojima spol subjekta nije preciziran. Pokret za političku korektnost obilježilo je i nastojanje pripadnika brojnih manjinskih skupina da kritički razmotre svoje nazivlje kako bi učinili jasnijim vlastiti etnički ili rasni identitet. U SAD-u su tako crnci prihvatili izraz *Afroamerikanci* koji je zamijenio stari naziv *black people*, koji je šezdesetih godina zamijenio još stariji naziv *negro* (Semprini, 2004:52).

Umberto Eco smatra da "priča o korekciji" ima presudnu važnost zato što naglašava bitan element političke korektnosti. Problem nije u tome što "mi" odlučujemo kako nazvati "druge", nego u tome da drugima prepustimo da sami odluče kako žele da ih se naziva i, ako im novi naziv na neki način zasmeta, da prihvate neki drugi naziv. U konkretnim okolnostima teško možemo znati koji naziv smeta ili vrijeđa one koji su njime označeni, te treba prihvatiti njihov prijedlog ili mišljenje. "Tipični je slučaj kada treba odlučiti o uporabi izraza 'osoba koja ne vidi' umjesto 'slijepac'. Posve se legitimno može pretpostaviti da nema ništa uvredljivo u riječi 'slijepac' te da njezina uporaba ne smanjuje, nego čak pojačava poštovanje i solidarnost što ih dugujemo onima koji pripadaju toj kategoriji: uvijek se s određenom uzvišenošću govori o Homeru kao o velikome slijepom vizionaru. No oni koji pripadaju toj kategoriji bolje se osjećaju kao osobe koje ne vide, a na nama je da poštujemo njihovu odluku" (Eco, 2006:10).

Kako se pokret za političku korektnost osobito razvijao u sveučilišnim kampusima u SAD-u, i to posebno na fakultetima društvenih i humanističkih znanosti, dobio je dimenzije projekta društvene i kulturne obnove. Kampusi su uvijek bili i mjesta snatrenja o novim utopijama, sa svim ispadima i pretjerivanjima koji takve projekte prate, ali počesto i predmet nesmiljene kritike "uljudenoga" konzervativnog svijeta. Primjerice, studentski pokret '68. bio je svojedobno optuživan za seksualni razvrat, moralno posrnuće, sklonost komunizmu itd. Danas se sa žalom mnogi sjećaju toga jedinstvenog iskustva mobilizacije i društvenog angažmana mladih ljudi koji su donijeli mnoge društvene promjene.

Politička korektnost kao politički govor

U raspravama o političkoj korektnosti sučeljavaju se dvije koncepcije govora. Protivnici pokreta za političku korektnost vide u njemu lingvistički totalitarizam¹ i jezičnu policiju koju njegovi pobornici žele uvesti. Oni polaze od referencijalne odnosno nominalističke koncepcije govora. Govor je za njih samo sredstvo, kognitivna tehnologija koja omogućuje imenovanje predmeta i stanja u svijetu, koje je postojalo prije govora. Funkcija je govora referencijalna: označavanje posredstvom imenovanja. S tog se stajališta volontaristički pokret za političku korektnost, odnosno njegovi "jezični amandmani", smatraju nemogućima i nekorisnima. Svako "imenovanje odozgo" izlaže se opasnosti da se razbije o zid navika i govorne prakse. Kad bi se takva modifikacija govora i uspjela nametnuti, ostala bi bez učinka jer ne bi mogla modificirati odnosno promijeniti samu

stvarnost. Svoje stajalište često ilustriraju iskazom da "slijepac neće biti manje slijep ako ga odlučimo nazvati 'čovjekom koji ne vidi'". Ni čišćenje jezika od njegovih seksističkih idioma neće smanjiti diskriminaciju žena u svijetu rada ili politike. Iz te je perspektive govor samo sredstvo priopćavanja spoznaja, definicijski je neutralan, te je stoga izvan dosega svake ideologije. To što se govoru ponekad pripisuje odgovornost za određene situacije koje samo označava, znači da smo simptome proglasili uzrocima. Modifikacijama samog jezika ne može se, dakle, doći do modifikacije društvenog stanja. Kada stvarni odnosi moći budu modificirani, lingvističko će oruđe registrirati te promjene.

Pobornici ideje političke korektnosti brane konstruktivističku koncepciju govora. S tog stajališta odnos između jezika i stvarnosti nikad nije neutralan, a jezik nije odvojen od stvarnosti nekim "ontološkim rezom". Govor je sredstvo koje duboko određuje način spoznaje i prikazivanja svijeta. To je posebno razvidno kada je riječ o intelektualnim (idejama, konceptima, teorijama) ili društvenim (kategorijama, identitetima, tendencijama) konstrukcijama. Jezik je razumljen kao mjesto na kojemu se kristaliziraju odnosi dominacije i isključenosti, ali i kao mjesto na kojemu se ti odnosi dogovaraju, stvaraju i reproduciraju (Foucault). Ukratko, odnos govora i društvenog djelovanja nije neutralan. Govor ne samo da bilježi nejednakosti, nego i pridonosi njihovom stvaranju, oblikujući percepciju koje neko društvo ima o sebi i skupinama koje ga čine. Važno je imati u vidu da kristalizacija takva učinka govora ima svoju povijesnost odnosno historičnost. Ona se u svakom trenutku podvrgava kritičkom preispitivanju i mijenjanju, te tako postaje suvremena. Promjena jedne riječi može usmjeriti aktera na neke druge pravce ili promijeniti pogled na ono što obično ostaje u sjeni. Odatle slijedi zaključak da mijenjanje jedne riječi može modificirati stvarnost. Slijepac neće, doduše, biti manje slijep ako ga nazo-

Pobornici ideje političke korektnosti brane konstruktivističku koncepciju govora. Govor je sredstvo koje duboko određuje način spoznaje i prikazivanja svijeta

vemo "čovjekom koji ne vidi", ali potonji izraz može modificirati percepciju pojedinaca o sljepoći.

Nastojeći "očistiti jezik" od svih termina koji ne poštuju različitost pojedinaca ili manjina i konstruirati nove izraze i nazive, pokret za političku korektnost nailazi na znatnu poteškoću u pronalaženju riječi koje bi mogle ispuniti taj zadatak. Napuštanje starog nazivlja, ulaženje u prostor recepcije koji stalno povećavaju moderni načini protoka informacija i promjene stilova života, traganje za moralno neutralnim jezikom ili sve veće korištenje tehničkih, znanstvenih i pravnih izraza koji se smatraju jamcem objektivnog viđenja stvarnosti zato što su nepodložniji etnocentričnim i patrijarhalnim vrijednostima kojima obiluje svakodnevni govor pokazuju da pokret za političku korektnost opet ulazi u proturječan odnos s "referencijalnom i dualističkom

epistemologijom koja i predstavlja predmet njegove kritike". Mnoga predložena rješenja imaju jednake temeljne nedostatke kao i rješenja pristaša referencijalne koncepcije, a to je "uvjerenje o postojanju objektivnih činjenica iznad riječi koje te činjenice označavaju, o postojanju jednog nekontroliranoga govora koji te premise briše, o postojanju jedne čiste semantike koja bi bila lišena svake ukorijenjenosti u život i u interpretativne vidike pojedinaca" (Semprini, 2004:60).

Politička korektnost kao političko ponašanje

Projekt političke korektnosti, koji je nastao kao projekt društvenog reguliranja nadahnut etikom poštovanja različitosti, ne odnosi se isključivo na govor. On istražuje i političko ponašanje, pokazujući pritom ista proturječja i granice. Politički korektno ponašanje podrazumijeva obvezu poštovanja različitosti i nepostojanje obezvrjeđujućih slika o određenim pojedincima i društvenim skupinama. U osnovi su kritike rasistička, etnocentrična i seksistička ponašanja. Kodovi ponašanja, odijevanja ili suživota, koji su se mogli vidjeti na sveučilištima, smjerali su objektiviziranju ponašanja i utvrđivanju razumljivih normi sposobnih odrediti primjereno ponašanje pojedinaca. Na području ponašanja pristaše projekta političke korektnosti usmjerili su svoja istraživanja i akciju k pravnim postupcima i sferi prava općenito. Pozivanje na građansko zakonodavstvo kako bi se regularili relacijski i interpersonalni sporovi (uvrede, uznemiravanja, građanska odgovornost, poštovanje prava pojedinca itd.) sve je učestalije u SAD-u. Prodor pravnog govora u privatnu sferu i moralno prosuđivanje pojedinaca jedna je od najvažnijih dimenzija programa političke korektnosti.

Suvremeni pojedinac suočen je s problemom dvostruke distance: prema samom sebi i svojoj unutarnjosti, s jedne, i prema drugima i interpersonalnim odnosima, s druge strane. Pronalaženje dobre dvostruke distance jedan je od određujućih čimbenika položaja pojedinca u suvremenim društvima (Ehrenberg). Međutim, u modernom društvu pojedinac nije samo izložen pritisku želje za uspjehom, postignućima ili srećom, nego je izložen i gubljenju tradicionalnih obiteljskih, kulturoloških i drugih uporišta. Stoga sve teže uspijeva pojmiti samoga sebe i zauzeti dobru distancu i prema sebi i prema drugima. Postizanje te dvostruke dobre distance napose je otežano u potencijalno konfliktnim i nestabilnim društvima i društvenim skupinama. Stoga se nastojanja projekta za političku korektnost mogu razumjeti i kao pokušaji da se odgovori na jedan istinski složen socijalni, kulturni i politički problem modernog čovjeka.

Iz povijesti političke kulture znamo da je načela tih odnosa pojedinac usvajao u procesu zasnovanu na dvostrukoj temporalnosti: društvenoj (tradicija, običaji) i individualnoj (obrazovanje, socijalizacija). U povijesti je taj proces bio dovoljno spor da pojedinac postupno ovlada njegovim načelima. Pritom su i prešutne konvencije, napose unutar pojedinih skupina, obavljale funkciju regulatora odnosa među društvenim skupinama i pojedincima. U uvjetima velike društvene pokretljivosti i stvarne različitosti vrijednosti, obrazovanja, stila života, ta se konfiguracija raspršila i ostavila pojedince bez relacijskih kompetencija. Konflikti koji su uslijedili bili su često nerješivi. Pobornici "pokreta političke korektnosti ističu da neke grupe nisu samo

apstraktno 'različite', one su isto tako različite i u položaju nejednakosti i marginalizacije" (Semprini, 2004:63). Izostanak svijesti o njihovu pravu na jednakost, dostojanstvo i priznavanje potencijalno može stvarati konflikte, posebice kada i sami pripadnici određenih skupina shvate da im ta prava nisu priznata ili da su izvrgnuti ruglu od strane drugih skupina.

Kako s drugim nije moguće pregovarati o dobroj distanci na osnovi "zdravog razuma" i "spontanosti", u pravu se vidi vanjski posrednik koji bi na višoj razini odredio pravila odnosa. Zato je prodor prava u privatnu i, napose, u moralnu sferu znak nepostojanja "dogovorenih pravila" u praktičnom životu, ali i izraz nesposobnosti pojedinaca da reguliraju svoje ponašanje na temelju nekih "općih načela". U svojoj težnji za jednakošću i nošen svojom moralno-odgojnom misijom, pokret za političku korektnost vidio je bitno sredstvo ostvarivanja svoga programa u sferi prava i pravde. Nastojanje da se interpersonalni odnosi objektiviziraju i podvrgnu posve formalnim normama ponašanja nepodložnima proturječjima oslanja se na biheviorističku epistemologiju koja ponašanje pojedinca izdvaja iz konteksta i "isključuje interpretativnu dimenziju i racionalnu dinamiku, koja jedina omogućuje usporedbe. Ali, jedna gesta i jedan čin imaju smisla samo u okviru nekog djelovanja i u odnosu na horizont recepcije" (Semprini, 2004:64). Pokušaj da se relacijski splet i interpersonalni dogovori zamijene pozivanjem na pravo upućuje na zaključak "da postoji vjerovanje u mogućnost 'svodjenja' dvosmislenosti svojstvene društvenim obrascima ponašanja, njihovoj objektivizaciji na jedan nesporan način". Tako se traganje za savršenom distancom među pojedincima, koja je ostvarena zahvaljujući uvođenju "treće" regulatorne instancije i pozivanjem na instrumente i/ili rječnik prava, pokazuje kao "sljepa ulica" (Semprini, 2004).

Umjesto zaključka

Koncept političke korektnosti u govoru i ponašanju pokazuje da se problemi nastali socijalnom diferencijacijom umnožavaju brže no što društvo uspijeva ovladati njima. I kada je riječ o traganju za savršenim jezikom ili savršenom distancom u ponašanju očita su brojna proturječja projekta. Kritičari ukazuju na to da politička korektnost pridonosi cenzuri i dovodi u opasnost slobodu govora, budući da postavlja brojne zapreke i granice u javnom govoru, posebice u akademskoj zajednici. Ponekad, kaže Eco (2006:11), ono što je politički korektno prelazi u latentni fašizam: "Sjećam se da je prije Drugoga svjetskog rata velik broj Talijana, koji su u to vrijeme već zazirali od Židova, ali nisu htjeli da ih javnost doživljava kao rasiste, kada bi govorili o nekom Židovu rekli da je riječ o Izraelčaninu. Zanimarivali su činjenicu da su Židovi ponosni na to što ih se prepoznaje kao Židove čak i kad su (i djelomice upravo zato) tu riječ kao uvredu rabili njihovi progonitelji". Drugi sramotan slučaj, piše Eco, odnosi se na lezbijke, Dugo su se oni koji su htjeli korektno govoriti bojali koristiti taj izraz zbog istih razloga zbog kojih nisu koristili pejorativne riječi za homoseksualce: stidljivo su govorili o safistima odnosno safisticama. Međutim, otkrilo se da su u homoseksualnoj zajednici muškarci htjeli da se za njih koristi riječ "gay", dok su se žene mirno definirale kao lezbijke (djelomice i zbog literarne pozadine pojma²), pa je postalo sasvim ko-

rektno nazivati ih tako. Brojni su komični i satirični primjeri što su proizašli iz činjenice da je politička korektnost, nakon što se nametnula kao demokratski i liberalni pokret s ljevičarskim konotacijama, dovela do očitih degeneracija. Tako se, primjerice, došlo do ocjene da je "mankind" (ljudski rod) seksistički pojam zbog prefiksa "man", da iz ljudskog roda isključuje žene, pa je odlučeno da tu riječ treba zamijeniti s "humanity", bez obzira na to što i ta riječ etimološki potječe od "homo" a ne "mulier". Zbog provokativnih su razloga neki ogranci feminističkog pokreta predlagali da se više ne govori "history" nego o "herstory" (Eco, 2006).

Očito je da su neki konzervativci skloni stavu da se mnogi novi politički termini koriste kao pokriće za izbjegavanje vlastite odgovornosti za konkretne pojave, dok neki na političku korektnost gledaju kao na "pošast našeg vremena". Ljeвица, makar u Americi gdje je pokret i nastao, zauzima dva stajališta. Jedni odbacuju političku korektnost kao oblik političkog nametanja načina govora i ponašanja, dok su drugi suglasni s idejama poštovanja različitosti, ali pokazuju otklon od radikalističkih zastranjanja (Mesić, 2006:385). Važnost projekta političke korektnosti, kako pokazuje Semprini, nije toliko u rješenjima koja predlaže, nego u traganju za savršenim jezikom i savršenim ponašanjem, nego više u značenju problema koje obznanjuje, a koji "završavaju u slijepoj ulici". Eco tvrdi da pokret "dovodi do devijantnih lingvističkih uporaba", premda je važan zbog moralnog angažmana, reformatorskog zanosa, sna o društvenoj regulaciji.

Bilješke

1. Tako u *Manifestu eventualizma* čitamo: "Odbijamo biti politički korektni. Politička korektnost je fašizam. Pišemo kao što mislimo, bez uljepšavanja" (*Zbornik eventualizma: Nagni se kroz prozor*, Celeber, Zagreb, 2006).
2. Prema pjesnikinji Sapfi s otoka Lezbosa, koju Platon naziva desetom muzom.

Literatura

- Eco, U. (2006). Digressions sur le politiquement correct. *Le Monde*, 10. i 11. kolovoza 2006.
- Ehrenberg, A. (1995). *L'individu incertain*. Pariz: Calmann-Lévy.
- Feldstein, R. (1997). *Political Correctness*. Minneapolis i London: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (2001). *Riječi i stvari*. Zagreb: Golden marketing.
- Goldberg, D. (ur.) (1994). *Multiculturalism. A Critical Reader*. Cambridge: Blackwell.
- Goodheart, E. (1993). PC or Not PC. *Partisan Review*. 4.
- Levy, J. (1991). The Ennui of PC. *Brown Alumni Monthly*. Listopad 1991.
- Mesić, M. (2006). *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Schmidt, A. J. (1997). *The Menace of Multiculturalism. The Trojan Horse in America*. London: Praeger.
- Semprini, A. (2004). *Multikulturalizam*. Beograd: Clio.
- Taylor, Ch. (1994). *Multiculturalisme. Différence et démocratie*. Pariz: Aubier.
- Wieviorka, M. (ur.) (1996). *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*. Pariz: La Découverte. ■

Smrt "mentalne tiranije"

Enes Kulenović

**Posebnu važnost u razvoju
političke korektnosti imao je
rat u SAD-u za "duše američke
nacije" između progresivne ljevice
i konzervativne desnice**

U ožujku 2006. na jednome od vodećih američkih privatnih sveučilišta, sveučilištu Duke, tri studenta i člana sveučilišnog lakros tima optuženi su za silovanje striptizete na zabavi održanoj u jednoj privatnoj kući u blizini kampusa. Kako je žrtva bila siromašna crnkinja i studentica obližnjega državnog sveučilišta koja je troškove studiranja pokrivala striptizom, a napadači su bili bijelci iz bogatih obitelji, o slučaju se počelo govoriti kao o zločinu iz mržnje. Skupina profesora s Dukea objavila je oglas u sveučilišnim novinama *Chronicle* u kojemu se citatima anonimnih studenata koji iskazuju zgražanje nad razinom rasizma i seksizma u sveučilišnoj zajednici progovara o "onome što se dogodilo toj mladoj ženi". Rektor sveučilišta javno je izrazio žaljenje zbog toga što su potpisnici oglasa, i prije no što je istraga završena, zaključili da su tri optužena studenta uistinu silovatelji. Houston Baker, profesor afroameričkih studija na Dukeu i glavni inicijator objavljenog oglasa, u otvorenom je pismu rektoru odgovorio retoričkim pitanjem o tome koliko crnaca mora biti žrtvama "nasilne, bijele, muške, sportske privilegije" da bi se nešto promijenilo u svijesti i politici sveučilišne administracije.

Istraga je, međutim, pokazala da se silovanje uopće nije dogodilo i da su tri optužena studenta potpuno nevini. Optužba je bila rezultat ambicioznoga državnog tužitelja sklonoga manipulacijama, policijskog istražitelja s poviješću maltretiranja studenata s Dukea, te psihički nestabilne striptizete sklone pilulama i alkoholu. Nakon što je dokazano da je svjesno manipulirao materijalnim dokazima, državni je tužitelj dobio otkaz i izbačen je iz odvjetničke komore. Očekivalo se da će se pripadnici "sku-

Enes Kulenović, predaje političku teoriju na Fakultetu političkih znanosti. Obranio disertaciju "Pluralistička teorija utemeljenja ljudskih prava". E-pošta: ekulenovic@email.htnet.hr

pine 88", kako su prozvani potpisnici oglasa u *Chronicleu*, posuti pepelom i priznati da su preuranjeno donijeli neutemeljene zaključke. No dio članova "skupine 88" odlučio je objaviti pismo u kojemu objašnjavaju kako nisu preudicirali ničiju krivnju, nego su samo u svjetlu incidenta koji se dogodio željeti upozoriti na "atmosferu koja dopušta seksizmu, rasizmu i seksualnom nasilju da budu u tolikoj mjeri prisutni u kampusu". S obzirom na to da je posrijedi bila lažna prijava za silovanje, potpuno je nejasno na koji način slučaj lakros tima s Dukea ilustrira prisutnost seksizma, rasizma i seksualnog nasilja u kampusu. Ako taj slučaj nešto ilustrira, onda je to kako i lijevo orijentirani intelektualci, pod zastavom političke korektnosti, postaju ništa manje dogmatski od svojih konzervativnih protivnika. Politička korektnost u svojim krajnjim oblicima promiče najgore društvene stereotipe: bogati bijeli sportaši kao zločinci i siromašna crna striptizeta kao žrtva. U konkretnom slučaju to se dogodilo i po cijenu javne osude nevinih studenata.

Intelektualno-politički kontekst nastanka ideje političke korektnosti

Kako je ideja političke korektnosti, čiji je cilj bio stati na kraj rasizmu, seksizmu, homofobiji i drugim oblicima diskriminacije, prerasla u fenomen koji je nobelovka Doris Lessing opisala kao "mentalnu tiraniju koja najviše zastrašuje u onome što nazivamo slobodnim svijetom"? Da bismo odgovorili na to pitanje, potrebno je razumjeti intelektualni i politički kontekst nastanka i razvoja te ideje.

Politička korektnost idejno je dijete američke akademske ljevice. Krajem osamdesetih godina prošloga stoljeća broj lijevih intelektualaca, većinom onih iz humanističkih znanosti koji su prigrlili postmodernizam i/ili radikalni feminizam, pronašao je u političkoj korektnosti novi oblik borbe protiv diskriminacije. Filozofske korijene ideje političke korektnosti treba tražiti u "lingvističkome obratu". Glavni je cilj toga obrata bio redefiniranje načina na koji razumijemo ulogu jezika u tradiciji zapadnog mišljenja. Odbacuje se pristup prema kojemu na riječi i rečenice

Filozofske korijene ideje političke korektnosti treba tražiti u "lingvističkome obratu"

gledamo kao na verbalne i pisane simbole koji korespondiraju s objektima i fenomenima, opisujući njihove međusobne odnose i tako dajući više ili manje objektivnu sliku svijeta. Zagovornici lingvističkog obrata smatraju kako primarna svrha jezika nije opisivanje stvarnosti nego njezino konstituiranje. Ne postoji svijet izvan jezika koji tek trebamo otkriti, nego pomoću samoga jezika dajemo strukturu i smisao svemu što nas okružuje. Jezik, dakle, nije ogledalo prirode, nego ogledalo naše potrebe da prirodi nametnemo značenje, svrhu i vrijednost. Preveden u politički kontekst, lingvistički obrat podrazumijeva da kroz govor, uključujući i svakodnevni govor, možemo opisivati, pa čak i kritizirati različite odnose moći među ljudima te, što je još važnije,

možemo te odnose i konstituirati. Prema tome, ako želimo iskorijeniti izrabljivanje i dominaciju, potrebno je iskorijeniti one riječi i načine govora koji pridonose njihovu održavanju. Politička korektnost ima upravo tu zadaću.

Drugi odlučujući moment koji je uzrokovao porast utjecaja političke korektnosti proizašao iz razočaranja liberalnim projektom i njegovim neuspjehom da pozivanjem na zaštitu jednakih građanskih prava iskorijeni različite oblike diskriminacije. Ako svi građani, neovisno o rasi, spolu, seksualnoj orijentaciji, vjerskom opredjeljenju ili etničkoj pripadnosti, trebaju imati jednaka prava, a žene su ipak sustavno potplaćene u odnosu prema muškarcima i često izložene seksualnom uznemiravanju, ako su crnci osuđeni na besperspektivan život u nasilju u getu, te ako su homoseksualci redovno žrtve zločina iz mržnje, diskriminacije na radnome mjestu i nemaju jednaka prava kao heteroseksualni parovi, onda je vrijeme da se pronađu drugi oblici političke borbe. Preusmjerujući zahtjeve za dokidanje diskriminacije sa sudova i iz neefikasnih i tromih vladinih agencija u sferu javnog diskursa, projekt političke korektnosti trebao je biti upravo taj novi oblik borbe.

Prva fronta sukoba: javni diskurs

Premda su te ideje našle plodno tlo u kampusima američkih sveučilišta, već početkom devedesetih godina, kako nalaže i sama logika političke korektnosti, prelije su se i u druge sfere: medije, obrazovne ustanove, retoriku političkih kampanja, filmsku umjetnost, književnost i svakodnevni govor. Posebnu važnost u razvoju političke korektnosti i radikalizaciji zahtjeva njezinih zagovornika imao je kulturni rat u SAD-u. Rat za "duše američke nacije" između progresivne ljevice i konzervativne desnice zbog temeljnih moralnih i kulturnih vrijednosti, kao jedno od bojnih polja uključio je žestoke rasprave o političkoj korektnosti. Prvu frontu u tim raspravama predstavljalo je pitanje prihvatljivog govora u javnom diskursu. Prihvaćajući političke implikacije lingvističkog obrata, ljevica je inzistirala na tome da se iz javnog govora izbace riječi kakve su crnčuga (*nigger*), kučka (*bitch*), pederčina i lezbača (*faggot* i *dyke*), te različita pogrdna imena za pripadnike etničkih manjina. Inicijalno se, kroz sveučilišne etičke kodekse, željelo tu vrstu govora zakonski sankcionirati. No, s obzirom na važnost Prvog amandmana Ustava u američkoj političkoj kulturi, koji jamči slobodu govora, mnogi od tih kodeksa bili su proglašeni neustavnima. Pokušaj da se govor mržnje redefinira kao oblik "borbenih riječi" i tako izuzme iz zaštite koju jamči Prvi amandman u većini se slučajeva pokazao neuspješnim s obzirom na to da taj pravni koncept treba zadovoljiti stroge kriterije kategorije uvrede izrečene u specifičnom kontekstu i usmjerene na sasvim određenu osobu. Mnogo se uspješnijom pokazala politika javnog prozivanja kao rasista, seksista, homofoba ili ksenofoba onih koji se koriste derogativnim riječima. Kako je opsjednutost politički korektnim govorom rasla, a posljedice takva prozivanja mogle su završiti i gubitkom radnog mjesta, sama je ta politika došla na zao glas. "Prvi put u američkoj povijesti", sa žaljenjem je zaključio novinar i pisac Christopher Hitchens, "oni koji se bore za zaštitu prava, bore se i za ograničavanje slobode govora".

Druga fronta sukoba: obrazovanje

Drugu frontu predstavljale su politike obrazovanja. Glavno je pitanje bilo trebaju li srednjoškolci i studenti biti izloženi isključivo etabliranom kanonu zapadnog mišljenja i umjetničkog stvaralaštva koji izražava dominaciju "mrtvih bijelih muškaraca" ili taj kanon treba proširiti tako da uključi i djela koja izražavaju perspektivu i doprinos manjinskih skupina. Ta se agenda poklopila s agendom povijesnog revizionizma kojom se željelo upozoriti da povijest američke republike i zapadne civilizacije općenito nije samo priča o napretku razuma, demokracije, slobode i jednakosti, nego i povijest kolonijalnog izrabljivanja, ropstva, podređenosti žena, antisemitizma, vjerske netolerancije i nasilničke ksenofobije. Taj je projekt rezultirao otvaranjem afroameričkih, ženskih/rodnih i postkolonijalnih studija na brojnim američkim sveučilištima. Konzervativni intelektualci, poput Kegana i Blooma, zauzimali su se za očuvanje tradicionalnih programa obrazovanja zato što ti programi inzistiraju na čitanju djela univerzalnog značenja, a ne djela partikularnih – ženskih, afroameričkih, homoseksualnih – preokupacija, te zato što je čitanje klasika nužno za očuvanje demokratske svijesti i ideje zajedničkog građanstva na kojima se američka republika temelji. Ostavimo li postrance poprilično neuvjerljive konzervativne argumente, politička korektnost je i u sferi obrazovanja pokazala svoju tamnu stranu. Studenti humanističkih studija stjecali su primaran uvid u klasike kroz prizmu postmoderne ili postkolonijalne kritike, a sve su manje čitali sama klasična djela. Mnogo su bizarniji bili zahtjevi zagovornika političke korektnosti da se

cenzuriraju ili izmijene oni dijelovi tradicionalnih bajki, školskih predstava i priča koji bi mogli biti uvredljivi ili stvarati predrasude kod djece, te da se iz literature izbacе oni naslovi koji, poput Shakespeareova *Mletačkog trgovca*, prikazuju manjine u ružnom svjetlu.

Posljednji čavao na lijes političke korektnosti nisu zabili njezini konzervativni protivnici u kulturnom ratu, nego liberalni satiričari kroz serije i emisije poput *Simpsons*, *South Park* i *Politically Incorrect*

Posljednji čavao na lijes političke korektnosti kao progresivnoga političkog projekta nisu zabili njezini konzervativni protivnici u kulturnom ratu, nego liberalni satiričari kroz serije i emisije poput *Simpsons*, *South Park* i *Politically Incorrect*. Ismijavajući političku korektnost, oni su razotkrili kako je posrijedi samoporažavajuća ideja koja se – poput slike Dorian Gray – pretvorila u svoju ružnu i monstroznu suprotnost.

■

Jezična i zakonodavna represija

Tomislav Sunić

**U javnom govoru glavnih
europskih medija kao simbol
općeg zla često se rabe riječi
"fašist" i "neonacist" do jedne
vrste postupka koji Leo Strauss
naziva *reductio ad hitlerum***

"Politička korektnost" je pejorativni izraz koji često koriste nekonformistički intelektualci u kritici tema o kojima vladajuća klasa i vodeći mediji u liberalnim demokracijama nerado govore ili je o njima zakonski zabranjeno kritički govoriti. Kritika političke korektnosti zadire više u mitološke, teološke, ideološke, jezične i pravne postavke sustava, a manje u njegove dnevno-političke nastranosti. Svaki politički sustav može, u stanovitoj mjeri, tolerirati kritičare koji napadaju njegove izobličenosti (korupciju, krađu, nepotizam itd.), ali otvorenu herezu protiv svojih temeljnih političkih mitova nijedan sustav ne može dugo tolerirati. Ako bi to dopustio, onda bi se raspao. Moderne liberalne demokracije vole isticati da nisu idealna društvena uređenja, ali da su u odnosu prema svim ostalim sustavima u povijesti ipak najbolja. Stoga odbacuju političke ideje koje odskaču od njihovih uzusa. U javnom govoru glavnih europskih medija kao simbol općeg zla često se rabe riječi "fašist" i "neonacist" do jedne vrste *reductio ad absurdum*, to jest postupka koji Leo Strauss (1953) naziva *reductio ad hitlerum*. Cilj je liberalnog sustava da se intelektualnoga i političkog protivnika ili neku nemilu ideju diskreditira ili ocrni "fašističkim" pridjevom, a sebe prikaže u tolerantnome i demokratskom saviježđu. Francuski filozof Alain Finkelkraut (1995, 2005) piše da "postoji tipično europska vrsta političke korektnosti, koja se sastoji u tome da se svugdje vide fašisti". Stoga će apologeti liberalizma svaku društvenu izobličenost u liberalizmu opravdati tvrdnjom, kao što piše Alain de Benoist (2001:195), da bi u fašizmu ili komunizmu moglo biti mnogo gore: "To je utoliko točno, jer osuditi nekog za 'fašizam' za današnje je političare sjajna prigoda da sebi pripišu nove vrline. Najkorumpiraniji među njima koriste to na besraman način

Tomislav Sunić, doktorirao političku znanost na University of California, Santa Barbara, i predavao na više sveučilišta u SAD-u. Nedavno je objavio knjigu *La Croatie: un pays par défaut?* (Avatar, Pariz, 2010). E-pošta: tom.sunic@hotmail.com

da bi umanjili razmjere vlastite pronevjere. Jer, ako je 'fašizam' apsolutno zlo i ako oni osuđuju to apsolutno zlo, onda ne mogu biti apsolutni negativci. Fingirani računi, izborna obećanja koja nisu održana, nepravilnosti i pritisci svih vrsta postaju samo zlo-sretni propusti koji su u usporedbi s onim 'najgorim' drugorazredne stvari".

Izraz politička korektnost (*political correctness*) nastao je kao neformalna poštapalica na američkim sveučilištima osamdesetih godina prošlog stoljeća, i to ponajprije u krugovima koji bi se uvjetno mogli nazvati nekonformističkima i protivnicima multikulturalnih društava. U posljednjih desetak godina taj se izraz toliko uvriježio u intelektualnim i pseudointelektualnim raspravama širom Zapada da mu je teško dati bilo kakav ideološki predznak. Sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća kritiziranje političke korektnosti nije bilo politički motivirano, nego se njime želio odbaciti način novoga "multikulturalnog" društvenog ophođenja i komuniciranja. Tek kasnije, početkom 21. stoljeća, i to poglavito u jeziku zapadnih desničara i nacionalista, politička korektnost dobiva iznimno militantnu i kritičnu težinu vezanu za navodnu ili stvarnu političku i zakonodavnu represiju u liberalnom sustavu.

"Politička korektnost" postala je jedna vrsta civilne religije Europske Unije, koja podrazumijeva bezuvjetno vjerovanje u pravnu državu i "otvoreno društvo"

Zbog svoje semantičke rastezljivosti politička korektnost može podrazumijevati sve i ništa. Možda joj najviše ogovara riječ "cenzura", premda politička korektnost ima šire značenje od klasične cenzure. Stoga je bitno ustanoviti na koga ili na što cilja osoba koja kritizira političku korektnost neke države ili nekog sustava. U pojmovno rodoslovlje političke korektnosti bitno je uvesti i druge riječi koje slikovito ocrtavaju tabu teme liberalnog sustava. Neke od tih novih riječi i izraza već su postali dio jezičnog arsenala u službenom govoru modernih liberalnih demokracija i imaju jaku jezičnu i emotivnu težinu. Neke, pak, riječi iz "obitelji" političke korektnosti ne postoje u svim europskim jezicima, pa ih je potrebno objasniti opisnim putem. Američki glavni mediji prije dvadesetak godina lansirali su nejasne, zvučne izraze, ali i svojevrsne jezične barbarizme, poput "zločina mržnje" (*hate crime*) i "govora mržnje" (*hate speech*), koji se u europskim zemljama još nisu posve udomačili. U hrvatskom jeziku ti izrazi već postoje, premda je upitno što tim uvoznim izrazima njihovi korisnici žele kazati. Primjerice, izraz "verbalni delikt" – nešto kao "jezično kazneno djelo" – koji se prilično rabio u pravosuđu komunističke Jugoslaviji možda bi najviše odgovarao novom pojmu koji se vezuje za izraz "govor mržnje". U svakom slučaju, izrazi kao što su "fašist" "govor mržnje", "neonacist", "antisemit" i slični, idealni su ne samo da se označe politički stavovi pojedinca, nego i da se medijski, ali i politički ušutkaju politički protivnici.

Kritičari političke korektnosti imaju vlastite izraze i kovanice koje su se na Zapadu, a samo manjim dijelom i u Hrvatskoj, prilično uvriježili. U Francuskoj, i to pretežno u kritičkim nekonformističkim medijima, već je desetljećima prisutna slikovita riječ "jednoumlje" (*pensée unique*) – izraz i pojam koji ne postoje ni u njemačkome ni u engleskom jeziku, ali koji u Hrvatskoj imaju sjajnu jezičnu i pojmovnu presliku. Tom se riječju danas, ovisno o sredini u kojoj se koristi, oslikava birokratski i protototalitarni karakter novinara, akademičara ili političara, to jest politički korektnih osoba koje radi za "sustav". Vrlo bogati njemački jezik također je pun brojnih "politički nekorektnih" kovanica. To je dovelo i do nedavnog rođenja jezične složenice *Gesinnungspolizei* – riječi koja ne postoji u drugim europskim jezicima i koju je nemoguće doslovce prevesti uobičajenim izrazom "policija misli" (*Gedankenpolizei*). Prema njemačkim kritičarima političke korektnosti, *Gesinnungspolizei* – sama riječ *Gesinnung* znači raspoloženje, čudoredni stav, ponašanje – podrazumijeva ne samo policijsko-režimsko prozivanje misli nekonformističkih intelektualca, nego i policijsku kontrolu i sankciju njihovih "primisli" i "zadnjih misli".

Kod kritičara političke korektnosti uvriježili su se izrazi kakvi su "nova inkvizicija", "samocenzura" i "intelektualni terorizam". To su izrazi i pojmovi kojima se izravno ili neizravno aludira na intelektualnu represiju u liberalnom sustavu. Francuski kritičari političke korektnosti desetljećima koriste izraz "drveni jezik" (*langue de bois*) za opis birokratskog jezika, koji je nekad bio isključivo pejorativan izraz za jezik novinara i političara u komunističkoj istočnoj Europi (Thom, 1987:225). Danas se izraz "drveni jezik" u Francuskoj koristi za opis nerazumljivoga pravnog, službenog, političkog i akademskog jezika. U Njemačkoj je još donekle u kritičkoj uporabi riječ *Betonsprache* ("betonski jezik"), kojom su nekad antikomunistička glasila i pojedinci satirički opisivali jezik aparatčika bivšeg komunističkog DDR-a.

Ipak, postoje razlike između liberalne i komunističke političke korektnosti i njihovih sustava zakonskih represija. Politički korektan "drveni" ili "betonski" jezik u bivšem komunizmu bio je prepoznatljiv po uporabi mnoštva hiperbola i ideoloških fraza koje su imale agresivnu ideološku i polemičku snagu. Jezik u bivšem komunizmu vrvio je pridjevima kojima se kriminaliziralo stvarnoga ili nestavnog političkog protivnika, a kojega su novine u komunističkoj Europi kao što su *Neues Deutschland*, *Pravda*, *Rude Pravo* ili *Vjesnik*, paušalno označavale kao "fašista", "kontrarevolucionara", "ustaškog terorista u sprezi s reakcionarnim krugovima Zapada". U liberalnom sustavu danas se takvi "tvrdi" ideološki izrazi ne rabe, jer postoje mnogo učinkovitiji i "mekši" načini da se disidente ili nepoćudne nekonformiste, to jest političke nekorektne osobe, diskreditira, ušutka ili fizički odstrani (Huyghe, 1988).

Amerika ima dugu tradiciju političke korektnosti u javnom komuniciranju, koje je puno moraliziranja, a koje vuče korijene iz baštine Starog zavjeta i kalvinizma. Upravo je američki hipermoralizam, kao dio današnje američke političke teologije, bitan u studiju geneze političke korektnosti (Sunić, 2007). Biblijski američki mentalitet i danas je vrlo jak, premda se izražava u sekularnim oblicima. Politička korektnost u Americi zasnovana je na kulturnoj hegemoniji Starog zavjeta, koja je preuzeta od starih Židova, a koja podrazumijeva Božju izabranost američkog sustava.

Fiksnu ideju o američkoj samoizabranosti prati, rame uz rame, frojdovsko-marksistička pedagoška tradicija koja je vrlo snažna na američkim sveučilištima (Sunić, 2006). Uvriježeni izrazi, koji se vrte u Americi na svim valnim duljinama, kao što su "ljudska prava", "tolerancija", "multietnički suživot", "različnost", postali su dio novog diskursa što ga je njemački antropolog Arnold Gehlen (2004:78) nazvao "novom humanitarnom religijom".

Zakonodavna inkvizicija

Dobro je kad fenomen političke korektnosti ostane samo u domeni jezičnih, akademskih i medijskih svađa. No da nije uvijek tako sve više svjedoče nove represivne regulative u zakonodavstvu zemalja Europske Unije i SAD-a. Prethodno je potrebno raščistiti neke pojmove. Izraz "pravna država" kao jezični klišej danas koristi velik broj običnih ljudi, političara i intelektualaca. U Americi, zemlji u kojoj je legalizam doveden do vrhunca, za pravnu državu koristi se izraz vladavina prava (*rule of law*). U hrvatskom jeziku izraz "pravna država" doslovni je prijevod njemačke kovanice *Rechtsstaat*. No "država zakona" ili "zakonska država" nije sinonim za pravnu državu, premda se često i neispravno može doći to takva zaključka. Danas se izraz pravna država, pogotovo u istočnoj Europi, obično koristi u hvalospjevima liberalnom sustavu, tako do se stječe dojam da su svi neoliberalni sustavi bespravni, polupravni i izvanzakonski. No ako sustav ima velik broj zakona – od zabrane pušenja cigarete unutar pet metara od javne zgrade u elitnom dijelu nekog grada u Americi do zabrane vođenja psa na uzici po dijelovima javnog parka u Njemačkoj – to ne znači da je automatski pravedan. I Sovjetski Savez je imao brojne zakone, premda je upitno u kojoj je mjeri bio pravedno društvo. U kritičkom vrednovanju (ne) slobode govora odnosno "političke korektnosti" u nekoj zemlji uputno je najprije proučiti kazneni zakon, a tek onda ustav te zemlje. Jugoslavenski Ustav iz 1974. jamčio je velike slobode, no čitajući kazneni zakon iz iste godine, napose čl. 133 o "neprijateljskoj propagandi", stječe se drukčiji dojam. Na temelju čl. 133 Kaznenog zakona bivše Jugoslavije pojedinac je mogao biti osuđen zbog pričanja viceva o dikciji Josipa Broza Tita.

Njemačka, Amerika i cijela Europska Unija malo po malo postaju sekularne teokracije

Slično je i sa zakonodavstvom modernih europskih liberalnih država. Njemački Temeljni zakon (*Grundgesetz*) iz 1949, koji su pisali američki, a ne njemački pravници, jamči zavidnu slobodu govora njemačkim građanima: "Svatko ima pravo izraziti i širiti svoje mišljenje riječju, pisano i slikom, te se neometano informirati iz općih dostupnih izvora. Zajamčene su sloboda tiska i sloboda izvještavanja posredstvom radija i filma. Cenzura nema" (čl. 1). Čitajući njemački kazneni zakon (StGB, paragraf 130, br. 2 ili br. 3) može se uočiti do nije baš tako kako piše u Temeljnem zakonu. U Njemačkoj je vrlo prošireno područje primjene političke korektnosti, osobito u kritičkom tematiziranju broj 4 - prosinac 2010.

nju fenomena multikulturalizma i židovskog žrtvoslovlja. Te su zakonske nadopune – bez obzira na manje-više nepromijenjen Temeljni zakon – uvedene u kazneni zakon Njemačke 1994, i to poglavito zbog sve češćih pokušaja pojedinca i povjesničara da revidiraju noviju njemačku povijest. Kazneni zakon je dopunjen i zbog pritiska židovskih organizacija širom svijeta, ali i kao odgovor na učestale kritike brojnih desničarskih aktivista glede brojnoga neeuropskog stanovništva u Njemačkoj. Tako u istom paragrafu (st. 3) piše:

"Kaznom zatvora do pet godina ili novčanom kaznom bit će kažnjen onaj tko javno ili na nekom skupu odobrava, niječe ili umanjuje radnje počinjene za vladavine nacionalsocijalizma, po paragrafu 6, st. 1. Međunarodnoga kaznenog..." Isti paragraf u st. 2. kaže da će kaznom zatvora do tri godine ili novčanom kaznom biti, među ostalim, kažnjen onaj tko "raspačava rukopise koji pozivaju na mržnju protiv dijelova stanovništva ili protiv neke nacionalne, rasne, vjerske ili narodnosne skupine, ili zahtijeva nasilne ili samovoljne mjere protiv njih, ili napada dostojanstvo ljudi tako što dijelove stanovništva ili neku prethodno označenu skupinu vrijeđa..."

Slične zakone odnedavno imaju i ostale članice Europske Unije. Francuska je 14. srpnja 1990. donijela zakon, poznat kao Fabius-Gayssotov zakon prema prezimenima bivšega komunističkog zastupnika Jean-Claudea Gayssota i bivšega socijalističkog zastupnika Laurenta Fabiusa. Tim zakonom strogo se kažnjavaju svaka rasna isključivost, te nijekanje ili umanjivanje broja žrtava fašizma i holokausta. Unatoč velikim akademskim i političkim sukobima i raspravama u posljednjih dvadesetak godina, te peticiji za ukidanje tog zakona koju su potpisali brojni desni i lijevo orijentirani intelektualci, on je još na snazi. Desni političari i intelektualci nazivaju ga "zakonom koji ubija slobodu" (*loi liberticide*). Bivši predsjednik Hrvatske Franjo Tuđman doživio je blamažu i brojne kritike za vrijeme svoga službenog posjeta SAD-u u travnju 1993. godine. Prigodom posjeta *Holocaust Memorial Center* Tuđman je izrazio sumnju u broj stradalih Židova u Drugome svjetskom ratu. Schemo (1993) piše: "Većina državnika i posjetitelja bila je praćena pljeskom, dok se hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu zviždalo. U knjizi kojom je počeo svoju sadašnju karijeru gospodin Tuđman je pisao da su procjene o šest milijuna mrtvih Židova pretjerane i da su glavne karakteristike Židova sebičnost, prevrtljivost, nepouzdanost, škrtost i tajanstvenost".

Tisuće ljudi biva svake godine kažnjeno širom Europe, pogotovo u Njemačkoj, zatvorskim i novčanim kaznama zbog nijekanja ili umanjivanja žrtva fašizma, ili izjava koje se službeno tumače kao rasna isključivost. Obično se o uhićenjima tih pojedinaca u vodećim svjetskim medijima uopće ne govori, osim kad je riječ o poznatim osobama iz javnoga i političkog života. Tako je nedavno bilo s visokim službenikom Njemačke savezne banke Thilom Sarrazinom i visokim dužnosnikom Europske komisije i bivšim belgijskim ministrom vanjskih poslova Karelom de Guchtom. De Gucht je nedavno izjavio na jednome lokalnom flamanskom radiju da "nije moguće, čak ni s umjerenim Židovom, racionalno razgovarati" o palestinsko-izraelskom sukobu (*Le Soir*, 8. rujna 2010). Unatoč traženju brojnih židovskih organizacija širom Europe i Amerike da se De Guchta smjesta smijeni, glavni šef Europske komisije José Manuel Barroso nije

to dosad učinio. Što se tiče Sarrazina, koji je donedavno bio član Socijaldemokratske stranke Njemačke (SPD), još bjesni polemika o njegovoj knjizi i privatnim komentarima u kojima kritizira veliki broj neeuropskih došljaka u Njemačkoj i ističe njihove genetske razlike. Sarrazin, među ostalim, piše: "Mi (Nijemci), na prirodan način, postajemo u prosjeku sve blesaviji" (*Der Spiegel*, 30. kolovoza 2010). Takvi i slični komentari doveli su do njegove smjene, premda nije isključeno da i njemačko pravosuđe uskoro poduzme kaznene mjere protiv njega na osnovi st. 131. njemačkoga kaznenog zakona.

Nova cenzura, nova samocenzura

Sirovost službenoga komunističkog jezika, te stalne čistke i jaka policijska represija diskreditirali su i srušili komunistički eksperiment. Nasuprot tome, moderne liberalne demokracije dovele su represiju do intelektualnog savršenstva, tako da je teško prepoznati tko je stvarni politički neprijatelj odnosno, rečeno politički nekorektnim jezikom, tko je inkvizitor, a tko žrtva u njima.

Osobito su rafinirani oblici represije u Njemačkoj, okosnici Europske Unije, zemlji koja je opterećena ne samo svojom poviješću, nego i svojom historiografijom. Veliki broj njemačkih građana, a pogotovo novinara i intelektualaca, dužni su u interesu političke korektnosti, ali i zbog bojazni od socijalnog ostracizma, uvježbavati jezičnu samocenzuru. Tako "iz dana u dan Njemačka mora pokazivati cijelom svijetu da obavlja svoju demokratsku zadaću bolje od svoga američkog učitelja" (Schrenck-Notzing, 1965:140). Glede očuvanja svoje političke korektnosti, njemačko pravosuđe koristi urede za "zaštitu ustava" (*Verfassungsschutz*), "koji su u biti interne tajne službe kojih ima 17 (jedna na saveznoj razini i 16 na razini svake savezne države), a cilj im je da se otkrije unutarnji neprijatelj države" (Schüsselburner, 2004:233).

"Politička korektnost" postala je jedna vrsta civilne religije Europske Unije, koja podrazumijeva bezuvjetno vjerovanje u pravnu državu i "otvoreno društvo". Nije teško pretpostaviti da će u sljedećim godinama svatko tko pokaže i najmanju sumnju glede funkcioniranje parlamentarne demokracije biti, ako ne

društveno izoliran, ono medijski ismijan ili proglašen budalom. Njemačka, Amerika i cijela Europska Unija malo po malo postaju sekularne teokracije.

Diktatura političke korektnosti ne podrazumijeva državni teror kojim upravlja šaka snagatora, kao što je bila praksa u klasičnim diktaturama. Građanski strah i intelektualna lijenost stvaraju ozračje u kojemu sloboda govora sama od sebe nestaje ili postaje nebitna. Pod utjecajem američkog puritanizma, kao i sukoba različitih žrtvoslovlja u modernim multietničkim i multikulturalnim društvima, i zakoni se moraju mijenjati i postajati sve represivniji. Rastuća društvena apatija i galopirajuća samocenzura ne najavljuju svjetlu budućnost.

Literatura

- Benoist, A. de (2001). *Schöne vernetzte Welt. Die Methoden der Neuen Inquisition*. Hohenrain Verlag.
- Finkelkraut, A. (1995). Résister au discours de la dénonciation. *Journal de Sida*, travanj.
- Finkelkraut, A. (2005). What Sort of Frenchmen are they? Intervju u dnevniku *Haaretz*, 18. studenoga 2005.
- Gehlen, A. (2004). *Moral und Hypermoral*. Vittorio Klostermann.
- Hyghe, F. B. (1988). *La Soft-idéologie*. Laffont.
- Schema, D. J. (1993). Holocaust Museum Hailed as Sacred Debt to Dead. *The New York Times*, 24. travnja 1993. V. i <http://www.nytimes.com/1993/04/23/us/holocaust-museum-hailed-as-sacred-debt-to-dead.html>
- Schrenck-Notzing, C. (1965). *Charakterwäsche*. Seewald Verlag.
- Schüsselburner, J. (2004). *Demokratie – Sonderweg Bundesrepublik*. Künzell: Lindenblatt Media Verlag.
- Strauss, L. (1953). *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Sunic, T. (2007). Homo americanus. Child of the Postmodern Age. U: *The Biblical Origins of American Fundamentalism*. Book Surge.
- Sunic, T. (2006). Le langage "politiquement correct". Genèse d'un emprisonnement. *Catholica*, br. 92.
- Thom, F. (1987). *La Langue de bois*. Julliard.

Nova krajnja desnica u Mađarskoj

Neda Milišić

**Mađarska riječ *Jobb* znači *desno*,
ali i *bolje*, pa bi komparativ Jobbik
doslovce značio "bolji od drugih"
odnosno "bolji desni izbor"**

Jobbik (*Jobboldali Ifjúsági Közösség*) je 1999. osnovala skupina katoličkih i protestantskih studenata sa Sveučilišta ELTE u Budimpešti odakle se brzo proširio na druga mađarska sveučilišta. Kao politička stranka utemeljen je u listopadu 2003, a njegovim se ideološkim ocem smatra Gergel Pongratz, veteran mađarske revolucije 1956. i simbol mađarskog otpora Sovjetima. Mađarska riječ *Jobb* znači desno, ali i *bolje*, pa bi komparativ Jobbik doslovce značio "bolji od drugih" odnosno "bolji desni izbor". U vrijeme osnutka Jobbika krajnju desnicu u Mađarskoj predstavljala je rasistička i iredentistička *Mađarska stranka života i pravde* (MIEP). Premda je Jobbik otvoreno kritizirao MIEP, na izborima 2006. koalirao je s njime pod nazivom "Treći put". Namjera im je bila da biračima ponude alternativni desni izbor nasuprot najvećoj desnoj stranci Fideszu. Dugoročno se, pak, mnogo značajnijim partnerom pokazala *Nezavisna stranka malih poduzetnika* (FKgP), najstarija mađarska stranka i treći član te koalicije. "Treći put" je na izborima 2006. doživio debakl osvojivši samo 2,2 posto glasova, pa se odmah potom raspao. Unatoč tome, uspjeh Jobbika bio je gotovo zajamčen ako se imaju na umu neka socijalna-kulturna i povijesno-politička obilježja mađarskog društva. Prema istraživanju *Political Capitala*¹ o predispozicijama pojedinih zemalja za razvoj desnog ekstremizma (DEREX), koje je provedeno u 32 države, 21 posto Mađara pokazivalo je simpatije prema šovinizmu, te protuestablišmentskoj i autoritarnoj politici krajnje desnice. To je bilo povezano i sa snažnom krizom javnog morala, golemim nezadovoljstvom građana političkom elitom, vladom i uopće stanjem demokracije, te istodobnim porastom predrasuda prema manjinama i strancima.

Politički program Jobbika

Program Jobbika "Radikalna obnova" iz siječnja 2010. pokriva širok raspon tema: nacionalnu ekonomiju, ekološku, sigurnosnu, obrambenu, energetska, prometnu, informacijsku, obi-

Neda Milišić, polaznica doktorskog studija "Komparativna politika" na Fakultetu političkih znanosti. Radi u veleposlanstvu Republike Hrvatske u Mađarskoj. E-pošta: Neda.Milistic@mvpei.hr

teljsku, vjersku, socijalnu, zdravstvenu, obrazovnu i manjinsku politiku. Predsjednička kandidatkinja Jobbika Krisztina Morvai program je nazvala kartom vodiljom nade i nacionalnog jedinstva mađarskog naroda, dok je predsjednik stranke Gabor Vona zaželio da Bog odobri Jobbikov program koji vodi ka oporavku Mađarske. U programu nema izravnih fašističkih elemenata. Poziva se na obnovu tradicionalnih kršćanskih vrijednosti, a u Crkvi se vidi institucija koja može pomoći u edukaciji i socijalizaciji Roma. Predlaže se da "građanska garda" bude oblik politike zapošljavanja nezaposlenih, čime bi se ujedno riješio problem epidemije kriminala među onima koji žive od socijalne pomoći države. U dijelu o obiteljskoj politici naziru se homofobni elementi, ali se ne predlaže zabrana istospolnih zajednica, koje se nazivaju devijantnim oblikom života, nego se govori o zaštiti i promicanju tradicionalnoga obiteljskog života pomoću poreznih olakšica i na druge načine.

U vanjskoj politici cilj je Jobbika "ujedinjenje mađarske nacije koja je nepravедno razdvojena". Smatraju svojom moralnom obvezom obranu interesa mađarskih zajednica, te traže kolektivna prava Mađara u Karpatskom bazenu i ostvarenje njihova prava na teritorijalno, ekonomsko i kulturno samoodređenje. No kad se govori o ponovnom ujedinjenju mađarskog naroda, govori se o regionalnoj suradnji. Izriječno se spominje kulturno i ekonomsko, ali ne i teritorijalno ujedinjenje Mađara. Traže da mađarska država odlučno reagira na postupke susjednih država koje Mađarima izvan Mađarske zabranjuju da koriste vlastiti jezik i uskraćuju im druga manjinska prava. Istodobno ističu da Mađarska mora štiti prava nacionalnih manjina u vlastitoj državi. Jobbik, među ostalim, predlaže vraćanje doktrine Svete krune u mađarski Ustav i nacionalne zastave iz razdoblja 1920-1945. s kraljevskom krunom i grbom.²

Jobbik ne vjeruje u razliku između ljevice i desnice. Odbija tvrdnje da je desna stranka, jer se smatra isključivo nacionalnom strankom. Gabor Vona smatra podjelu na ljevicu i desnicu pogrešnom i iluzornom, jer nisu posrijedi dvije sukobljene sile i ideologije, nego dva tvorca *statusa quo* u kojemu ljevica i desnica prikrivaju međusobnu nekompetentnost i koruptnost. O svemu što je relevantno ne odlučuje se više u nacionalnim državama, nego u Europskoj Uniji, a Europska komisija već je preuzela većinu najvažnijih izvršnih ovlasti nacionalnih vlada. Jobbik traži da se preispita svrsishodnost članstva Mađarske u Uniji, odnosno da se revidiraju dijelovi ugovora koji štete mađarskim interesima. Tvrdi da su i ljevica i desnica ravnodušne prema ekonomskome i kulturnom opstanku mađarskog naroda.

Političko ozračje uoči izbora 2010.

Cijelu 2009. u Mađarskoj su obilježili socijalni nemiri i prosvjedi. U lipnju je središte Budimpešte bilo pod opsadom kordona policije zbog prosvjeda zabranjene Mađarske garde. Garda je formalno zabranjena 2008, a u lipnju 2009. sud je odbio njezinu žalbu na zabranu, nakon čega su uslijedile demonstracije kojima se pridružio i Jobbik. Poseban politički problem bili su stalni sukobi Roma i krajnje desnice. Da su ti sukobi izašli iz socijalnih okvira i postali sigurnosni problem države pokazala je izvanredna sjednica Kabineta za nacionalnu sigurnost 17. studenoga 2009, sazvana kako bi se smirile tenzije i pronašla

rješenja za eskalirajuće sukobe. Naime, 15. studenoga pripadnici romske manjine u Sajóbabonyu, gradiću u sjeveroistočnoj Mađarskoj, pokušali su spriječiti okupljanje lokalnih pristasa Mađarske garde i Jobbika. Izbili su neredi koje lokalne policijske snage nisu mogle kontrolirati, pa je sukob smirivala interventna policija. Vođa Jobbika Vona tom je prigodom izjavio da je "teror Cigana" u Mađarskoj narastao do takvih razmjera da čak i parlamentarne stranke potkopavaju utjecaj policije i redarstvenih snaga, onemogućujući im da zaštite Mađare, te će Mađarska garda stoga ostati u selima sve dok se ne pronađe sigurno rješenje za građane. Vlada je priopćila kako je neprihvatljivo da bilo koja organizacija, a pogotovo zabranjena Mađarska garda, provocira manjinsko stanovništvo i prijeti mu žandarmerijom. Vođa Fidesza Viktor Orban kazao je kako ne može jedna paramilitarna organizacija preuzeti ulogu države. Fidesz se cijelo vrijeme ograđivao od aktivnosti Mađarske garde, jer je u Jobbiku prepoznao političku opasnost, ali je istodobno na brojne načine koketirao s krajnjom desnicom.

Dodatne političke napetosti stvorene su medijskim prepućavanjima s političarima susjednih zemalja, ponajprije Slovačke. Odnosi Mađarske i Slovačke problematični su još od vremena "Velike Mađarske" kada je provođena snažna mađarizacija Slovačke. Benešovim dekretima nakon Drugoga svjetskog rata iz Slovačke je, zauzvrat, protjeran velik broj Mađara. Zategnuti odnosi između dviju susjednih zemalja dodatno su zaoštrani 2009.

U vanjskoj politici cilj Jobbika je "ujedinjenje mađarske nacije koja je nepravедno razdvojena"

kad je Slovačka usvojila izmjene Zakona o državnom jeziku, koje su izazvale burne reakcije i prosvjede mađarske manjine u Slovačkoj, uvjerene da zakon ograničava njezina manjinska prava. Sporni zakon kritizirali su svi mađarski političari, Akademija znanosti i Institut za etničke i nacionalne manjine, a Forum civilnih udruga Mađarske organizirao je demonstracije pred slovačkim veleposlanstvom u Budimpešti. Loši međudržavni odnosi kulminirali su u kolovozu 2009. kada je Slovačka zabranila ulazak u državu mađarskom predsjedniku Laszlu Solyomu, koji je trebao prisustvovati postavljanju biste mađarskom kralju Stjepanu u pograničnom gradu Komarnu. Slovaci su Solyomov posjet smatrali drskom provokacijom, jer na taj događaj nije bio pozvan nijedan slovački dužnosnik, a Mađari su zabranu ulaska svojem predsjedniku države okarakterizirali kao neviđen presedan u odnosima članica Europske Unije, tražeći i službenu ispriku Slovačke. Sastanak ondašnjih premijera Gordona Bajnaija i Roberta Ficoa 10. rujna 2009. u mađarskom Széchenyju, na kojemu su izrazili obostrano žaljenje zbog incidenta, nije trajnije smirio napetosti među dvjema zemljama.

Parlamentarni izbori 2010.

Da bi na izborima za mađarski parlament moglo biti političkih iznenađenja pretkazali su izbori za europski parlament

7. lipnja 2009. na kojima je tada oporbeni Fidesz osvojio 14, Mađarska socijalistička stranka 4, Jobbik 3 i Mađarski demokratski forum 1 od 22 mjesta koja Mađarska ima u tom tijelu. No nacionalni parlamentarni izbori 2010. imali su dalekosežnije učinke: razgradili su bipolarnu strukturu stranačkog sustava u kojemu su dominirali desni Fidesz i lijeva Socijalistička stranka, te uspostavili unipolarni sustav kojim potpuno dominira Fidesz s više od dvije trećine zastupnika. U promjenama na političkoj pozornici ključna se uloga ipak pripisuje Jobbiku. Dok je na parlamentarnim izborima 2006. dobio samo 2,2 posto glasova, na europskim izborima 2009. osvojio je 14,8 posto, a na nacionalnim parlamentarnim izborima 2010. čak 16,7 posto ili više od 844.000 glasova Mađara.

Nagli rast Jobbika posljedica je teškoga ekonomskog i socijalnog stanja, loše osmogodišnje vladavine socijalista, te potpunog gubitka povjerenja građana u vladajuće elite zbog njihove nesposobnosti i korumpiranosti. Dugogodišnja dominacija dviju jakih stranaka, koje su svojim isključivim politikama podijelile Mađarsku na "dvije boje", dovela je do socijalnoga, političkog i moralnog razdora u državi i društvu. Građani su stoga tražili nova rješenja, mnogi su prosvjedno glasovali protiv starih aktera, a te je okolnosti Jobbik odlično iskoristio. Jobbik je bio i izraz bunta jednog dijela desnice koja je dugo bila nezadovoljna koncentracijom moći u rukama vođe Fidesza Viktora Orbana. Za Jobbikov meteorski rast zaslužna je i vrlo promišljena kampanja koja se temeljila na kritici mađarske političke elite i budućnosti nacionalnih osjećaja. Na birače su djelovali i proturomski, protueuropski i protužidovski apeli, jer su bili dobro tempirani

Mađarska garda

Mađarska garda osnovana je 21. kolovoza 2007. u Budimskoj palači, stolnom mjestu mađarske monarhije, kad je 56 članova položilo prisegu vjernosti Mađarskoj. Garda je neodvojiva od Jobbika, a Gabor Vona, vođa Jobbika, jedan je od njezinih utemeljitelja. Mađarska garda predstavlja se kao zaštitnik Mađarske. Njezini članovi izjavljuju da su pripravnici duhovno i intelektualno braniti državu. No Garda kani svoje članove podučavati i korištenju vatrenog oružja, čime su izravno uputili izazov državi.

Osnutak garde popraćen je burnim, mahom negativnim, reakcijama mađarskih i inozemnih medija. Prvostupanski sud u Budimpešti donio je 16. prosinca 2008. odluku o raspuštanju Garde zato što njezine aktivnosti ugrožavaju ustavno zajamčena prava građana. Nakon što su odbijene žalbe Garde na sve sudske presude o zabrani djelovanja, ona se odlučila reorganizirati u civilnu udruhu "Udruženje Mađarska garda" kako bi nastavila djelovati na jačanju kulturnoga nacionalnog identiteta Mađarske. U kolovožu 2009. na privatnom posjedu u blizini Szentendre, gradića pokraj Budimpešte, okupilo se više od 600 osoba kako bi položile prisegu Novoj mađarskoj gardi. Policija je upala na posjed i privela 176 osoba. Vona je policijsku akciju nazvao ilegalnom. Tužitelj je upozorio da bi osnivanje nove garde i obnavljanje aktivnosti zabranjene Mađarske garde bilo protivno donesenim presudama. Fidesz je po dolasku na vlast odlučio stati na kraj aktivnostima Garde i najavio strogo kažnjavanje svakog oblika njezina okupljanja.

Odore članova Mađarske garde sastoje se od crnih hlača, čizama, bijele košulje s crnim prslukom s iscrtanim srebrnim lavom na leđima, crne kape i šala s crveno-bijelim prugama. Garda tvrdi da se ta odora zasniva na povijesnom naslijeđu i odjeći koju su tradicionalno nosili mađarski seljaci, dok se zastava s crveno-bijelim vodoravnim prugama oslanja na povijesni grb obitelji Arpad. Odbacuju optužbe da su njihove odore nalik na uniforme mađarskih fašista iz četrdesetih godina. Jobbikov zastupnik Szegedi Csanađ pojavio se u toj odori na prvoj sjednici Europskog parlamenta 14. srpnja 2009. a Vona ju je nosio na inauguracijskoj sjednici mađarskog parlamenta 14. svibnja 2010.

Tablica 1. Rezultati parlamentarnih izbora 2010 (izvor: <http://valasztas.hu>)

Stranke	Pojed. liste	Reg. liste	Nac. liste	Ukupno	% zast. man-data
FIDESZ – MPS	172	87	3	262	67,9
MSZP	2	28	29	59	15,3
Jobbik	0	26	21	47	12,2
LMP	0	5	11	16	4,2
Nezavisni	1	0	0	1	0,3
Ukupno	176	146	64	386	100,0

i prezentirani tako da ih mađarski građani ne dožive kao izraze nacionalističkog ekstremizma, nego kao opravdane zahtjeve da se uvede red u državi.

U kampanji se Jobbik koristio internetom i brojnim aktivistima na terenu, čime su privukli mladu populaciju, ponajprije u ruralnim i nerazvijenim dijelovima Mađarske. Najviše pristaša ima u sjevernoistočnoj Mađarskoj gdje živi najviše Roma. Riječ je o područjima gdje su do demokratskih promjena bila mirna radnička naselja s tradicionalno lijevo orijentiranim biračima. U postupku privatizacije većina je poduzeća ugašena, a mnogi su radnici i danas bez posla. Kako je riječ o područjima s velikim brojem Roma koji, kao etnička manjina, kroz razne vladine programe dobivaju državne poticaje, dok je većinsko mađarsko stanovništvo u tom kraju ostalo bez posla i državnih poticaja, razvile su se snažne etničke napetosti. Oskudica je uzrokovala rast kriminala, na što vlasti nisu pravodobno reagirale, pa je uspostavljen i nekovrsni paralelni sigurnosni sustav. Kad se sve to uzme u obzir, ne iznenađuje struktura Jobbikovih glasača, odnosno činjenica da je krajnja desnica pokupila i znatan broj glasova socijalista u najsiromašnijim dijelovima zemlje. Od sedam regija u Mađarskoj, čak se četiri ubrajaju u najsiromašnije regije u Europi.³ Jobbiku je išlo u prilog i to što svoje poruke nije zasnivao na ideološkoj nego socijalnoj osnovi. Jačanje krajnje desnice u Mađarskoj ima ponajprije socijalne uzroke. Jobbik je profitirao optužujući i vladajuće socijaliste i oporbeni Fidesz za teško stanje u državi. Građani su sve teže podnosili ekonomsku krizu koja je snažno pogodila Mađarsku, pa krajnja desnica odnosno Jobbik jača usred najveće socijalno-ekonomske krize u Mađarskoj nakon 2006. a ne kao u nekim drugim europskim državama devedesetih godina 20. stoljeća.

Bilješke

- 1 V. http://www.riskandforecast.com/post/in-depth-analysis/back-by-popular-demand_411.htm (pristupljeno 7. 11. 2010).
- 2 Mađarska novinska izvještajna agencija (MTI) je izvijestila da Jobbik zahtijeva i uvođenje *mađarske molitve* iz Hortyev ere u škole, koja glasi: "Vjerujem u jednoga Boga, vjerujem u jednu domovinu, vjerujem u jednu svetu vječnu istinu, vjerujem u uskrснуće Mađarske".
- 3 Podaci Eurostata <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/GISCO/yearbook2009/0401EN.pdf> (pristupljeno 7. 11. 2010).

Konfederalizacija ili dezintegracija Belgije

Dražen Dumančić

**Federalizam je uveden prilično
kasno, premda je već nakon
Prvoga svjetskog rata sve
ukazivalo na to da zemlja treba
krenuti upravo putem federalizacije**

Od parlamentarnih izbora 2007. traje duboka politička kriza u Kraljevini Belgiji. Uzrok su joj stalne napetosti između Flamanaca na sjeveru i Valonaca na jugu zemlje, izazvane nesuglasjem o reformi države. Globalna financijska kriza nakratko je potisnula u drugi plan politička previranja s obje strane jezične granice, ali postupnim oporavkom tržišta stari je sukob ponovno zauzeo središnje mjesto u nacionalnoj političkoj areni. Premda su bili najavljavani kao povijesni, parlamentarni izbori od 13. lipnja 2010. nisu donijeli ništa što bi rezultiralo brzim i učinkovitim rješenjem krize. Mnogi ekonomski i politički analitičari smatraju da je riječ o jednoj od najozbiljnijih kriza s kojom se ova podijeljena država suočila od svog osnutka 1830.

Društveni rascjepi i političke polarizacije

Korijeni društvenih i političkih sukoba sežu do osnutka Belgije kao države. Prije neovisnosti zemljom su vladali različiti vladari, ali je razdoblje francuske okupacije (1794-1815) osobito snažno utjecalo na izgradnju institucija moderne države. Napoleonska era ostavila je u Belgiji vrlo organizirane i centralizirane političke strukture po uzoru na Francusku. Sve do polovice 20. stoljeća Belgijom je politički i ekonomski dominirala manjinska francuska elita. S obzirom na to da demografska većina nije govorila francuski nego nizozemski, jezik je postajao sve značajnije političko pitanje, koje se ipak nikad nije pokušalo riješiti silom. Brz gospodarski razvoj Flandrije u posljednjih pola stoljeća učinio je tu pokrajinu privlačnom stranim ulagačima, a istodobno propadanje teške industrije i ugljenokopa u Valoniji rezultiralo je i promjenom političke moći u korist Flamanaca, koji čine 58 posto stanovništva današnje Belgije. Jezične, ekonomske

Dražen Dumančić, završio doktorski studij iz komparativne politike, piše disertaciju "Politički sustav Belgije: od konsocijacije do dezintegracije". Zaposlen kao voditelj korporativnih komunikacija u Privrednoj banci Zagreb. E-pošta: drazen.dumancic@pbz.hr

i političke razlike između nizozemskoga govornog područja u Flandriji i francuskoga govornog područja u Valoniji proizvele su duboke rascjepa i političke polarizacije u belgijskom društvu i državi. Belgija je duboko podijeljena ili segmentirano društvo. Društveni rascjepi nastali su duž starih vjerskih i klasnih, te novijih jezičnih i etničkih polarizacija stanovništva zemlje. Političkim životom Belgije dominirala su tri pitanja (Lowrin, 1966):

- vjersko pitanje koje se tiče odnosa crkve i države, posebno na području školstva. Iz tog konflikta proistekle su Liberalna i Katolička stranka;
- socijalno pitanje koje je proizašlo iz zahtjeva radničke klase za jednakim građanskim i socijalnim pravima, što je rezultiralo nastankom treće tradicionalne stranke – Socijalističke stranke;
- jezično pitanje proisteklo iz suprotstavljanje flamanskih i frankofonskih Belgijaca, koje se izražava i kao sukob dviju jezičnih zajednica (nizozemske i francuske), i kao sukob dviju regija (Flandrije i Valonije). Regionalni sukob danas ima još jednu dimenziju i očituje se u napetostima između tri regije: Flandrije, Valonije i dvojezičnog Bruxellesa.

Jezični je sukob u određenoj mjeri pacificiran primjenom različitih obrazaca upravljanja konfliktom, koji se ubrajaju u institucionalne aranžmane konsocijacijske demokracije. Ukratko, to je obrazac izbjegavanja konflikta tako što se sukobljenim skupinama daje, među ostalim, visok stupanj autonomije u upravljanju vlastitim poslovima. Premda standardni obrasci konsocijacijske demokracije nisu više djelotvorni, oni su bili osnova duboke reforme belgijske države. U pet reformi države 1970, 1980, 1988-1989, 1992-1993. i 2001. dano je više moći i ovlasti jezičnim zajednicama i regijama, a ustavnom reformom 1993. Belgija je ozakonila puni federalni sustav. Federalizam nije, međutim, bio zamišljen kao krajnji ishod reformi; naprotiv, prvom reformom države nastojale su se smanjiti etničko-jezične tenzije tako da se izbjegne ozakonjenje federalizma. Federalizam je uveden prilično kasno, premda je već nakon Prvoga svjetskog rata – neki autori misle, doduše, da je prijelomnica bio Drugi

njegove periferije (Swenden, Brans i De Winter, 2006; Swenden, 2006). Unitarna država demontirana je postupno, pa je zemlja prošla vrlo dug proces slabljenja političkog centra. Postupno je decentralizirana prijenosom ovlasti na tri regije – Flandriju, Valoniju i dvojezični Bruxelles i na tri jezične zajednice – nizozemsku, francusku i njemačku (potonja zajednica na istoku zemlje čini samo jedan posto stanovništva). U nadležnosti federalne država ostali su obrana, vanjski poslovi, proračun, socijalna skrb i sudstvo, u nadležnosti regija prešli su socijalo-ekonomska pitanja i zapošljavanje, a jezičnih zajednica obrazovanje i kultura. Regije i zajednice mogu zaključivati međunarodne ugovore i sporazume vezane za područja pod njihovom jurisdikcijom.

Pomicanje težišta sa starih vjerskih i klasnih na nove etničko-jezične rascjepa nije rezultiralo potpunom promjenom odnosa. Premda teritorijalna podjela zemlje nije nova, ona značajno utječe na način na koji funkcionira stari konsocijacijski oblicima društvenih segmenata. Katolički segment organiziran je u Kršćansko-demokratsku stranku i s njom povezane aktere u Flandriji, dok u Valoniji dominira Socijalistička stranka. Regionalna je autonomija omogućila da te dvije najsnažnije političke snage u zemlji još više ojačaju i postanu pokretačka snaga decentralizacije zemlje.

Slučaj BHV: izborna jedinica kao državni problem

Prekretnica u političkoj povijesti Belgije bila je ustavna reforma 1970. koja je postavila temelje buduće federalne države. Tom je reformom uvedena jasna podjela između jezičnih zajednica na razini političkih elita, tako da svaki član nacionalnog parlamenta pripada nizozemskoj ili francuskoj govornoj skupini. Podjela je utemeljena na jezičnoj granici koja je utvrđena 1963, a mijenja se prema posebnom zakonu i sukladno jezičnom cenzusu. U praksi to znači da svaki zastupnik u parlamentu koji je izabran u jednojezičnoj izbornoj jedinici automatski pripada toj jezičnoj skupini, osim zastupnika koji se biraju u dvojezičnoj izbornoj jedinici Bruxelles-Halle-Vilvoorde (BHV), koji slobodno biraju kojoj će jezičnoj skupini pripadati. Ta je izborna jedinica gorući problem između Flamanaca i Valonaca, kamen spoticanja u aktualnim pregovorima izbornih pobjednika s obje strane jezične granice, a bila je i povod pada posljednje belgijske vlade. Izborna jedinica BHV obuhvaća dvojezičnu regiju Bruxelles (frankofonska enklava u Flandriji) i jednojezični flamanski kanton Halle-Vilvoorde s 35 općina koje pripadaju Flandriji, a u kojima je velik udio frankofonskog stanovništva koje ima pravo na sudu i s lokalnom upravom komunicirati na francuskom jeziku. S obzirom na to da je BHV dvojezičan, to frankofonskom stanovništvu omogućuje da glasuje za frankofonske stranke, što ne bi moglo činiti kad bi ta izborna jedinica bila podijeljena. Niz se godina bezuspješno pokušava pronaći rješenje za tu izbornu jedinicu, koju je i Ustavni sud proglasio neustavnom. Flamanska strana traži podjelu, što bi onemogućilo da frankofonski birači ubuduće glasuju za frankofonske stranke. Valonska strana to odbija i traži širenje briselske regije na dominantno frankofonske općine u kantonu Halle-Vilvoorde, tako da bi se Bruxelles, u kojemu živi više od 80 posto frankofonskog stanovništva,

Prekretnica u političkoj povijesti Belgije bila je ustavna reforma 1970. koja je postavila temelje buduće federalne države

svjetski rat – sve ukazivalo na to da zemlja treba krenuti upravo putem federalizacije. Tada su samo radikalne regionalističke stranke vidjele federalizam kao poželjnu soluciju. Postupna politička evolucija koje ja vodila ka federalizaciji zemlje odvijala se prema klasičnome belgijskom obrascu: najprije bi se pustilo da se tenzije razvijaju, a tek bi se potom tražio kompromis među sukobljenim stranama. To objašnjava zašto je belgijski federalizam hibridan – bipolaran i centrifugal – te zašto uključuje regije i zajednice i prati teritorijalno načelo, s iznimkom Bruxellesa i

broj 4 - prosinac 2010.

mogao zemljopisno povezati s Valonijom. Zbog sve većeg naseljavanja periferije Bruxellesa frankofonskim stanovništvom, flamanske lokalne vlasti poduzimaju različite mjere kako bi te općine ostale pretežno flamanske, to jest kako bi se spriječila njihova frankofonizacija. Frankofonski mediji izvješćuju da se u nekim općinama provodi i jezična diskriminacija u sprezi lokalnih vlasti i agencija za nekretnine, te frankofonskim Belgijcima onemogućuje da kupuju kuće i stanove.

Nikada nije bilo potpuno jasno kamo vode državne reforme, osim što se njima nastojalo osigurati funkcioniranje sustava (Deschouwer, 2006). Ustavne promjene slijedile su logiku separacije tako što su regijama i zajednicama dodjeljivane ovlasti središnje države. Zahtjevi flamanske većine da se nastavi federalizacija zemlje vode k prestrukturiranju postojećega federalnog u konfederalni model s vrlo velikom autonomijom regija i zajednica.

Politički dekor uoči parlamentarnih izbora 2010.

Rezultati parlamentarnih izbora 2010. potvrdili su očekivanja. Najviše glasova dobili su flamanski nacionalisti Barta De Wevera iz Novoga flamanskog saveza (N-VA), osvojivši 27 od 150 mjesta u donjem domu federalnog parlamenta. Slijede ih s 26 mandata valonski socijalisti (PS), koje predvodi frankofonski političar Elio Di Rupo. Ishod izbora ukazao je na to da će pregovori glavnih stranačkih aktera o vladi biti dugotrajni i teški, te da će zemlja neko vrijeme biti zaokupljena maratonskim procesom formiranja koalicijske vlade. Ni nakon više od stotinu dana od izbora, federalna vlada nije bila formirana, a zemlju je vodila privremena administracija Yvesa Letermea, koja zbog ograničenih ovlasti ne može ni inicirati ni donositi bitne odluke, nego samo održavati *status quo* i obavljati protokolarne poslove. Odgađanje formiranja vlade može imati ozbiljne političke i ekonomske posljedice, jer je Belgija prema visini javnog duga na trećem mjestu u eurozoni iza Grčke i Italije, tako da ulagači krajnje pažljivo prate razvoj političkih događaja. Belgija je 1. srpnja od Španjolske preuzela polugodišnje predsjedanje Vijećem Europske Unije, koje će zbog unutarnje nestabilnosti proteći rutinski i neambiciozno. Valja podsjetiti da je nakon parlamentarnih izbora 2007. formiranje vlade trajalo čak devet mjeseci, najdulje u povijesti zemlje, te je zamalo dovelo do potpune političke paralize sustava. Ondašnji izborni pobjednici flamanski kršćanski demokrati (CD&V) Yvesa Letermea, zajedno s flamanskim liberalima (Open VLD) i Novim flamanskim savezom (N-VA), s jedne strane, te frankofonske stranke Humanistički demokratski centar (CDH), Reformatorski pokret (MR) i Demokratska frankofonska fronta (FDF), s druge strane, bezuspješno su pokušavali formirati koalicijsku vladu desnog centra. Glavni predmet prijepora bila je izborna jedinica Bruxelles-Halle-Vilvoorde. Nakon pet propalih pokušaja da se sastavi vlada, kralj Albert II. apelirao je na vođe stranaka da ostave po strani svoje partikularne interese i podrže privremenu vladu Guya Verhofstadta, koja je formirana nakon 196 dana kako bi se mogao usvojiti proračun za 2008. a njezini su se članovi unaprijed dogovorili da će odstupiti u roku od tri mjeseca. Vladu je činila koalicija pet stranaka (Open VLD, MR, CD&V, PS i CDH). U ožujku 2008. napokon je formirana koalicijska

vlada na čelu s izbornim pobjednikom, flamanskim kršćanskim demokratom Yves Letermeom, a činile su je iste stranke koje su bile i u privremenoj vladi. Za Letermeova mandata političko stanje se pogoršalo, čemu je nemalo pridonijela financijska i ekonomska kriza uvezena iz SAD-a. Nakon devet mjeseci Leterme je odstupio s dužnosti premijera zbog utjecaja vlade na sudstvo u slučaju spašavanja Fortis banke, najveće belgijske banke koja je bila među prvim velikim europskim bankama koje je pogodila američka kriza. Afera oko prodaje Fortis banke francuskoj BNP Paribas Letermeu je postala težak teret, te je podnio ostavku koju je kralj prihvatio. Kralj je državni poglavar i, kao većina europskih monarha, nema zakonodavnu i izvršnu vlast, pa nije ni politički odgovoran za stanje u zemlji. Ipak, on ima pravo nominirati *formateur* vlade, a u tome je Albert II. vrlo aktivan.

Letermea je zamijenio Herman van Rompuy, flamanski kršćanski demokrat i predsjednik Predstavničkog doma parlamenta, koji je prisegnuo u prosincu 2008. i postao treći belgijski premijer u godinu dana. Rompuyova vlada nije dugo trajala, jer je premijer u studenome 2009. otišao na mjesto predsjednika Europskog vijeća. Leterme, koji je u međuvremenu obnašao dužnost ministra vanjskih poslova, postaje premijer po drugi puta. U drugom mandatu mu se prigovaralo, osobito iz redova flamanskih stranaka, kako se više bavio organiziranjem diplo-

Flamanska neovisnost je ključna točka u programu Novoga flamanskog saveza

matkih konferencija nego reformom države. Druga Letermeova koalicijska vlada bila je kratka daha, nije izdržala ni šest mjeseci, a pala je u travnju 2010. nakon što su flamanski liberali iz Open VLD-a napustili vladajuću koaliciju zbog neprovođenja reformi i neuspjeha u pronalasku rješenja za kontroverznu izbornu jedinicu Bruxelles-Halle-Vilvoorde. Open VLD je ultimativno tražio da se hitno pronađe rješenje za glasovanje frankofonskog stanovništva u flamanskim općinama oko Bruxellesa, koje imaju poseban status. Očito su tim potezom htjeli podići rejting stranke, preuzimajući dio političkog programa flamanskih stranaka koje se zauzimaju za neovisnost Flandrije. To je, ukratko, "politički dekor" u okviru kojega su održani prijevremeni parlamentarni izbori 2010.

Rezultati parlamentarnih izbora 2010.

Belgija je podijeljena na 11 izbornih jedinica: pet ih je u Flandriji, pet u Valoniji, a jednu čini dvojezični okrug BHV. Izlazak na izbore je zakonski obvezatan, pa je na njima glasovalo više od 89 posto od 7,7 milijuna registriranih birača. Biral se 150 članova Predstavničkog doma i 40 članova Senata. Senat, inače, ima 71 mjesto, ali se samo 40 senatora bira izravno, 21 senatora biraju Vijeća zajednica, a 10 se kooptira. Bilo je čak 5,8 posto nevažećih glasova na razini cijele zemlje, najviše kao posljedica hotimične biračke apstinencije (*blank votes*). U nizozemskoj jezičnoj regiji Flandriji pobjedili su flamanski nacionalisti iz Novoga flaman-

skog saveza (NV-A) na čelu s Bartom De Weverom, osvojivši 27 mjesta i zabilježivši impresivan porast od čak 19 mandata. Usporedbe radi, na prethodne izbore 2007. Novi flamanski savez izašao je zajedno s flamanskim kršćanskim demokratima Yvesa Letermea i zajedno su osvojili 30 mandata. Prvi put u povijesti jedna je netradicionalna stranka – dakle ni kršćanski demokrati, ni liberali, ni socijaldemokrati – dobila tako veliku potporu birača u Flandriji. Uspjeh je tim dojmljiviji što su se kao nova stranka na izborima 2003. borili za prelazak izbornog praga. Najveći su gubitnici izbora bili flamanski kršćanski demokrati bivšeg premijera Letermea. Ta je tradicionalna stranka prvi put osvojila manje od 20 posto glasova i stekla samo 17 mjesta u donjem domu. Zbog izbornog poraza predsjednica stranke Marianne Thyssen odmah je podnijela ostavku, premda je kao potencijalna kandidatkinja za premijerku mogla biti prva žena u povijesti na čelu belgijske vlade.

Zašto su flamanski nacionalisti postigli tako dobar rezultat? Mnogi misle da odgovor na to pitanje treba tražiti u vođi stranke Bartu De Weveru (39), mladom političaru koji se biračima obraća jednostavnim i razumljivim jezikom. On progovara o temama o kojima drugi šute i čvrsto vjeruje da će Flandrija evoluirati u državu članicu Europske Unije. Svjestan je da se to neće dogoditi preko noći, kao i da 70 posto Flamanaca nije glasovalo za N-VA. Bart De Wever je tijekom kampanje obećao da će ograničiti moć federalne vlade na području obrane i vanjskih poslova, te prenijeti nadležnost za sudstvo i socijalnu skrb na vlade zajednica. Flamanska neovisnost je ključna točka u programu Novoga flamanskog saveza. On, među ostalim, zagovara jaču kontrolu bankarskih aktivnosti i rejting agencija, zaustavljanje "kulture pohlepe" i pretjerano velikih bonusa, te uvođenje poreza na špekulativno trgovanje.

Novi flamanski savez (Nieuw-Vlaamse Alliantie, N-VA) mlada je politička stranka. Osnovana je 2001. i politički je nasljednik Volksunie (1954-2001). N-VA zagovara pravo naroda na samoodređenje kao temeljno načelo međunarodnog prava, prema kojemu Flandrija ima pravo i sve uvjete da postane samostalna država: stalno stanovništvo, teritorij s jasnim vanjskim granicama, izravno izabran parlament koji bira flamansku vladu i međunarodno priznanje kroz ugovore koje već zaključuje s drugim državama. N-VA upozorava na to da Flamance ne treba podcjenjivati, jer s oko šest milijuna stanovnika – današnja Belgija ima oko od deset i pol milijuna stanovnika – Flandrija bi bila na 95-om mjestu od 193 zemlje svijeta, a prema bruto nacionalnom proizvodu čak na 24-om mjestu. Na N-VA se gleda kao na stranku koja ima kapacitet deblokirati političko stanje u zemlji, pa za De Wevera uspjeh na izborima nije bio neočekivan, premda većina Flamanaca još uvijek ne želi trenutačan i konačan raspad države. Kao izbornom pobjedniku kralj mu je ponudio mjesto *formateur* vlade, ali je De Wever, očekivano, odbio ponudu. Naime, kao belgijski premijer morao bi se zauzimati za opstanak federalne Belgije, što je suprotno programu stranke koju vodi.

Kralj Albert II. stoga je ulogu *formateur* vlade ponudio izbornom pobjedniku s druge strane jezične granice – vođi valonskih socijalista. Socijalistička stranka (PS), koju vodi Elio Di Rupo, osvojila je 26 mjesta te zajedno s flamanskim socijalistima koji imaju 13 mjesta čini najveću političku grupaciju u belgijskom

broj 4 - prosinac 2010.

parlamentu. Novi flamanski savez nema, naime, sestrinsku stranku u Valoniji. Elio Di Rupo ima velike izgleda postati prvi frankofonski premijer Belgije nakon više od 30 godina. Ključna poruka valonske Socijalističke stranke (SP) tijekom izborne kampanje glasila je da "samo stabilna država može osigurati sigurna radna mjesta". Valonski socijalisti zauzimaju se za održanje federalne strukture države, a njihov je predsjednik obećao da će se uključiti u konstruktivan dijalog s flamanskim strankama kako bi se došlo do dogovora o jedinstvu države.

Socijalisti su tradicionalna valonska politička stranka koja je za mnoge Flamance utjelovljenje svega lošeg u Valoniji: nezaposlenosti, osiromašenja, klijentelizma i korupcije. Elio Di Rupo (59) iskusan je političar, doktor kemije, koji potječe iz zajednice talijanskih doseljenika koja je najbrojnija doseljenička zajednica u Belgiji nakon marokanske. Njemu bi se kao potencijalnom premijeru moglo zamjeriti što nije znao ili nije htio znati za skandale koju su se vezivali za njegovu stranku u prošlosti, te što slabo govori nizozemski. Tijekom kampanje valonski socijalisti, koje mnogi smatraju najljepijom strankom u Europi, isticali su važnost jače financijske regulacije i nadzora financijskih tržišta, podržavali su zamisao o uvođenju poreza od 0,05 posto na financijske transakcije, te se zauzimali za oštriju borbu protiv proširenih poreznih prijevara i utaja u zemlji, kao i za osnivanje Europske javne agencije za kreditni rejting i Europskog fonda solidarnosti koji će zaštititi države članice od napada špekulanata.

Socijalisti su tradicionalna valonska politička stranka koja je za mnoge Flamance utjelovljenje svega lošeg u Valoniji: nezaposlenosti, osiromašenja, klijentelizma i korupcije

Flamanski secesionisti i valonski socijalisti kao koalicijski partneri trebali bi pronaći zajedničku platformu za pregovore o tri bitna područja: fiskalnoj konsolidaciji, socijalo-ekonomskim pitanjima i reformi države odnosno reformi federalnih institucija iz 1993. Prvi je pokušaj formiranja Vlade propao. Di Rupo je bezuspješno pokušavao pomiriti zahtjeve Flamanaca za većom samostalnošću Flandrije s interesima frankofonskih Valonaca koji strahuju da bi taj proces naposljetku doveo do raspada zemlje. Na valonske prijedloge Flamanci su postojano odgovarali kratkim *ne*. Kako nije uspio postići dogovor s Novim flamanskim savezom i kršćanskim demokratima, Di Rupo je podnio ostavku na mjesto *formateur* vlade. Ostavka vođe belgijskih socijalista uvela je zemlju u još dublju političku krizu. Nakon što je prihvatio ostavku kralj je imenovao medijatore, predsjednike parlamentarnih domova, jednoga iz frankofonske, a drugoga iz nizozemske jezične skupine, koji su trebali intenzivirati aktivnosti koje bi dovele do obnove pregovora. U međuvremenu je imenovana radna skupina koju čine stručnjaci i političari s obje strane koja treba pronaći prihvatljivo rješenje problema, i to najprije u segmentu financiranja i strukturnog refinanciranja

Bruxellesa kojemu kronično nedostaje novca. U Bruxelles sva-kodnevno dolaze na posao stotine tisuća ljudi koji ne plaćaju poreze gradu. Stopa nezaposlenosti u Bruxellesu čak je viša nego u Valoniji. Predsjednici oba doma parlamenta nastavit će posredovati i uspostavljati kontakte s drugim strankama koje imaju koalicijski potencijal kako bi se postigao dogovor o svim poglavljima državne reforme. Dogovor o socijalno-ekonomskim pitanjima bit će iznimno težak, a to se ponajviše odnosi na pitanja socijalne skrbi i subvencija. Subvencije koje Flandrija daje Valoniji stalno rastu: primjerice, 1990. posrijedi je bio iznos od 4 milijarde eura koji je 2007. narastao na čak 10 milijardi eura.

U konačnici, dogovor uvijek ovisi o ustupcima dviju strana, a Belgija ima bogatu tradiciju pogodbenjačke politike. Hoće li opet biti postignut znani belgijski kompromis? Iz sadašnje se perspektive ne vidi veći napredak, ali još uvijek nije ni sve izgubljeno. Pregovori još traju. Treba, ponajprije, riješiti sudbinu izborne jedinice BHV. A njezina podjela neizbježno vodi ka konfederalizaciji zemlje.

Literatura

- Belgian Federal Government, www.belgium.fgov.be
- Deschouwer, K. (2006). And the Peace Goes On? Consociational Democracy and Belgian Politics in the Twenty-First Century. *West European Politics*. (29) 5:895-911.
- Hooghe, L. (2004). Belgium: Hollowing the Center U: Bermeo, N., Amoretti, U. (ur.) *Does Federalism Matter? Political Institutions and the Management of Territorial Cleavages*. Baltimore: Johns Hopkins Press, str. 55-92.
- Institut français d'opinion publique (IFOP), www.ifop.com
- Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek (ISPO), <http://www.kuleuven.be/ispo>
- La libre*, www.lalibre.be
- Le Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), <http://www.crisp.be>
- Le Pôle interuniversitaire sur l'opinion publique et la politique (PIOP), www.piop.be
- Le soir*, www.lesoir.be
- Lorwin, V. R. (1966). Belgium: Religion, Class and Language in National Politics. U: Dahl, R. A. (ur.) *Political Oppositions in Western Democracies*. New Haven i London: Yale University Press, str.147-187.
- Swenden, J., Brans, M., De Winter, L. (2006). The Politics of Belgium: Institutions and Policy under Bipolar and Centrifugal Federalism. *West European Politics*. (29) 5:863-873.
- Swenden, J. (2006). Will It Stay or Will It Go? – Federalism and the Sustainability of Belgium. *West European Politics*. (29) 5: 877-894.

Odlazak tvorca "novog doba" u Brazilu

Lidija Kos-Stanišić

**Lulina pobjeda bila je pravi
politički šok za Brazil, jer je
prvi put u povijesti na vlast
došao slabo obrazovani i lijevo
orijentirani radnički vođa**

U Brazilu je 3. listopada 2010. održan prvi, a 30. listopada drugi krug predsjedničkih izbora na kojima je najviše glasova dobila bivša šefica kabineta predsjednika Lula da Silve, bivša ministrica i njegova politička odabranica Dilma Rousseff, koja je postala nova predsjednica države. Lulina sveprisutnost na Dilminim predizbornim skupovima izazvala je polemike, osobito zbog prihvaćanja stare meksičke nedemokratske prakse biranja nasljednika "upiranjem prstom" (*dedazo*). Premda je Lula zaradio više prijave zbog kršenja izbornih pravila, nije izgubio simpatije brazilске javnosti. U nedalekoj prošlosti Latinske Amerike predsjednici su odlazili s vlasti praćeni velikim nesimpatijama javnosti. Osamdesetih godina bili su optuživani da su pridonijeli teškoj financijskoj i socijalnoj krizi, a u devedesetima da ništa nisu učinili kako bi spriječili recesiju i da su korumpirani. No na kraju prvog desetljeća 21. tisućljeća svjedoci smo drukčijih odnosa kako u Brazilu tako i u nekim drugim državama Latinske Amerike. Predsjednici, koji su ujedno šefovi država i vlada, odlaze s vlasti sa simpatijama i potporom javnosti. Najprije je krajem 2009. otišao s vlasti urugvajski predsjednik Tabare Vazquez kojega ja u tom trenutku podupiralo 70 posto građana. Početkom 2010. čileanska predsjednica Michelle Bachelet napustila je dužnost uz potporu 80 posto građana. U svibnju 2010. odlazećeg predsjednika Kostarike Oscara Ariasa podržavalo je 59 posto, a u kolovozu, na kraju drugog mandata, kolumbijskog predsjednika Alvara Uribea podržavalo je 63 posto građana.¹ Na Novu godinu, 1. siječnja 2010, završava drugi mandati brazilskog predsjednika Lula da Silve (2003-2010). Tijekom svih tih

Lidija Kos-Stanišić, izvanredna profesorica na Fakultetu političkih znanosti. Predaje regionalnu komparatistiku Latinske Amerike. Ove je godine objavila knjigu *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. E-pošta: lkos@fpzg.hr

godina ankete su pokazivale da je većina, oko 70 posto, građana Brazila mislila da je dobro ili vrlo dobro vladao. Podaci iz listopada 2010. govore da je tako mislilo čak 78 posto Brazilaca. Zašto građani Brazila Lulu smatraju tako uspješnim predsjednikom?

Od čistača cipela do predsjednika države

Luiz Inacio Lula da Silva, trideset i četvrti je predsjednik Brazila. Rođen je 1945. u vrlo siromašnoj obitelji u državi Pernambuco kao sedmo od osmero djece. Sa sedam godina preselio se iz provincije u predgrađe Sao Paola. Slabo je formalno obrazovan, a navodno je naučio čitati i pisati tek s deset godina. Školu je napustio kako bi pomogao prehraniti obitelj. Radio je kao čistač cipela i ulični prodavač, a sa 14 godina zaposlio se najprije u metalurškoj, a kasnije automobilskoj industriji. S 19 godina ozlijedio se na radu i izgubio mali prst lijeve ruke. Kako nije bio osiguran, bolnica mu nije htjela pružiti medicinsku pomoć. Stoga se odlučio pridružiti radničkom sindikatu i aktivirati u borbi za radnička prava. Za vojne vladavine (1964-1985) još se više okrenuo radničkom aktivizmu. Krajem sedamdesetih organizirao je niz štrajkova, zbog čega je proveo mjesec dana u zatvoru. Godinama je bio predsjednik sindikalne federacije *Central Unica dos Trabalhadores* (CUT), koja je bila pod snažnim utjecajem lijeve Radničke stranke (*Partido dos Trabalhadores*), a Lula se ubrajao među njezine osnivače 1980. Radnička stranka (RS) je bila aktivna u borbi protiv vojne vladavine, a 1984. je sudjelovala u pokretu *Diretas Ja!* koji je milijune Brazilaca, nezadovoljne ekonomskim i političkim stanjem u zemlji, izveo na ulice gdje su zahtijevali izravne izbore predsjednika države. Nakon demokratizacije zemlje Lula je osvojio mandat na izborima za Kongres 1986, a njegova je stranka sudjelovala u stvaranju novoga demokratskog brazilskog ustava 1988. Dužnost zastupnika u Kongresu nije ga zadovoljila, jer je želio značajnije utjecati na politiku Brazila. Prije no što je pobijedio na izborima 2002, tri se puta neuspješno kandidirao za predsjednika (1989, 1994, 1998).² Shvativši da mora promijeniti retoriku i izgled kako bi pobijedio, Lula je u predsjedničkoj kampanji 2002. neformalnu odjeću zamijenio odijelom, odrekao se otvorenog zagovaranja socijalizma, te se povezao s tekstilnim magnatom, liberalom Joseom Alencarom, koji mu je kasnije postao potpredsjednik. Budući da je bivši ljevičar, kasniji socijaldemokrat, predsjednik Fernando Henrique Cardoso (1995-2002) bio prisiljen da uz pomoć MMF-a provede strogi stabilizacijski program kojim je sradio ekonomsko stanje u državi, narod je njegovu stranku kaznio gubitkom izbora. Tako je u drugom krugu glasovanja Lula pobijedio kandidata Socijaldemokratske stranke Josea Serrau. Lulina pobjeda bila je pravi politički šok za Brazil, jer je prvi put u povijesti na vlast došao slabo obrazovani i lijevo orijentirani radnički vođa. Bila je to i dotad najveća pobjeda nekoga predsjedničkog kandidata u povijesti zemlje, jer je Lula dobio 61,3 posto glasova. Dolaskom na vlast proglasio je početak "novog doba".

"Novo doba" Lule da Silve

Unatoč strahu od toga kako će se on i Radnička stranka prilagoditi vlasti, Lula je pokazao mudrost i umjerenost u vladanju.

Premda se u prošlosti zauzimao za radikalne promjene, njegova se vlada odlučila za reformističku politiku koja je uključivala usvajanje novih zakona o mirovinama, porezima, radničkom i sudskom zakonodavstvu i reformi sveučilišta. Uglavnom je nastavio makroekonomsku politiku svoga prethodnika Cardosa i obnovio je sve aranžmane s MMF-om. Bila je to mudra odluka, jer je pridržavajući se uvjeta MMF-a vlada uspjela 2005, dvije godine prije roka, isplatiti sve dugove. Dio članova Radničke stranke bio je revoltiran Lulinom politikom te su, smatrajući da se "prodao globalnom kapitalizmu", osnivali disidentske frakcije i stranke. Lula se opravdavao kako je ekonomska liberalizacija samo sredstvo kojim će doći do cilja – socijalizma. Ekonomski pragmatizam, te kombiniranje monetarne i fiskalne ortodoksije sa socijalnim programima omogućili su da "godine Lule" budu obilježene velikim uspjesima. Za Luline vladavine ekonomija je rasla po godišnjoj stopi od 4 do 6 posto, a Brazil je postao ekonomski predvodnik Latinske Amerike i igrač svjetskog kalibra.

Zadovoljni Lulinim vladanjem, građani Brazila su ga u 2006. u drugom krugu glasovanja opet izabrali za predsjednika države. Kritičari su ga već tada optuživali da se služi tradicionalnom politikom *coronelisma* i da se oslanja na lokalne igrače. Naime,

Program transferiranja *Fome Zero* (Nula gladi) uključivao je iskorjenjivanja gladi, pristup pitkoj vodi, sprečavanja maloljetničkih trudnoća i raspodjelu malih novčanih iznosa na oko 11,2 milijuna obitelji ili oko 46 milijuna najsiromašnijih stanovnika Brazila

politički sustav Brazila od početka 20. stoljeća bio je poznat po *coronelismu*, to jest sustavu nepisanih sporazuma između lokalnih šefova (*coronela*) i federalne vlade, kojima se vlada obvezivala poštivati vlast *coronela*, a zauzvrat je tražila njihovi podršku na federalnoj razini. Ni nakon stoljeća i povratka demokracije politički sustav Brazila nije se znatno promijenio. Premda je aktiviranje federalizma u tranziciji od autoritarnoga u demokratski politički sustav općenito bilo pozitivno, federalizam je dao moć lokalnim akterima da spriječe provođenje politika središnje vlade (Gibson, 2004:2-24). I ne samo to. Budući da je brazilski stranački sustav vrlo fragmentiran, predsjednik često ne kontrolira dovoljan broj glasova, pa je prisiljen sklapati međustranačke koalicije. Koalicije su nužne i zbog nediscipliniranosti brazilskih stranaka, pa se predsjednik često ne može pouzdati ni u stranačke kolege.

Osim *coronelisma*, kritičari Lulu optužuju i za druge nedemokratske i populističke metode, osobito kupovinu glasova siromašnih glasača. Lulina vlada je kombinirala poštivanje ekonomskih pravila igre s provođenjem ciljanih socijalnih programa koji su smanjili broj siromašnih i jaz između bogatih i siromašnih.

Brazil je država s najneravnopravijom raspodjelom bogatstva na svijetu, ali je za Luline vladavine nejednakost donekle smanjena. Dok je gini indeks društveno-ekonomske nejednakosti 2001. iznosio 0,639, godine 2008. se smanjio na 0,594.³ S obzirom na vlastitu prošlost, Lula je osobito osjetljiv na siromaštvo, neobrazovanost i socijalnu isključenost velikog broja ljudi kojima je i sam pripadao. Program transferiranja *Fome Zero* (Nula gladi), poznat i kao program Bolsa Familia (Obiteljski bonus), uključivao je iskorjenjivanje gladi, pristup pitkoj vodi, sprečavanje maloljetničkih trudnoća i raspodjelu malih novčanih iznosa na oko 11,2 milijuna obitelji ili oko 46 milijuna najsiromašnijih stanovnika Brazila. Program pomoći u namirnicama i kuhinjskom plinu nadovezao se na program *Bolsa Escola* koji je pokrenuo Cardoso.⁴ Siromašne obitelji s djecom mjesečno dobiju 70 reala (oko 35 dolara), a obvezuju se da će djeca redovito pohađati školu i da će ih voditi na redovite zdravstvene preglede. Program tehnički i financijski pomaže Svjetska banka.⁵ Premda je cilj tih programa smanjivanje društvene nejednakosti i prekidanje ciklusa prenošenja siromaštva s generacije na generaciju, oni su u Brazilu često kritizirani kao oblik kupovine glasova siromašnih birača. No međunarodna zajednica smatra ih vrlo uspješnima, te je UN u svibnju 2010. Lula nagradio titulom "globalnog šampiona borbe protiv gladi". Prema podacima Instituta za primijenjeno ekonomsko istraživanje (IPEA), godine 2002. više od 34 posto Brazilaca živjelo je ispod granice siromaštva, a 2008. još 22,6 posto. Studija Fundacije Getulia Vargasa pokazuje kako je 29 milijuna Brazilaca između 2003. i 2009. prešlo u srednju klasu s mjesečnim primanjima od 658 do 2.839 dolara.⁶ Lula

Lula je tijekom osam godina vladavine vrlo uspješno kombinirao karizmatičnost s populizmom, izbjegavajući pritom populističku politiku *ala* Chavez

je u drugom mandatu povećao izdvajanja za školstvo s 3,5 na 5 posto bruto godišnjeg proizvoda. Usporedi li se s ostalim državama MERCOSUR-a, Brazil još znatno zaostaje u obrazovanju, pa bi u budućnosti trebalo izdvajati 10 posto bruto godišnjeg proizvoda da bi se nadoknadili zaostaci.⁷

Nakon značajnih ekonomskih i socijalnih postignuća u prvom mandatu, Lula je obećavao da će se u drugom mandatu posvetiti zaštiti okoliša i smanjivanju oružanih snaga, no ta obećanja nije ispunio. Unatoč tvrdnji da Brazil ne namjerava postati vojna sila Latinske Amerike nego da oružane snage služe zaštititi sigurnosti građana, Brazil je od 2005. do 2007. za vojsku izdvojio 2,6 posto godišnjeg bruto proizvoda; vojni proračun 2009. povećan je za 16 posto u odnosu prema prethodnoj godini.⁸ Zaštita okoliša nije bila Lulin prioritet, te je u kolovozu 2010. autorizirao izgradnju treće najveće hidroelektrane na svijetu u samom srcu Amazone. Premda se u prošlosti oštro

protivio izgradnji hidroelektrane Itaipu, danas je najgorljiviji zagovornik projekta koji, navodno, iziskuje prisilno preseljenje 50.000 ljudi, a ekološke će posljedice biti goleme. Hidroelektrana je proglašena ključnom za energetski razvoj Brazila, a trebala bi proraditi 2015.⁹

Osim uspjeha u unutarnjoj politici, Lula se istaknuo i u vanjskoj politici koja je bila usmjerena na tri cilja: smanjivanje američkog unilateralizma, jačanje bilateralnih i multilateralnih odnosa koji bi povećali važnost Brazila u međunarodnoj zajednici, te izbjegavanje sklapanja sporazuma koji bi na bilo koji način ugrozili dugoročni razvoj Brazila. Ti su ciljevi vodili k suradnji i političkoj koordinaciji s drugim svjetskim silama u nastajanju, kao što su Indija, Južna Afrika, Rusija i Kina (BRIC, IBSA). Prema uzoru na Europsku Uniju, Brazil je inicirao stvaranje Unije južnoameričkih naroda (UNASUR), a prema uzoru na NATO Južnoameričko vijeće za obranu. Poticao je jačanje zajedničkog tržišta Brazila, Argentine, Urugvaja i Paragvaja (Mercosur) i blisku suradnju s državama Latinske Amerike. Održavao je i odnose s razvijenim državama, uključujući SAD. Vodio je kampanju za reformu Vijeća sigurnosti UN-a kojom bi Brazil i ostale članice G-4 (Njemačka, Japan, Indija) dobili mjesto stalnih članica tog tijela. Brazil se smatra globalnim igračem, regionalnom silom i vođom sa sve većim međunarodnim utjecajem. Brazilska vanjska politika je transparentna i temelji se na tri strateške odrednice: miroljubivome nuklearnom programu, politici prema Amazoni i odnosima Jug-Jug. Brazilski nuklearni program je, prema shvaćanju brazilske elite, bio ključni instrument ekonomskog razvoja i sredstvo koje je Brazilu davalo važnost u međunarodnoj zajednici. Brazil ima uvjete da izradi nuklearnu bombu, ali to ne kani učiniti, jer u Ustavu ima članak o tome da se nuklearna energija smije koristiti isključivo u miroljubive svrhe. Budući da je šesta zemlja na svijetu po zalihama urana, Brazil kani povećati proizvodnju termonuklearne energije s 2 na 4 posto. SAD i Međunarodna agencija za atomsku energiju tome se protive i inzistiraju na tome da Brazil ratificira Dodatni protokol Sporazuma o zabrani širenja nuklearnog naoružanja, što je Lulina administracija odbijala. Brazil je na međunarodnim forumima često kritiziran zbog krčenja šuma radi stvaranja plodnog zemljišta, što uništava okoliš na području Amazone i uzrokuje klimatske promjene u cijelom svijetu. Brazilska diplomacija vodi bitke na multilateralnim forumima i oštro se protivi internacionalizaciji pitanja Amazone. Pod pritiscima međunarodne zajednice brazilsko društvo ipak sve više postaje svjesno da Amazonija predstavlja svjetsku baštinu koju treba očuvati.

Lulina administracija osobito je naglašavala važnost odnosa Jug-Jug, te je Brazil razvijao odnose s drugim važnim zemljama Juga. Ističe se suradnja s državama BRIC-a (forum ekonomija Brazila, Rusije, Indije i Kine), za koje se očekuje da će u budućnosti postati vodeće ekonomije svijeta. Važna je i suradnja s državama IBSA-e koju čine Indija, Brazil i Južna Afrika (Kos-Stanišić, 2010:16-18). Lula je želio da Brazil postane važan igrač i na Bliskom istoku, kako u sukobu Izraela i Palestine tako i kao neutralni pregovarač s Iranom. Smatra da bi Iran trebao preuzeti brazilski miroljubivi civilni nuklearni program, čime bi se izbjegli sukobi sa Zapadom. Lula se smatrao liderom Latinske Amerike, ali često nije želi donositi političke odluke zajedno s malim dr-

žavama te je, kao što to velesile prakticiraju, primjenjivao dvostruk mjerila u ocjeni istovrsnih događaja. Tako je, primjerice, kritizirao način na koji je na vlast došao predsjednik Honduras Loba, ali izbor je predsjednika Irana Ahmadinedžada smatrao legitimnim.

SAD i nova velesila u "vlastitom dvorištu"

Izranjane velesile u "vlastitom dvorištu" zabrinjava SAD, premda se to ne želi javno priznati. Za razliku od SAD-a, Brazil je energetski samodostatan. Posjeduje velike rezerve nafte i urana, te je najefikasniji proizvođač bioetanol na svijetu. Bioetanol se proizvodi iz šećerne trske, a 2008. postao je najzastupljenije pogonsko gorivo Brazilaca. Brazil je najveći svjetski izvoznik soka od naranče, šećera, piletine, mesa i kave, te drugi najveći svjetski izvoznik soje. No Brazil ne izvozi samo poljoprivredne proizvode, nego i proizvode s područja visoke tehnologije, aeronautike i kozmetike. Da se Brazil za Lule pretvorio i u bankarskog diva postalo je jasno u siječnju 2010. kada je *The Financial Times* objavio listu deset najvećih svjetskih banaka. Rezultati su bili šokantni. Dok se 2000. u top deset nalazilo pet američkih banaka, 2009. u top deset, uz pet kineskih, bile su i tri brazilske banke, od kojih je *Banco do Brasil* u državnom vlasništvu.¹⁰ Sve to ukazuje da Brazil nije velesila budućnosti nego sadašnjosti. Bez Brazila se ne mogu sklapati međunarodni sporazumi o klimi, energiji, trgovini, financijama, razvoju, nuklearnoj proliferaciji. Lula je podigao profil zemlje na međunarodnoj sceni, te je Brazil dobio organizaciju najznačajnijih sportskih događanja: Svjetskog prvenstva u nogometu 2014. i Olimpijskih igara 2016.

Ukratko, Lula je tijekom osam godina vladavine vrlo uspješno kombinirao karizmatičnost s populizmom, izbjegavajući pritom populističku politiku *ala* Chavez, čime je svijetu pokazao kako se iz radničkog vođe pretvorio u pravog državnika "novog doba". Provodio je protržišnu politiku sklonu privatnom sektoru i stranim ulaganjima kakvu nije provodio nijedan predsjednik prije njega. Tvrdio je da ekonomska liberalizacija služi stvaranju osnove za socijalizam. Bio je predsjednik države u najduljem razdoblju ekonomskog rasta Brazila u posljednjih 30 godina i, unatoč kritikama, poboljšao je živote milijunima Brazilaca. Zbog svih njegovih postignuća Lula su 2009. časopisi *Le Monde* i *El Pais* proglasili najutjecajnijom osobom na svijetu i čovjekom godine. No, kakva mu je budućnost? Izjavio je da će se nakon svršetka mandata najprije malo odmoriti, a potom posvetiti implementiranju socijalnih programa koje bi, prema uzoru na Brazil, provodile i druge države Latinske Amerike i Afrike. Politički analitičari smatraju da će nakon Dilmine pobjede Lula vjerojatno ostati u politici i imati neku važnu političku dužnost.¹¹ Kako mislim da je Lula prerastao okvire Brazila, budućnost bi mu mogla biti još svjetlija. Vidim ga najprije na dužnosti glavnog tajnika Organizacije američkih država, a potom i glavnog tajnika UN-a.

Bilješke

- 1 Mitofsky valaracion de lideres: <http://infolatam.com/wp-content/uploads/2010/10/Mitofsky-valaracion-de-lideres.pdf>.
- 2 <http://www.presidencia.gov.br/ingles/president>
- 3 ECLAC Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean (2009). Gini indeksom mjeri se stupanj društveno-ekonomske nejednakosti, pri čemu maksimalnu jednakost predstavlja vrijednost 0 (svi pojedinci ili kućanstva imaju jednake godišnje prihode), a maksimalnu nejednakost 100 (jedan pojedinac ili kućanstvo monopolizira sve prihode društva). Što je indeks niži, društvo je ravnopravnije (Sodoro, 2001:37).
- 4 http://www.presidencia.gov.br/ingles/main_programs/social
- 5 <http://web.worldbank.org>
- 6 *Lula's legacy for Brazil's next president*, http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 30.9.2010.
- 7 *Educacion: cuenta pendiente de Lula?* http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 27.9.2010.
- 8 Susanne Gratius, *Hacia una OTAN sudamericana? Brazil y un Consejo de Defensa Sudamericano*, FRIDE, http://www.fride.org/Necesario_el_gasto_militar/ http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina, objavljeno 2.6.2010.
- 9 *Brasil: luz verde a una polemica represa en el Amazonas*, http://www.bbc.co.uk/mundo/america_latina objavljeno 26.8.2010.
- 10 *Brazil as a Key Player*, <http://americas.irc.online.org/am/6685>, objavljeno 17.2.2010.
- 11 Julio Burdman, *El futuro de los presidentes populares*, <http://infolatam.com>, objavljeno 31.3. 2010.

Literatura

- Brigagao, C. (2009). *The Strategic Lines of Brazilian Foreign Policy*. Norwegian Peacebuilding Centre.
- ECLAC Statistical Yearbook for Latin America and the Caribbean, 2009.
- Edward L. G. (2004). Federalizam and Democracy: Theoretical Connections and Cautionary Insights. U: *Federalism and Democracy in Latin America*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Kos-Stanišić, L. (2010). *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Sodaro, M. J. (2001). *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw-Hill.

Bliski ili Srednji istok?

Mirjana Kasapović

Kad hrvatski mediji izvješćuju o događajima u Izraelu, Iraku, Libanonu ili Gazi, sve češće govore o nemirnome i konfliktnom Srednjem istoku. Na hrvatskim titlovima američkih ratnih, špijunskih i akcijskih filmova u kojima se radnja zbiva u Jeruzalemu, Bejrutu ili Bagdadu može se pročitati kako ratnici, špijuni i pustolovi haraju Srednjim istokom. Sve je više hrvatskih prijevoda literarnih, publicističkih i znanstvenih djela s engleskog jezika u kojima se lakonski rabi termin Srednji istok. Srednji istok samo je djelić nezadržive bujice engleskih riječi i sintagmi što prodiru u hrvatski jezik – čemu bitno pridonose jezična nepismenost i strukovno neznanje mnogih akademskih i priučениh anglista¹ – i mete pred sobom staro hrvatsko nazivlje. Tako pred Srednjim istokom polako uzmiče dobri hrvatski naziv za prostorno najveću, društveno i kulturno najheterogeniju i politički najkonfliktniju regiju u suvremenom svijetu – Bliski istok.

Prije Prvoga svjetskog rata na to se područje nije gledalo kao na jednu zemljopisnu, kulturnu i političku cjelinu. Zapadni dio regije nazivao se Levant ili Bliski istok, a najčešće je označavao zemlje u sastavu Osmanskog Carstva. Srednji istok povremeno se koristio kao naziv za pustinske predjele Perzije i istočne Arabije koji su se nalazili između Bliskog istoka i Indijskog Carstva. U to su se doba, dakle, još razlikovali Bliski i Srednji istok: Bliski istok je označavao jugoistočnu granicu Europe, a Srednji istok sjeverozapadnu granicu Indijskog oceana (Smith, 1968:5). Unutar regije koja je kasnije nazvana Srednjim istokom bilo je prepoznatljivo više manjih cjelina: Magreb u Sjevernoj Africi, koji je obuhvaćao Alžir, Maroko i Tunis, a katkad mu se pribrajala i Libija; Mezopotamija, koja se odnosila na zemlje Perzijskoga, a često i Arapskog zaljeva; Levant, koji je označavao uzak mediteranski pojas na kojemu su se prostirali Libanon, Sirija i povijesna Palestina, na tlu koje su kasnije formirani Jordan, Izrael i Pale-

stinska samouprava. Za Europu je Levant bio najvažniji, jer su s njime europske države, ponajprije Italija i Francuska, stoljećima održavale trgovinske i kulturne veze. U njemačkoj literaturi ta se regija do Drugoga svjetskog rata jednostavno nazivala Orijentom. Naziv je preuzet iz starog pojmovlja Rimskog Carstva u kojemu su se Orijentom nazivale sve regije istočno od Rima, a napose Perzijsko Carstvo. Podjelom Rimskog Carstva 395. naziv se počeo rabiti za Istočno Rimsko Carstvo, a kad su Arapi počeli zauzimati dijelove tog Carstva od 7. stoljeća Nijemci i Europljani pod Orijentom su mislili na Arape i islam, ne praveći bitne razlike između Arapa, Perzijaca i Turaka. Od pada Konstantinopolja 1453. Orijent se uglavnom izjednačuje s Osmanskim Carstvom, pa se u 19. stoljeću pod "orijentalnim pitanjem" mislilo na "tursko pitanje", odnosno na budućnost Osmanskog Carstva (Krause, 1993:4-5; Schölch, 1986:11. i d.).

U engleskom se jeziku do kraja 19. stoljeća rabio izraz Istok (*East*) kao opći naziv za Osmansko Carstvo i područja istočno od njega. Kinesko-japanski rat 1894-1895. i krvavi nemiri u Osmanskom Carstvu prvi su put osvijestili činjenicu da na Istoku ima više konfliktnih regija, te se počinju razlikovati Bliski istok (*Near East*) i Daleki istok (*Far East*). Od početka 20. stoljeća u britanskoj politici i literaturi sve se češće koristi izraz Srednji istok (*Middle East*). Prvotno nije precizno označavao neku regiju, nego se odnosio na "skupinu država između Europe i Sovjetskog Saveza na zapadu i sjeveru, te monsunske Azije i tropske Afrike na istoku i Jugu" (Smith, 1968:3). Preciznije, regija se označavala kao područje od Libije na zapadu, Turske na sjeveru, Jemena na jugu i Irana na istoku, a ponekad su joj pribrajane još neke zemlje, poput Sudana i Afganistana. Neki autori upućuju na to da se izraz Srednji istok prvi put pojavio 1902. u dokumentima o britanskoj pomorskoj strategiji na području Perzijskog zaljeva, koja je na-

Mirjana Kasapović, redovita profesorica komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. Predaje, među ostalim, kolegij "Bliski istok i Izrael" na diplomskom Studiju politologije. Nedavno joj je izašla knjiga *Politički sustav i politika Izraela* (Zagreb, Politička kultura, 2010). E-pošta: mkasapovic@fpzg.hr

stala istodobno s jačanjem ruskog utjecaja na Kaspijskom moru i nastojanjima Njemačke da izgradi željeznicu između Berlina i Bagdada. Izraz se najprije uvriježio u novinskim kolumnama u *Timesu*, a potom se prenio u politiku i znanost (Manners i Parmenter, 2004:9). Poslovično precizni njemački autori dodaju da je naziv Srednji istok prvi upotrijebio jedan američki mornarički časnik, označujući njime strateški važno područje za pomorski put od Sueza do Singapura. Britanci su preuzeli taj naziv od njega i učinili ga standardnim terminom međunarodne politike (Krause, 1993:5). Srednji istok izvorno je označavao vrlo široko područje između Bliskog istoka, koje su Britanci u osnovi izjednačavali s teritorijem pod osmanskom vlašću, te Ruskog Carstva u Srednjoj Aziji i Indiji. U Prvome svjetskom ratu oni su svoje vojne snage na tome širokom području dijelili na srednjoistočne snage smještene u Mezopotamiji i bliskoistočne snage smještene u Egiptu.

Nakon Prvoga svjetskog rata Britanci spajaju svoje srednjoistočno i bliskoistočno vojno zapovjedništvo kako bi smanjili troškove održavanja, pa se otada počinje koristiti naziv Srednji istok za oba ta područja. Tijekom vremena naziv je institucionaliziran, najprije u savezničkim vojnim zapovjedništvima u Drugome svjetskom ratu, a kasnije u specijaliziranim agencijama UN-a. Sukladno svojoj povijesti, Smith (1968:6) zaključuje da je izraz Srednji istok bio "curious accident" britanske vojne nomenklature. Premda je u međuvremenu široko prihvaćen, te je postao standardan naziv za regiju u anglosaksonskoj znanosti, novinarstvu i politici, Srednji istok nipošto nije sretno odabran naziv. Logički gledano, on bi trebao označavati područje koje se nalazi "na sredini", između Bliskoga i Dalekog istoka, neku vrstu međuprostora ili međuzemlja (*land-in-between*), analogno shvaćanju Srednje Europe kao prostora između Zapadne i Istočne Europe (*Zwischeneuropa*). No u suvremenoj politici i znanosti to se razlikovanje uvelike izgubilo, te se pojmovi Srednji i Bliski istok uglavnom koriste kao istoznačnice. U anglosaksonskoj tradiciji posve se uvriježio Srednji istok, dok se u europskoj kontinentalnoj tradiciji obično govori o Bliskom istoku. Katkad se za to područje ili njegove pojedine dijelove koriste i drugi nazivi: Srednji istok i Sjeverna Afrika, Zapadna Azija, Prednja Azija, Prednji Orijent, Prednji istok, Arapski svijet, Levant (Schölch, 1986:12; Anderson, 1987; Bailey, 1990:2; Trautner, 1997; Perthes, 2000:9; Beck, 2002; Aronson i dr., 2007:xvii; Solingen, 2007). I u hrvatskoj znanosti, publicistici i političari uvriježio se izraz Bliski istok – u starijim radovima često se koristila ružna skraćenica Blistok (Pavić, 1968:201. i d.) – premda se nailazilo i na Srednji istok (Rudolf, 1968:226. i d.; Baletić, 1982:13. i d.).

Oba naziva, Bliski i Srednji istok, skovana su iz eurocentrične perspektive, pa se smatraju terminološkim izdancima klasičnoga europskog kolonijalizma. Bliski istok označuje područje koje je blizu Europi, Daleki istok područje koje je daleko od nje, dok bi Srednji istok logički trebao označavati područje između Bliskoga i Dalekog istoka. No suvremeni pojam i naziv Srednji istok uključuju Bliski istok ili se poklapaju s njime, što stvara nemalu semantičku, zemljopisnu, kulturološku i politološku zbrku. Ako, naime, Srednji istok obuhvaća i Bliski istok, što je "sredina" na koju izraz upućuje? Drugim riječima, Srednji istok morao bi podrazumijevati postojanje Bliskoga i Dalekog istoka između kojih se smjestio kao međuprostor. Kako nije tako, uporaba naziva Srednji istok prijeporna je već na zdravorazumskoj razini.

Zaključno, ispravno je govoriti o Bliskome, Srednjem i Dalekom istoku. Ispravno je govoriti i o Bliskome i Dalekom istoku. Posve je, pak, nelogično govoriti samo o Srednjem i Dalekom istoku. Stoga bi bilo poželjno držati se tradicije i rabiti naziv Bliski istok.

Bilješke

- 1 Noviji je primjer prijevod knjige *Pantera u podrumu* (Zagreb, Fraktura, 2010) klasika izraelske i svjetske književnosti Amosa Oza. Osim uporabe izraza Srednji istok, prevoditeljica Biljana Romić načinila je i druge grube previde i pogreške. Posebno upada u oči doslovni prijevod engleskog izraza *White Paper* kao *Bijeli papir*, premda je riječ o *Bijeloj knjizi* kao standardnome "tehničkom" terminu u međunarodnoj politici. Taj se termin koristi i u nacionalnim politikama, pa je svojedobno u Hrvatskoj bila znana Šuvarova *Bijela knjiga*. Prevoditeljčina napomena uz MacDonaldov "Bijeli papir" nikako se nije smjela pojaviti u knjizi (str. 19).

Literatura

- Anderson, L. (1987). The State in the Middle East and North Africa. *Comparative Politics*. (20) 1:1-18.
- Aronson, G. i dr. (2007). *The Middle East*. Washington: CQ Press.
- Bailey, S. D. (1990). *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*. London: Macmillan.
- Baletić, M. (1982). *Povratak Židova u zemlju Izraelovu*. Zagreb: Globus.
- Beck, M. (2002). *Friedensprozess im Nahen Osten. Rationalität, Kooperation und politische Rente im Vorderen Orient*. Wiesbaden: Nomos.
- Fieldhouse, D. K. (2006). *Western Imperialism in the Middle East 1914-1958*. Oxford: Oxford University Press.
- Krause, R. F. (1993). Orient, Naher und Mittlerer Osten. *Geographische Rundschau*. (45) 1:4-9.
- Manners, I. R., Parmenter McKean, B. (2004). The Middle East: A Geographic Preface. U: Gerner, D. i Schwedler, J. (ur.). *Understanding the Contemporary Middle East*. London: Lynne Rienner Publ., str. 5-32.
- Pavić, R. (1968). Političko-geografske implikacije suvremenog arapsko-izraelskog sukoba. *Politička misao*. (5) 2:201-222.
- Perthes, V. (2000). *Vom Krieg zur Konkurrenz: Regionale Politik und die Suche nach einer neuen arabisch-nahöstlichen Ordnung*. Baden-Baden: Nomos.
- Rudolf, D. (1968). Izraelsko-arapski sukobi pred Generalnom skupštinom i Vijećem sigurnosti Ujedinjenih nacija. *Politička misao*. (5) 2:226-250.
- Schölch, A. (1986). *Palestina im Umbruch 1856-1882*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Smith, G. C. (1968). The Emergence of the Middle East. *Journal of Contemporary History*. (3) 3:3-17.
- Solingen, E. (2007). Pax Asiatica versus Bella Levantina: The Foundations of War and Peace in East Asia and the Middle East. *American Political Science Review*. (101) 4:757-780.
- Trautner, B. J. (1997). Hegemonialmächte im Vorderen und Mittleren Orient. Die dritte Partei in internationalen Konflikten. *WeltTrends*. 16:7-42. ■

Dužan k'o Grčka

Damir Grubiša

Ekonomska kriza i porast međunarodnog zaduženja Hrvatske na vrtoglavih 45 milijarda eura evocirali su jednu popularnu uzrečicu koja se usjekla u memoriju prošlih generacija: *dužan k'o Grčka*. U suvremeni politički rječnik vratila se usporedba "dužan k'o Grčka" da bi označila, *per analogiam*, katastrofalno stanje hrvatskih javnih financija. Izgleda da se u novijoj povijesti ovih krajeva ta uzrečica periodično vraća u uporabu. Krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća intenzivno je rabljena u slučaju visoke zaduženosti Jugoslavije, kada se vanjski dug popeo na 17 milijarda dolara. Odakle i otkada potječe usporedba visoke zaduženosti zemlje s Grčkom? Je li ona prisposodiva s modernom poviješću Grčke ili ima dublje korijene?

U grčkome slučaju ta se fraza počela rabiti 1893. godine, koja je ušla u povijest po glasovitom priznanju predsjednika grčke vlade Harilaosa Trikupisa u grčkome parlamentu: "Nažalost, bankrotirali smo!" (*Dystyhos, eptohefsamen!*). Grčki bankrot bio je rezultat stjecaja triju čimbenika.

Prvo, riječ je o uhodanom modelu zaduživanja od početka borbe za neovisnost zemlje. Tijekom rata za neovisnost 1821-1827. europske su sile pomagale grčke ustanike protiv osmanske vlasti, ali su to debelo naplatile financirajući privremenu grčku vladu kreditima s enormno visokim kamatama. Tako je privremena vlada, kada je okončan rat za neovisnost 1827, proglasila faktički stečaj i nesposobnost da vraća međunarodne dugove koji su iskorišteni za naoružanje i vođenje rata. Tome je pridonijelo i neispunjeno obećanje grčke dijaspore da će uložiti veliki kapital u oslobođenu Grčku, ali je, vidjevši tko dolazi na vlast u zemlji, ostala samo na verbalnim obećanjima (uostalom, kao i u slučaju velikih obećanja hrvatske dijaspore početkom Domovinskog rata). Bogate grčke naseobine u kozmopolit-skome kasnoosmanskom Levantu, u Istanbulu, koji je dijas-

pora uvijek nazivala Konstantinopoljem, Aleksandriji, Smirni, zahvaljujući osmanskoj politici *mileta*, lokalne etničke i vjerske autonomije, osjećale su se kulturno i civilizacijski superiorne u odnosu prema zemlju svoga podrijetla koju su samilosno nazivale *Psorokòsten* – prosjakinja Kostantina, a sebe su smatrale izravnim nasljednicima sjaja i moći Bizanta. Drugi čimbenik bio je pad cijena suhog grožđa na svjetskom tržištu, što je tada bio glavni izvozni proizvod neovisne Grčke (renesansa helenske kulture maslinovog ulja i njegov izvoz kasnijeg su datuma, te počinju nakon Prvog svjetskog rata). Treći je čimbenik neracionalno trošenje novca u "kapitalne nacionalne investicije", među kojima je prednjačio Korintski kanal. Troškovi Korinskog kanala uvelike su premašili prvobitni financijski plan. Na kraju se odustalo od ambicioznog plana izgradnje kanala po uzoru na Sue-ski kanal u Egiptu i pribjeglo uporabi starih Neronovih projekata za prokop Korinskog tjesnaca. Iako su troškovi bili relativno niski – iskopavanje Korinskog kanala koštalo je manje nego što će stajati izgradnja Pelješkog mosta, i to zato što je većina radova obavljena bez uporabe mehanizacije, koristila se uglavnom zatvorenička radna snaga, to jest ratni zarobljenici, i vojska, a nije bilo ni troškova otkupa terena, jer je kralj jednostavnim ukazom nacionalizirao svo zemljište na trasi Korinskog kanala – grčka vlada na čelu s premijerom Trikupisom nije više mogla otplaćivati anuitete, pa je uprava kanala prešla u ruke konzorcija stranih banaka. Bio je to epilog spirale zaduživanja koje je nazvano "modernizacijskim zaduživanjem". S jedne strane, grčka je vlada htjela u prestižnom ratu s vlastitom dijasporom pokazati da se zemlja razvija i time privući kapital i naklonost dijaspore. S druge strane, htjela je ostvariti nacionalističku ideju nazvanu "*Megali idea*" – Velika ideja o stvaranju Velike Grčke s Konstantinopoljem kao glavnim gradom. Stoga se već između 1879. i

Damir Grubiša, izvanredni profesor europske i komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti. E-pošta: dgrubisa@fpzg.hr

1893. Grčka zaduživala brzim ritmom – sklopila je sporazum o čak devet međunarodnih kredita, što znači da je vlada ulazila u novi dug svakih osamnaest mjeseci, što je još uvijek sporiji ritam od zaduživanja Hrvatske za ministriranje Ivana Šukera i vlade pod vodstvom HDZ-a.

Megali idea imala je visoku cijenu: ona je značila modernizaciju prometne (i gospodarske) infrastrukture zemlje, ali i velike troškove za naoružanje radi nastavljanja ratova za oslobađanje grčkih povijesnih teritorija koji su još bili pod osmanskom vlašću. Grčki su nacionalisti, nezadovoljni što su im zemlje zapadne Europe nametnule kralja iz bavarske dinastije, htjeli problem riješiti onim putem koji se uvijek pokaže lošim – nastavkom rata. Pokrenut je novi rat protiv Turske, koji je neslavno završio porazom Grčke 1897. Umjesto da profitira od tog rata i eventualnog oslobađanja grčkih teritorija, što bi ojačalo prestiž grčke nacionalističke stranke u zemlji, konačno skršilo suzdržanost grčke dijas-pore te odobrovoljilo europske vjerovnike, Grčka je morala pristati na mir s Turskom što su ga nametnule Austrija, Francuska, Njemačka, Engleska, Italija i Rusija, uplašene da bi eventualni totalni vojni slom Grčke u nepovrat odnio i servisiranje njihovih bankovnih kredita, ali i prestiž zapadne civilizacije i ugled zapadnih sila. Tako je Grčka morala pristati na dodatne izdatke – ratnu odštetu Turskoj od 95 milijuna zlatnih franaka. No strane sile htjele su osigurati i naplatu svojih vjerovničkih prava, pa su tako nametnule Grčkoj osnivanje međunarodne kontrolne komisije sa sjedištem u Ateni, a koju su činili vjerovnici grčkog duga. Ta je komisija, pod nazivom "Međunarodna ekonomska komisija" (*Dietnis Oikonomikòs Èlenhos*), preuzela na sebe prihode od grčkog državnog monopola na sol, duhan, petrolej, šibice, igraće karte, taksene marke i inkasirala prihode carine u Pireju.

Kako je državna uprava Grčke još od početaka neovisnosti patila od stranačkog klijentelizma, korupcije i nepotizma, ovlasti Međunarodne ekonomske komisije proširile su se i na kontrolu državne uprave. Posebno povjerenstvo unutar Međunarodne ekonomske komisije, sastavljeno od predstavnika europskih država, nadziralo je rad državne uprave, zapošljavalo, nagrađivalo i otpuštalo osoblje. Pošto Grčka nije imala izbora do

pristati na takvu financijsku kontrolu, u zamjenu je za nagradu dobila novu tranšu kredita od 170 milijuna zlatnih franaka. No čak ni ta Komisija nije uspjela ozdraviti grčke državne financije, pa je i tih 170 milijuna franaka opet bačeno u vjetar. Rad Međunarodne komisije protegnuo se sve do 1978. – dakle punih osamdeset godina, tako da su sve do tada cigarete, šibice i sol u Grčkoj prodavani u pakiranju s posebnom trakicom s natpisom "DOE – prihod ide u korist Međunarodne ekonomske komisije". Nije čudno što je Grčka bila primljena u članstvo Europske zajednice 1981. po kratkom postupku – više zato da se spriječi nova dužnička, pa tako i sveopća ekonomska kriza i propast zemlje, nego da se zemlja integrira u Europsku ekonomsku zajednicu na jednakim osnovama s drugim zemljama.

U međuvremenu, od daleke 1893. godine, Grčka je još u dva navrata, unatoč djelovanju DOE, proglasila moratorij na vraćanje svojih dugova. Po četvrti puta Grčka je proglasila stečaj 1932. Članstvo u Europskoj zajednici i Europskoj Uniji donijelo je Grčkoj blagostanje zahvaljujući pomoći iz europskih strukturnih i kohezijskih fondova, ali joj to blagostanje nije pomoglo da preživi veliku svjetsku financijsku krizu 2008. godine. Opet se pokazala sva strukturna slabost grčkog društva, uključujući i ponovnu pojavu skupe, neracionalne i parazitske državne uprave, podložne patolozijskim procesima kao što su korupcija, klijentelizam i nepotizam. Peti bankrot Grčke spriječen je intervencijom Europske Unije i međunarodnih financijskih čimbenika ali to, izgleda, neće riješiti probleme bez odlučnih strukturnih reformi u zemlji i iz same zemlje.

Uzrečica "dužan k'o Grčka" ostaje tako strašilo za mnoge zemlje, osobito one iz skupine PIGS – Portugal, Italija, Grčka i Španjolska, a još više za druge zemlje iz pojasa "zemalja maslinovog ulja", kako je nedavno američki tjednik *Newsweek* nazvao novu tvorbu budućih geopolitičkih podjela. Grčka je u tom pojasu neslavni primjer loše uprave, lošeg gospodarstva i loše politike, unatoč povoljnim prirodnim resursima. Hrvatska mora posebno zazirati od grčkog negativnog primjera. Sličnosti zasad, nažalost, ima i previše. ■

Jacques Rancière

Mržnja demokracije

Naklada Ljevak, Zagreb, 2008.

Tonči Kursar

U prošlom sam broju *Političkih analiza* spomenuo da smo sve izloženiji djelima kontinentalnih, uglavnom francuskih, filozofa politike. To nije neobično, jer i anglosaksonska politička teorija, doduše nevoljko, napušta reducirano shvaćanje politike kao borbe liberalne demokracije protiv poredaka koji su zastranili (preostali komunistički režimi, teokracije odnosno *rogue states* itd). Sve više demokracija postaje izvorište političkih problema i, sukladno tome, pojmovne zbrke. To je među prvima uočio Jacques Rancière, filozof čije je vrlo netipično viđenje demokracije znatno osvježilo teorijsku scenu.

O njemu se kod nas pisalo malo. Tek mu je Marijan Krivak u svojoj knjizi *Biopolitika: nova politička filozofija* (2008) posvetio pokoju stranicu. Istodobno postaje sve popularniji, jer je nedavno prevedena i druga njegova knjiga *Učitelj neznanice* (2010). Nije još pametno govoriti o komercijalnoj sudbini *Učitelja neznanice*, ali ako je *Mržnja demokracije* (2008) neko mjerilo, onda izdavač može trljati ruke. Štoviše, ako knjige odnosno ideje uopće imaju neki utjecaj na političko djelovanje, onda se to može reći za *Mržnju demokracije*. Njezin se izlazak poklopio sa svojevrsnom "provalom naroda" u Hrvatskoj, od "studentske pobune" 2009. do "seljačke bune" 2010, "pobune u Varšavskoj" i, možda vrhunca tih zbivanja, sindikalnog prikupljanja stotina tisuća potpisa građana za referendum o prijedlogu izmjena Zakona o radu. Odjednom su naslovnice vodećih dnevnih listova bile ispunjene zahtjevima ljudi za koje se nerijetko moglo pročitati da su "znojni" i "nepristojni" samoreklameri koji su, zapostavivši svoj "core business, grah i svinjske polovice", "uspjeli za svoje manipulacije pridobiti manje skupine umirovljenika i ponekog besposličara..." To nam, s jedne strane, pokazuje kako smo nesvikli na subjekte koji su otvorili pitanja koje pretplaćeni su-

Tonči Kursar, docent na Odsjeku za političku i socijalnu teoriju Fakulteta političkih znanosti. Predaje Uvod u političku znanost i Moderne teorije demokracije. E-pošta: tkursar@fpzg.hr

bjekti naše liberalne demokracije, vodeće političke stranke, nisu htjele, znale ili mogle otvoriti. S druge strane, "ekscesi" subjekta za koje se činilo da dolaze niotkuda bili su popraćeni upravo onako kako je Rancière pretpostavio – "mržnjom demokracije".

Što je zapravo mržnja demokracije? Tko bi uopće mogao mrziti demokraciju? Rancière je filozof, pa počinje s poznatom pričom iz davnine. On smatra da "opis demokratskog sela koji je prije dvije tisuće i petsto godina izradio jedan neprijatelj demokracije" i danas važi "kao vjeran portret čovjeka demokracije u doba masovne potrošnje i planetarne mreže" (47). Platon je taj neprijatelj demokracije koji je, kako je znano, pokazao da je demokracija politički poredak koji to nije. Ona je ustvari bazar ustroja poput "Harlekinove odjeće koju vole ljudi kojima je najvažnija stvar konzumacija zadovoljstava i prava" (46). Ipak, nije demokracija samo carstvo pojedinaca koji se utapaju u zadovoljstvima. Platonu je važnije da je demokracija potpuni preokret svih odnosa koji ustrojavaju ljudsko društvo: vladari oponašaju one kojima vladaju i obratno, žene su jednake s muškarcima, učitelj strahuje od učenika pa mu povlađuje, a i "konji i magarci, svjesni svoje slobode i dostojanstva, gurkaju na ulici one koji im ne daju da prođu". Rancière vrlo uživiljeno piše o Platonovu "nepripitomljenome demokratskom magarcu" koji i danas ima svoje pandane, što iznova nailazi na zasluženu mržnju.

Ovaj francuski filozof upozorava na to da se suvremena sociologija koja se bavi potrošačkim društvom služi jednim manevrom kojim želi spriječiti, navodno, veće zlo: da demokracija ne bude samo društveni oblik, nego i samo načelo politike, "načelo koje ustanovljuje politiku temeljeći 'dobru' vladavinu na njezinom vlastitom odsustvu utemeljenja" (48). Otkud odsustvo utemeljenja? Rancière opet upućuje na Platona koji ukazuje na postojanje izbora od "boga slučajnosti, ždrijeba, koji predstavlja demokratsku proceduru pomoću koje ljudi jednakosti odlučuju o raspodjeli mjesta" (51). Eksces je počeo činjenicom da različiti definirani plemenitaši teško podnose zakon ždrijeba, budući da žive od vrijednosti rođenja, starosti ili nauke. A demokracija odnosno ždrijeb, slučajnost, omalovažavaju te vrijednosti. Tu počinje avantura politika, ali i nemali problemi. Sad nije više samo riječ o pojedincu koji "ugađa požudi" i "kadšto besposličari" (Platon), nego o tome da je demokracija "anarhična ovlast, ovlast svojstvena onima koji više nemaju ovlasti kako za vladanje tako i da budu oni kojima se vlada" (58). Tako shvaćena demokracija očito nije ni vrsta ustanove ni oblik društva, a još je manje stanovništvo kao takvo, odnosno neka većina ili, recimo, radnička klasa. Njezin eksces proizlazi iz mnogima neprihvatljivog uvida da vladavine mogu počivati samo na vlastitoj kontingenciji.

S druge strane, uvijek su pri ruci rutinski modeli vladanja koji su "utemeljeni na ovoj ili onoj raspodjeli mjesta i mogućnosti" (59). S tim su u vezi ovlasti za vladanje. Prva je ljudsko ili božansko srodstvo, a druga je moć bogatstva. Obično prevladava kombinacija tih dviju ovlasti koja nije uvijek jasna, a tu priskače u pomoć i znanost. Takvu raspodjelu Rancière naziva policija ili redarstvo i suprotstavlja je politici. Ako takvi poreci teže biti nešto više od puke gerontokracije, oligarhije ili epistemokracije, njihova moć mora postati političkom. To je moguće samo posredništvom moći jednakih, onih "koji nemaju prirodne razloge za vladanjem nad onima koji nemaju prirodne razloge da se njima vlada" (59). Ta moć nije neko trabunjanje, jer se svaka sila

nastoji legitimirati. Dakle, svaka zapovijed mora poći od neke jednakosti onoga koji zapovijeda i onih kojima se zapovijeda. Na taj način "demokratski skandal" iskazuje upravo tu upletenost jednakosti u nejednakost, čime se utemeljuje zajednica. Sukladno tome, demokratski pokret teži smanjiti učinke onoga što Rancière naziva prirodnim svojstvima ili ovlaštenjima za vladanje, pa dolazi do premještanja granice javnoga, političkog i društvenog. Time se, primjerice, povijesno osporila policijska logika koja je neke subjekte po prirodi isključivala iz političkog tijela, odnosno česta dvostruka dominacija oligarhije u državi i društvu nad subjektima koji nisu imali dovoljno ovlaštenja za javnu sferu (najamni radnici ovisni o svojim šefovima, žene podčinjene volji muževa i dr.). U osnovi, demokratski pokret još uvijek ima dva cilja: širiti utjecaj "javnog čovjeka" na druga područja života zajednice i ponovno ustanoviti pripadnost svih javnoj sferi kojoj stalno prijete privatizacijski nasrtaji.

Jacques Rancière dojmljivo je ispisao *Mržnju demokraciju*, skrećući pozornost na vezu između jednakosti i (političke) slučajnosti. Odmah je jasno da je posrijedi izrazito autorsko, rijetko uspjele, zabavno uvezivanje gotovo svih onih koji u političkoj teoriji i praksi mrze ili jedva trpe političku artikulaciju naroda. Mislim da tu ima mjesta još makar za Joséa Ortegu y Gassetu. Vjerojatno se i u Platonovoj *Politei* mogu pronaći još otrovniji opisi turbulentnog karaktera ranoga "demokratskog čovjeka". Neovisno o tome, sve je počelo ismijavanjem "demokratskog čovjeka", koje traje sve do kritike suvremenog mu pobratima ("mladog, imbecilnog potrošača kokica, *safe sexa*, tele-stvarnosti..."). U posljednjih dvadesetak godina i sama je logika kapitalizma postala "obična posljedica poroka onih koji troše... jer je čovjek demokracije neumjereno biće, nezasićeni proždrljivac roba, ljudskih prava i televizijskih spektakla... (106). Slijedom te logike, taj uglavnom zapadni nezasićeni proždrljivac roba mogao bi danas, u doba prizvanih "bolnih rezova", zapasti u nemale probleme. Opet je izgleda kriv, a njegovi neprijatelji ne miruju. Trebao bi smanjiti "apetit", kako već neko vrijeme i kod nas traže gotovo sve dnevne novine i televizijske kuće.

Vjerojatno će biti mnogo onih kojima se ova efektana knjižica neće svidjeti, budući da su preduboko u onome što Rancière naziva konsenzualnom demokracijom. Riječ je o prevladavajućem tipu (parlamentarne) demokracije koji ne stoji dobro s "demokratskim ekscesom" koji, navodno, može prerasti u populizam. Ne treba smetnuti s uma ni to da mnogi misli kako je pojam demokracije "ustanovljen" i da tu nema mjesta novim petljanjima. Rancière zapravo široko otvara prostor političkoga bez razmišljanja o nekim čvršćim normativnim pretpostavkama, ali u *Mržnji demokracije* njegova dramaturgija politike više računa na pokrete koji djeluju na "proširenju jednakosti javnog čovjeka na druga područja života zajednice, a osobito prema svima onima koji upravljaju kapitalističkom neograničenošću bogatstva..." (71). Na njegovim pretpostavkama mogao bi rentirati i današnji *Tea party* pokret koji je uznemirio vodeće stranke u SAD-u. Taj snažni protuestabišmentski pokret, koji buja na tradiciji američkoga populističkog konzervativizma, svakako predstavlja svojevrstu moć naroda. Međutim, trebalo bi se pomučiti da se pokažu njegove mogućnosti "univerzalizacije lokalnoga", odnosno univerzaliziranja pobune, na čemu Rancière inzistira kad govori o demokratskom ekscesu. ■

Jasna Omejec

Vijeće Europe i Europska unija

Institucionalni i pravni okvir

Novi informator, Zagreb, 2008.

Dario Čepo

Premda se čini da je Europska Unija sveprisutna u suvremenome hrvatskom društvu, rijetke su dobre domaće i prijevodne studije o njoj. Stoga bi svako dobro djelo, pogotovo ako ga je napisao hrvatski autor ili autorica, trebalo pozdraviti. To se, na žalost, ne može kazati za knjigu *Vijeće Europe i Europska unija. Institucionalni i pravni okvir* Jasne Omejec. Opsežna knjiga od 457 stranica vrvi teorijskim, metodološkim, interpretacijskim, pa i moralnim problemima. Problematičnost je vidljiva već iz naslova knjige. Omejec, naime, nastoji analizirati Vijeće Europe i Europsku Uniju komparativnom metodom, pri čemu zanemaruje činjenicu da je riječ o dvije nesumjerljive i nekomparabilne političke tvorevine. Vijeće Europe je međunarodna organizacija *par excellence* s uglavnom simboličkim ovlastima (izuzevši, dakako, Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu), dok je Europska Unija kompleksan nadnacionalno-intergovernmentalni sustav – takozvani *polity* u nastajanju – s mnogo širim područjem i ovlastima djelovanja. Da se autorica odlučila komparirati te dvije institucije samo sa stajališta njihove uloge u zaštiti ljudskih prava, kako je naslovljena treća glava knjige, usporedba bi bila još i moguća. U tom bi joj slučaju, međutim, bile suviše dvije stotine stranica koje prethode toj usporedbi. Iz povijesnog razvoja i institucionalne strukture Europske Unije i Vijeća Europe teško se može iščitati bilo što relevantno za usporedbu njihovih uloga u zaštiti ljudskih prava. No završna četvrta glava, koja se bavi odnosom Vijeća Europe i Europske Unije, daje pravo da se ustvrdi kako u knjizi nije riječ ni o kakvoj komparaciji, pogotovo ne onoj koja je utemeljena na relevantnoj znanstvenoj metodologiji, nego više o manjkavom kompendiju raznoraznih

Dario Čepo, doktor političkih znanosti, obranio disertaciju "Bikameralizam kao način smanjenja demokratskog deficita Europske Unije". Zaposlen u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža. E-pošta: dario.cepo@lzm.hr

informacija o tim dvjema institucijama, te neuspjelom pokušaju njihova površnog uspoređivanja. Upravo je bizarno da autorica komparaciju Vijeća Europe i Europske Unije u konačnici svodi na usporedbu "njihova znamenja, osobito stoga što su neka zajednička..., pa u javnosti dolazi do zabuna..." (305). "Usporedba znamenja" zbilja nije bitan razlog da se napiše pretenciozno naslovljena opsežna knjiga.

Naslov knjige sugerira kako se autorica bavi važnom i korisnom temom, te kako možemo očekivati i neki znanstveni doprinos razumijevanju procesa europskog integriranja i suradnje, ali je sadržaj daleko od takvih najava i očekivanja. Sam tekst ili, bolje rečeno, razlomljeni tekstovi – podpoglavlje 2.3.3. ima, primjerice, jednu jedinu rečenicu sa šest riječi – ni približno ne ispunjavaju pretpostavljene ciljeve. Knjiga počinje s pedesetak stranica raznih uvoda i priloga – među kojima je i cijela stranica neobrazloženih citata govora Winstona Churchilla – da bi uslijedio prikaz "Osnivanje Vijeća Europe" na 20 redaka podijeljenih na šest paragrafa. Iz njega se ne može saznati ništa više o utemeljenju te važne institucije nego iz neke suhoparne brošure Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija ili kakve nevladine organizacije. Znanstvenica Jasna Omejec suočila se s tako "velikim" problemima kao što su nabranje država utemeljiteljica, navođenje datuma osnutka i sjedišta organizacije i popisa imena zgrada u kojima je Vijeće Europe djelovalo. Sve se to može doznati jednim "klikom" na internetu. Potencijalno korisni podaci o ulozi Vijeća Europe u zaštiti ljudskih prava i konvenciji koja je s tim ciljem donesena zasjenjeni su, pak, gomilom nepotrebni podataka, kao što su ime arhitekta koji je projektirao Palaču Europe i točan naziv plave boje na zastavi Europske Unije. Omejec istodobno navodi da je sjedište Vijeća Europe u Strasbourgu u pokrajini Alzas, ali ne osjeća potrebu da napiše nešto o simboličnom značenju odabira tog grada s obzirom na stoljetne njemačko-francuske sukobe zbog Alzasa i drugih pitanja.

Suhoparne činjenice, jezično-stilsko siromaštvo, silna opterećenost teksta citatima, neredovito navođenje izvora, loša strukturiranost teksta koja je rezultirala njegovom potpunom razlomljenošću i nisu najveće mane ove knjige. Veći su problem činjenične pogreške i na njima zasnovane pogrešne analize. Navest ću samo nekoliko primjera.

Omejec piše da je 1993. u Europskoj Uniji "postojala samo 'posredna demokratska legitimacija' što je izvivala iz nacionalnih parlamenata ..." (92). To, dakako, nije točno. Ako se i zanemare nacionalni referendum o europskim pitanjima kao izvori izravne demokratske legitimacije, onda se zasigurno ne mogu zanemariti opći i izravni izbori za Europski parlament koji se provode od 1979. Podjela institucionalnog ustrojstva Unije na tri razine, koju predstavlja Omejec (106), nije najproširenija i ne čini se uspješno izvedenom. Autorica preuzima tu tvrdnju iz *Nastavnih materijala o Europskoj uniji* s internetske stranice http://www.dados-europe.org/int/grundkurs4/grundkurs_4.htm, gdje se navodi da postoje tri razine institucionalnog ustrojstva Unije: podnacionalna (lokalne i regionalne jedinice), nacionalna (vlade i parlamenti država članica, ali i građani) i nadnacionalna (Europski parlament, Europska komisija, Vijeće i Sud). Bez obzira na to što je ta tvrdnja preuzeta – i to iz promidžbenih tekstova, a ne iz djela nekoga relevantnog autora koji se bavi problemima

europske institucionalne strukture – ne može se ozbiljno govoriti o trorzinskoj strukturi europskih institucija. Tijela lokalnih jedinica, nacionalna izvršna i zakonodavna tijela, a pogotovo građani, nisu podjedinice neke svemoćne institucionalne strukture, nekoga novoga Levijatana, nego samostalni akteri koji djeluju na temelju autonomnih ovlasti i bave se mnoštvom pitanja koja nemaju veze s Europskom Unijom. To što akteri koji djeluju u tim institucijama, odnosno na tim razinama vlasti, povremeno djeluju i kroz europske institucije ne znači da su ukotvljeni u neku kompleksnu i sveobuhvatnu institucionalnu strukturu koja pokreće cijeli europski integracijski proces. Stoga je mnogo primjerenije o institucionalnom ustrojstvu Europske Unije govoriti samo kad se analiziraju prave nadnacionalne europske institucije, kao što čine priznati analitičari EU, poput Simona Hixa, Desmonda Dinana i drugih. Omejec, nadalje, netočno navodi da se glasovi država u postupku glasovanja kvalificiranom većinom u Vijeću ponderiraju temeljem veličine pojedine države (111). Neupućen čitatelj mogao bi pomisliti da glas svake države ima jednaku težinu i da ne ovisi ni o čemu drugom nego o broju stanovnika. No, odluka o broju glasova pojedine države u Vijeću jest politička odluka i donosi se tako da omogući određeni stupanj nadpredstavljenosti manjih država. Pritom se, primjerice, svjesno ograničuje težina njemačkoga glasa, koji je izjednačen s britanskim, francuskim i talijanskim, unatoč tome što Njemačka ima gotovo 30 milijuna stanovnika više od, primjerice, Velike Britanije. Broj glasova koje ima Malta posve je pak nerazmjerni veličini njezina stanovništva.

Očito je i nerazumijevanje institucionalnih izmjena koje je donio Lisabonski ugovor. Omejec tako ističe da će od 2014. Europska komisija imati 17 članova (156), što se ne navodi nigdje u Lisabonskom ugovoru. Točno je da će od te godine broj članova Komisije iznositi dvije trećine od broja država članica. U tom je dijelu teksta navedeno i da se Lisabonski ugovorom ukida jednoglasno donošenje odluka "... u 50 novih područja, uključujući pravosuđe i policijsku suradnju ...". Jasno je da taj podatak nema veze s Europskom komisijom, nego je očito "zalutao" iz dijela teksta u kojemu se objašnjavaju promjene djelovanja Vijeća Europske Unije. Ne treba posebno isticati da se miješanjem ovlasti i načina djelovanja pojedinih institucija neupućeni čitatelj dovodi u zabludu. Čitatelja u zabludu mogu dovesti i mnogi drugi postupci autorice. Pišući, primjerice, o sekundarnim izvorima prava, Omejec opisuje uredbe i direktive (smjernice) i ukazuje na razlike među njima samo pomoću citata tekstova hrvatskih stručnjaka za europsko pravo Siniše Rodina i Tamare Čapete, napose njihova teksta "Učinci direktiva Europske unije u nacionalnom pravu s izabranim presudama" (koji je preuzet s <http://eu.pravo.hr>), ali se "suzdržava" od vlastitih analiza. Pritom potpuno zanemaruje potrebu da pojasni preporuke i mišljenja kao dodatne sekundarne izvore prava. Na taj način čitatelji, a pogotovo studenti i studentice koji pohađaju autoričine kolegije i koji su je nadahnuli da napiše ovu knjigu, ostaju zakinuti za analizu brojnih, iznimno važnih, pitanja povezanih s tim oblicima donošenja odluka u europskim institucijama.

Nada da bi autorica mogla napokon ponuditi i malo vlastite analize zakratko se pojavljuje u dijelu teksta u kojemu se bavi pravnom prirodom Europske Unije i u kojemu ističe nepot-

punost definicije iz Ugovora iz Maastrichta. No, ništa od toga. Nastojeći dokučiti što je doista Europska Unija, Omejec se ne udaljava od omiljene metode – citiranja brošura i leksikona, ali ne i relevantnih znanstvenih studija o tome. Jedan od "vrhunaca" njezinih analitičkih napora svakako je pokušaj da razjasni pitanje prirode Europske Unije s politološkoga i pravnog aspekta. Dok u prikazu pravnog pristupa još i koristi neku literaturu, poput *Ustavnog prava* Smiljka Sokola i Branka Smerdela, politološki pristup ostaje izvan svih okvira standardne znanstvene interpretacije. Omejec se, naime, koristi tekstem iz poziva za sudjelovanje na Hrvatskim politološkim razgovorima 2006. kako bi pokazala kako politička znanost gleda na pravnu narav Europske unije (136). Taj nevjerojatni postupak ne tumačim samo kao pokazatelj autoričina odnosa prema hrvatskoj i svjetskoj političkoj znanosti, nego kao potpuno nepoznavanje suvremene politološke literature, koju je kao izvor znanstvenih spoznaja zamijenio prigodni poziv na jedan skup!

Posebno je prijeporno preuzimanje cijelih rečenica i pasusa bez korektna navođenja izvora. Čitatelje upućujem da usporede pasus na str. 61 – *"Dok u Odboru ministara svaka država članica ima jedan glas, dotle se u Parlamentarnoj skupštini broj predstavnika i, dosljedno tome, glasova određuje prema broju stanovnika pojedine države članice. Najveći broj predstavnika/glasova je osamnaest (18), a najmanji dva. Budući da postoji jednak broj predstavnika (318) i njihovih zamjenika (318), ukupan broj članova Skupštine je 636..."* – s potpuno identičnim engleskim tekstem na internetskoj stranici http://assembly.coe.int/Main.asp?Link=/AboutUs/APCE_structures.htm, gdje doslovno piše: *"Whilst in the Committee of Ministers each member State has one*

vote, in the Parliamentary Assembly the number of representatives and consequently of votes is determined by the size of the country. The biggest number is eighteen, the smallest two. As there are an equal number of representatives and substitutes, the total number of members of the Assembly is therefore 636..." Ako se zbog prirode podataka to i ne može nazvati pravim plagiranjem, u najmanju je ruku znanstveno neozbiljan i moralno prijeporan postupak. Da nije riječ o izoliranu slučaju pokazuje i nastavak teksta koji je gotovo od riječi do riječi preuzet s iste internetske stranice Vijeća Europe. Podpoglavlje 4.2.2. također je preuzeto s te internetske stranice. Drugi i treći paragraf podpoglavlja 3.2. (59) preuzeti su, pak, s internetske stranice http://assembly.coe.int/Main.asp?Link=/AboutUs/APCE_history.htm, ponovno bez navođenja izvora. Autorica ima i terminoloških problema, pa piše o Općoj skupštini umjesto o Zajedničkoj skupštini (79), o Europskoj monetarnoj uniji umjesto o Ekonomskoj i monetarnoj uniji (89). Ima i problema u razumijevanju pojedinih izraza i pojmova, primjerice *spill-over effect* (79). Komitologiju (127) naziva "postupkom", premda je riječ o stalnoj strukturi odbora u kojima djeluju predstavnici nacionalnih administracija, a koja se na hrvatskom naziva i sustavom odbora.

Knjiga Jasne Omejec nečitko je i loše djelo, puno činjeničnih i interpretacijskih pogrešaka i lišeno samostalne znanstvene analize. Ako je ta knjiga zbilja *"ključno djelo za razumijevanje... odnosa između nacionalnog ... i komunitarnog ..."* (21), onda smo spali na niske grane. Zainteresirane čitatelje stoga upućujem da zaborave ovu knjigu i posegnu za dobrom stranom literaturom. ■

POLITIČKE analize

TROMJESEČNIK ZA ANALIZU HRVATSKE I MEĐUNARODNE POLITIKE

Poštovani,

Pred Vama je novi broj stručnog politološkog časopisa *Političke analize*. To je tromjesečnik za analizu hrvatske i međunarodne politike, koji izlazi četiri puta godišnje – u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu svake godine.

Na taj smo se korak odlučili zbog nedostatka mjerodavne, stručne analize političkih institucija, procesa i sadržaja u Hrvatskoj, u našem regionalnom okruženju i u svijetu uopće. Znanstvena analiza politike rezervirana je za specijalizirane znanstvene časopise, knjige i druge publikacije, a medijski pristup politici odveć je površan, selektivan i nerijetko pristran, te ne zadovoljava potrebe za informiranošću zahtjevnije i zainteresiranije publike.

Budući da politiku shvaćamo kao racionalan proces odlučivanja i rješavanja zajedničkih problema, kvalitetna analiza relevantnih društvenih i političkih procesa i pojava jest preduvjet oblikovanja dobrih javnih politika i snaženja demokratskih institucija. Objavljenim priložima nastojimo pridonijeti takvom shvaćanju i takvoj praksi demokratske politike.

Pozivamo Vas da se pretplatite na časopis.

Za sve dodatne informacije pošaljite upit na: politicke.analize@fpzg.hr

S poštovanjem,

Mirjana Kasapović i Ivan Grdešić, urednici

PRETPLATNI LISTIĆ

Cijena pojedinačnog broja: 40,00 kn
Godišnja pretplata za pravne osobe 200,00 kn, za pojedince 150,00 kn,
za pravne osobe u inozemstvu 400 kn, za pojedince u inozemstvu 300 kn.
Žiro račun: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, Zagreb,
2360000-1101217644 (za Političke analize)

Godišnja pretplata na *Političke analize*

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika: _____

Ime i prezime (za pravne subjekte ime
i prezime odgovorne osobe): _____

Ulica i broj: _____

Poštanski broj i mjesto: _____

Broj telefona / telefaksa: _____

OIB: _____

E-pošta: _____

Broj pretplata: _____

Potpis (i pečat za pravne subjekte): _____

Mjesto i datum: _____

Po primitku pretplatnog listića dostavit ćemo predračun za plaćanje, a po primljenoj uplati konačni račun.

POLITIČKE analize

UDK: 32 (05)

ISSN: 1847-4977

EAN: 9771847497001

Godište I, broj 4, prosinac 2010.

Izdavač

Fakultet političkih znanosti
Centar za cjeloživotno obrazovanje
Lepušićeva 6
10 000 Zagreb
<http://www.fakultet.fpzg.hr>
politicke.analize@fpzg.hr

Za izdavača

Nenad Zakošek

Glavni urednici

Ivan Grdešić
Mirjana Kasapović

Izvršni urednici

Vedrana Baričević
Krešimir Petković

Tehnički urednik

Vlado Zelenić

Dizajn časopisa

Vesna Ibrišimović

Tisak

Zrinski, Čakovec

Izlazi četiri puta godišnje:

u ožujku, lipnju, rujnu i prosincu

Narudžbe i pretplata

Cijena broja: 40,00 kn

Godišnja pretplata

- za pravne osobe 200,00 kn

- za pojedince 150,00 kn

- za pravne osobe u inozemstvu 400 kn

- za pojedince u inozemstvu 300 kn

Žiro račun: 2360000-1101217644 (za Političke analize)

Naklada: 1.000 primjeraka